

การตลาดท้องถิ่นข้าวหอมมะลิ : เชียงใหม่ พิษณุโลก และทุ่งกุลาร้องไห้

รศ. ดร. อารี วิบูลย์พงศ์^{(1),(4)} ดร. ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์^{(2),(4)}

อาจารย์เยาวเรศ เขาวนพูนผล⁽¹⁾ อาจารย์วิมล ชีระภาพพันธ์⁽³⁾

ประธานทิพย์ กระมล⁽⁴⁾

1. บทนำ

1.1 ที่มาและวัตถุประสงค์

บทบาทของการตลาดต่อการพัฒนาการเกษตรเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป นั่นคือในการทำหน้าที่หลักให้เกิดการแลกเปลี่ยน การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคและด้วยกลไกของระบบตลาดในการกำหนดราคาและส่งผ่านราคาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องตลอดเส้นทางในระบบตลาด ในด้านของเกษตรกรนั้นสภาพแวดล้อมการตลาดที่ใกล้ชิดที่สุดจะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการหล่อหลอมทัศนคติที่มีต่อตลาด ต่อราคา และส่งผลต่อการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรของเกษตรกรในที่สุด วัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือ การทำความเข้าใจระบบตลาดท้องถิ่นเพื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมการตลาดที่ใกล้ชิดตัวเกษตรกร โดยเน้นวิธีการซื้อขายของพ่อค้าผู้รวบรวม โรงสี และสหกรณ์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของข้าวและการตั้งราคาซื้อขาย ทั้งนี้โดยมีข้อสมมุติฐานว่ามาตรการและการปฏิบัติของผู้รับซื้อจะส่งผลให้เกิดแรงจูงใจในการ

พัฒนาปรับปรุงคุณภาพของข้าว อันจะนำมาสู่การมีอุปทานที่มีคุณภาพและเกษตรกรจะได้รับราคาดีขึ้นในที่สุดด้วย และเพื่อผูกโยงสถานการณ์ในระดับท้องถิ่นกับระดับมหภาคในส่วนของระบบราคา จึงประสงค์ที่จะวิเคราะห์การส่งผ่านราคาในเชิงปริมาณ การสังเคราะห์ทั้งสองส่วนนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้วางนโยบายว่าระบบตลาดในปัจจุบันสามารถสร้างแรงจูงใจให้แก่เกษตรกรได้ดีเพียงไร หรือจะพัฒนาแก้ไขในด้านใดเพื่อให้เกิดแรงจูงใจอย่างเพียงพอ ในอันที่จะพัฒนาคุณภาพของข้าวหอมมะลิต่อไป

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย "แนวทางเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวหอมมะลิภายใต้สภาพเสี่ยงเชิงชีวภาพ" ผลการศึกษานี้จะนำไปประกอบการกำหนดแบบจำลองในรายงานฉบับอื่นๆ และนำไปสู่ข้อสรุปและเสนอแนะเชิงนโยบายตามลำดับ

(1) ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(2) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(3) คณะการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(4) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.2 ระเบียบวิธีวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามี 3 ส่วนคือ ข้อมูลจากรายงานของส่วนราชการ ได้แก่ ข้อมูลการตลาดรายจังหวัด สถิติราคา และสถิติโรงสี เป็นต้น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกร ได้แก่ ปริมาณขาย แหล่งขาย ข้าวเปลือกของเกษตรกร และช่วงเวลาในการขาย (จำนวนรวม 273 ตัวอย่าง โดย กระจายอยู่ในเชียงใหม่ 76 ราย พืชโลก 88 ราย และ หุงกุลาร้องไห้ 109 ราย) ข้อมูลส่วนที่สาม ได้จากการสัมภาษณ์พ่อค้าคนกลาง ได้แก่ การดำเนินการซื้อขาย ความพึงพอใจในการแบ่งชนิด

(พันธุ์) ข้าว และการตั้งราคาซื้อขายสำหรับข้าวพันธุ์ต่างๆ ตัวอย่างของเกษตรกรเป็นตัวอย่างชุดเดียวกับตัวอย่างข้อมูลในโครงการหลัก ส่วนการเลือกตัวอย่างพ่อค้าท้องถิ่นนั้น ได้จากการสอบถามเกษตรกรโดยพยายามให้ได้พ่อค้าในพื้นที่ซึ่งมีกิจกรรมการตลาดอย่างสม่ำเสมอ และให้ความร่วมมือ สำหรับโรงสีและสหกรณ์นั้นนอกจากจะใช้หลักเกณฑ์เดียวกันนี้แล้วยังพยายามให้มีการกระจายตามขนาดด้วย ตัวอย่างของคนกลางในพื้นที่ศึกษา 3 แห่งมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างของคนกลางในพื้นที่ศึกษา

คนกลาง	พื้นที่	ขนาดเล็ก	ขนาดกลาง	ขนาดใหญ่
1. พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น	เชียงใหม่	◀-----▶	5	-----▶
	พืชโลก	◀-----▶	4	-----▶
	หุงกุลาร้องไห้	◀-----▶	11	-----▶
2. โรงสี	เชียงใหม่	4	12	2
	พืชโลก	1	2	2
	หุงกุลาร้องไห้	1	7	7
3. สหกรณ์	เชียงใหม่	2	1	-
	พืชโลก	-	-	-
	หุงกุลาร้องไห้	-	4	-

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากเอกสารของส่วนราชการท้องถิ่นจะได้นำมาประมวลและบรรยายให้เห็นการกระจายของแหล่งผลิต ปริมาณการผลิตและการบริโภคภายในพื้นที่ และบรรยายให้เห็น

ตรวจสอบการตลาดตลอดจนวิธีการดำเนินการซื้อขายของคนกลาง การวิเคราะห์การดำเนินงานในด้านการตั้งราคาและบทบาทของคนกลางต่อคุณภาพของข้าวใช้วิธีเชิงพรรณนาทั้งหมด

การวิเคราะห์เชิงปริมาณพฤติกรรมการส่งผ่านราคา

แนวคิดของการวิเคราะห์พฤติกรรมการส่งผ่านราคาของสินค้าก็คือ สินค้าชนิดเดียวกัน คุณภาพอย่างเดียวกัน หรือทดแทนกันได้ใกล้เคียงที่สุดนั้นจะเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกันและกระบวนการซื้อขายในตลาดที่ห่างกันในเชิงพื้นที่จะนำไปสู่กฎของราคาเดียว (law of one price).

Engle and Granger (1987) เพิ่มเติมว่าราคาของสินค้าในตลาดเหล่านี้จะไม่เคลื่อนไหวไปคนละทิศทางให้ห่างจากกัน (drift) การวิเคราะห์การส่งผ่านราคาเป็นเครื่องมือสำคัญของนักเศรษฐศาสตร์การตลาดที่พยายามวิเคราะห์ประสิทธิภาพของตลาด (ในด้านประสิทธิภาพราคา) ตลอดมา ทั้งนี้เพื่อประเมินการดำเนินงานของระบบกลไกราคาของตลาดนั่นเอง แบบจำลองที่ใช้ศึกษาพฤติกรรมการส่งผ่านราคาได้พัฒนาอย่างมากจากสมการถดถอยอย่างง่ายจนถึงแบบจำลอง co-integration ดังเช่นในปัจจุบัน แบบจำลองนี้ช่วยแก้ปัญหาที่มักเกิดกับข้อมูลอนุกรมเวลาที่เราเรียกว่า spurious regression (Johnston and Dinero, 1997) นอกจากนั้นการใช้ error correction model ร่วมด้วย จะทำให้เห็นความสัมพันธ์ของราคาในระยะสั้นและการปรับตัวของราคาเพื่อเข้าสู่ดุลยภาพระยะยาว (ดุลยภาพระยะยาววิเคราะห์ได้จาก co-integration model)

นอกจากนี้การศึกษาพฤติกรรมการส่งผ่านราคายังสามารถตรวจสอบทิศทางทางการส่งผ่านได้ด้วยการวิเคราะห์ forward และ backward price transmission equations รายงานนี้จะใช้แบบจำลอง co-integration สำหรับความสัมพันธ์ระยะยาวและ error correction สำหรับความสัมพันธ์ระยะสั้น โดยวิเคราะห์สมการการส่งผ่านราคาไปข้างหน้าและการส่งผ่านไปข้างหลัง ในสมการที่ 1 และ 2 ต่อไปนี้

แบบจำลองการส่งผ่านราคาของข้าวหอมมะลิ มีดังนี้

$$\text{ส่งผ่านไปข้างหน้า } \ln P_t^i = f_j (\ln P_t^j, u_t^i) \quad (1)$$

$$\text{ส่งผ่านไปข้างหลัง } \ln P_t^j = f_i (\ln P_t^i, u_t^j) \quad (2)$$

เมื่อ i เป็นตลาดต้นทาง เช่น ตลาดท้องถิ่น และ j เป็นตลาดปลายทาง เช่น ตลาดขายส่งหรือตลาดขายปลีก สมการที่ 1 และ 2 แสดงการส่งผ่านไปข้างหน้าและไปข้างหลังของราคา (forward และ backward price transmission) ตามลำดับ

ในที่นี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตลาดท้องถิ่น (ราคาฟาร์ม P^f) กับตลาดขายส่งข้าวสารเท่านั้น (P^w) (เนื่องจากไม่มีข้อมูลสถิติราคา ณ ระดับโรงสี) ข้อมูลราคาเป็นข้อมูลรายเดือนระหว่างมกราคม 2537 - ธันวาคม 2540

2. บรรยายกาในตลาดระดับจังหวัด

เพื่อให้เห็นภาพบรรยากาศเชิงการค้าของตลาดท้องถิ่น หัวข้อนี้จึงนำเสนอข้อมูลด้านอุปทาน (แหล่งผลิต และปริมาณการผลิต) การกระจายตัวของโรงสี และความต้องการบริโภคในพื้นที่ศึกษาระดับจังหวัด ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจภาพรวมของตลาดท้องถิ่นได้ดีขึ้น

2.1 แหล่งผลิตและปริมาณผลผลิตข้าวหอมมะลิ

พื้นที่การเกษตรในประเทศไทยมีทั้งสิ้นประมาณ 132.5 ล้านไร่ ในจำนวนนี้เป็นที่นาร้อยละ 51 สำหรับพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่งนั้น มีสัดส่วนของพื้นที่ทำนาแตกต่างกันค่อนข้างมาก กล่าวคือ พื้นที่ทำนาของจังหวัดเชียงใหม่มีประมาณร้อยละ 45 (725 ล้านไร่) ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด จังหวัดพิษณุโลกนั้นมีพื้นที่ทำนา ร้อยละ 58 (1.73 ล้านไร่) จังหวัดสุรินทร์มีร้อยละ 86 (3.126 ล้านไร่) จังหวัดร้อยเอ็ดมีร้อยละ 57 (2.945 ล้านไร่) และ จังหวัดบุรีรัมย์มีร้อยละ 90 (3.596 ล้านไร่)

ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ร้อยละ 26 ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด ซึ่งในจำนวนนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 มากที่สุด (ร้อยละ 85.3 ของพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิทั้งประเทศ) และถือว่ามีแหล่งข้าวหอมคุณภาพดีของประเทศไทย ในขณะที่ภาคเหนือมีพื้นที่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิเพียงร้อยละ 6.6 (ตารางที่ 2) ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ 9 ของพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิ

กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ในภาคกลางและภาคใต้บางส่วน สามจังหวัดในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา (สุรินทร์ ร้อยเอ็ด และบุรีรัมย์) มีการปลูกข้าวหอมมะลิด้วยสัดส่วนของพื้นที่ร้อยละ 63 56 และ 63 ของพื้นที่ทำนาของแต่ละจังหวัดตามลำดับ สำหรับเชียงใหม่และพิษณุโลกนั้นมีสัดส่วนพื้นที่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ร้อยละ 8.3 และ 9.3 ตามลำดับ (เมื่อรวมข้าวหอมมะลิ กข 15 แล้ว พื้นที่การผลิตข้าวหอมมะลิจะสูงขึ้นอีกมากในทุกพื้นที่)

ผลผลิตต่อไร่ของข้าวหอมมะลิในเชียงใหม่โดยเฉลี่ยสูงกว่าอีกสองพื้นที่และสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคเหนือตอนบนด้วย (ตารางที่ 2) ในขณะที่ผลผลิตเฉลี่ยของพิษณุโลกและบุรีรัมย์ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยในภูมิภาคของตนเอง แม้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ในทุ่งกุลาร้องไห้จะต่ำมาก แต่ด้วยพื้นที่การผลิตข้าวหอมมะลิ (ข้าวดอกมะลิ 105) มีมากถึง 5.04 ล้านไร่ (และ 12.33 ล้านไร่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ทำให้ปริมาณการค้าข้าวหอมมะลิมียมากและคึกคัก เมื่อเปรียบเทียบกับพิษณุโลกและโดยเฉพาะสำหรับเชียงใหม่ซึ่งมีพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามบรรยากาศการค้าข้าวมิได้ขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตในพื้นที่เท่านั้น จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยด้านอุปสงค์ด้วย แม้ปัจจัยด้านอุปทานจะเป็นปัจจัยที่สำคัญ ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไปในภายหลัง

ตารางที่ 2 พื้นที่เพาะปลูก พื้นที่เก็บเกี่ยว และผลผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในพื้นที่ศึกษาปีการเพาะ ปลูก 2540/41

จังหวัด / ภาค	พื้นที่เพาะปลูก		พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตรวม		ผลผลิตต่อไร่ (กก./ไร่)		สัดส่วนพื้นที่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ต่อพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด (ร้อยละ)
	ไร่	ร้อยละ		ตัน	ร้อยละ	ปลูก	เก็บเกี่ยว	
ภาคเหนือ	982,490	6.62	968,386	339,060	8.21	345	350	7.95
ภาคเหนือตอนบน	173,577	1.17	172,626	75,705	1.83	436	139	5.49
- เชียงใหม่	39,587	0.27	39,587	19,037	0.46	481	481	8.30
ภาคเหนือตอนล่าง	808,913	5.45	795,760	263,355	6.38	326	331	8.08
- พิจิตร	129,442	0.87	129,442	30,951	0.75	239	239	9.33
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	12,656,051	85.33	12,331,757	3,432,259	83.15	271	278	39.37
- สุรินทร์	1,862,389	12.56	1,855,895	567,987	13.76	305	306	63.83
- ร้อยเอ็ด	1,474,378	9.94	1,460,350	403,755	9.78	274	276	55.82
- บุรีรัมย์	1,795,727	12.11	1,725,276	459,110	11.12	256	266	62.93
รวมทั้งประเทศ	14,831,506	100.00	14,446,030	4,127,574	100.00	278	286	26.04

ที่มา : สรุปจากศูนย์สารสนเทศการเกษตร, 2542

2.2 ด้านอุปสงค์

จังหวัดเชียงใหม่ ผลิตข้าวได้รวมทั้งสิ้น 394,579 ตัน (ปี 2541/2542) แต่เป็นข้าวที่ปลูกเพื่อบริโภคในจังหวัดและมีการนำเข้าข้าวเปลือกจากต่างจังหวัด (ไม่มีข้อมูลสถิติ และไม่มีหน่วยงานใด หรือแม้แต่สมาคมโรงสีข้าวสามารถระบุได้ว่ามีการนำเข้าข้าวจากต่างจังหวัดในจำนวนเท่าใด) จากการกะประมาณจากจำนวนประชากรและนักท่องเที่ยว และผลผลิตข้าวในจังหวัด คาดว่าจะมีการนำเข้าข้าวสู่เชียงใหม่ 400,000 - 500,000 ตันข้าวเปลือก/ปี เนื่องจากธุรกิจท่องเที่ยวเป็นสาขาเศรษฐกิจที่สำคัญทำให้ความต้องการข้าวคุณภาพดีมีมากเป็นพิเศษซึ่งหมายถึงความต้องการข้าวหอมมะลิมากขึ้นไปด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าโรงสีขนาดใหญ่มีธุรกิจส่งออกจึงนำเข้าข้าวเปลือกมาแปรรูปเพื่อส่งออก แต่มีปริมาณเล็กน้อย (ร้อยละ 5 ของปริมาณธุรกิจข้าวในเชียงใหม่)

จังหวัดพิจิตร ปลูกข้าวเปลือกไปส่งจังหวัดนครสวรรค์ สุพรรณบุรี และอยุธยา โดยรวมประมาณร้อยละ 75 ของข้าวที่ผลิตได้ ส่วนที่เหลือร้อยละ 25 ส่งโดยโรงสีในจังหวัดเพื่อใช้บริโภค และส่งข้าวสารออกไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ ซึ่งส่งออกโดยโรงสีขนาดใหญ่ของจังหวัด (2-3 โรง) จังหวัดพิจิตรมีการนำเข้าข้าวสารจากจังหวัดอื่นด้วยเช่นกัน (ข้าวหอมมะลิจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ เชียงราย) และข้าวเปลือกจากจังหวัดสุโขทัย และอุดรธานี ซึ่งส่วนมากเป็นข้าวนาปรัง ประมาณร้อยละ 20 ของข้าวนาปรังที่ผลิตได้ในพิจิตร โดยทั่วไปแล้วข้าวหอมมะลิไม่เป็นที่ต้องการของโรงสีใน จังหวัดพิจิตร เท่าไรนัก แม้จะมีการซื้อขายกันในปัจจุบัน (2541-2544) ก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน คือมีสัดส่วนข้าวหักสูง รวมถึงข้าวปน และการกลายพันธุ์

จังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด และบุรีรัมย์ มีการปลูกข้าวมากเกินความต้องการบริโภคของจังหวัด ดังนั้นข้าวหอมมะลิที่ผลิตได้จึงถูกส่งออกไปยังภาคอื่นๆ และตลาดต่างประเทศ นอกจากนี้เกษตรกรและประชากรในพื้นที่บางส่วนยังบริโภคข้าวเจ้าพื้นเมือง (ข้าวเมล็ดใหญ่ ข้าวเมล็ดเล็ก และอื่น ๆ) และข้าวเหนียวด้วย (ร้อยเอ็ด ผลิตข้าวเหนียวเพื่อบริโภคร้อยละ 40 ของพื้นที่) จึงทำให้มีข้าวหอมมะลิเหลือจำหน่ายมากขึ้น และเนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้ได้ชื่อว่าผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดีที่สุดในแห่งหนึ่งของประเทศ ทำให้โรงสีและผู้ส่งออกมีความต้องการข้าวหอมมะลิเพื่อส่งออกไปยังตลาดฮ่องกง สิงคโปร์ และจีน เป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้มีการค้าขายข้าวเปลือกคึกคักในเขตนี้¹

2.3 จำนวนโรงสีและผู้ค้าในจังหวัด

บรรยากาศทางการค้าส่วนหนึ่งดูได้จาก

จำนวนโรงสี และจำนวนผู้ประกอบการในแต่ละจังหวัด เนื่องจากไม่มีสถิติจำนวนผู้ประกอบการ ดังนั้นจึงอาศัยข้อมูลจากรายงานการตลาดของแต่ละจังหวัด ซึ่งสามารถบอกความสำคัญของธุรกิจการค้าข้าวได้บ้างเป็นบางส่วนเท่านั้น

โรงสี

จากสถิติของกองควบคุมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรมพบว่า สถิติโรงสีมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก เมื่อมีการสำรวจและให้คำจำกัดความโรงสีในปี 2540 ทำให้บางโรงไม่เข้าข่าย ถูกตัดออกจากสถิติ และบางโรงกลับเข้ามาอยู่ในสถิติ ข้อมูลจากปี 2542 แสดงให้เห็นว่า จังหวัดสุรินทร์ และร้อยเอ็ด มีโรงสีจำนวนมากถึง 3,000 และ 2,769 โรง ตามลำดับ ส่วนจังหวัดอื่นมีสูงสุดประมาณ 1,280 โรง (บุรีรัมย์) เชียงใหม่ 914 โรง และพิษณุโลก 773 โรง (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนโรงสีในพื้นที่ศึกษา ณ กันยายน 2542

พื้นที่	ประเภท 1	ประเภท 2	ประเภท 3	รวม (โรง)
เชียงใหม่	839	61	14	914
พิษณุโลก	657	26	90	773
สุรินทร์	2,940	19	49	3,008
ร้อยเอ็ด	2,735	10	24	2,769
บุรีรัมย์	1,234	11	35	1,280

ที่มา : กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่

หมายเหตุ : ประเภท 1 คือ มีเครื่องจักรไม่เกิน 20 แรงม้า ไม่มีหม้อไอน้ำ

ประเภท 2 คือ มีเครื่องจักรไม่เกิน 20-50 แรงม้า ไม่มีหม้อไอน้ำ

ประเภท 3 คือ มีเครื่องจักรเกิน 50 แรงม้า หรือโรงงานทุกขนาดที่มีหม้อไอน้ำ

¹ มีประเด็นคำถามจากหน่วยงานพาณิชย์จังหวัดใน จ.ร้อยเอ็ดว่าสมควรที่จะสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกข้าวอีกหรือไม่ ในเมื่อเกษตรกรประสบปัญหาการค้าข้าวต่ำ และต้นทุนการผลิตของประเทศเพื่อนบ้านต่ำกว่า นอกจากนั้นความจำเป็นในการปลูกข้าวของเกษตรกรร้อยเอ็ดแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และวัฒนธรรมของกลุ่มคน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวนายังพึ่งพาข้าวเป็นอาหารหลัก และผลิตข้าวเพื่อบริโภคก่อนที่จะเหลือจึงขาย วัฒนธรรมนี้ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรไม่หวังทำการเพาะปลูกข้าวเพื่อธุรกิจการค้าขายซึ่งต่างจากภาคกลาง การปลูกข้าวในร้อยเอ็ด และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงไม่ค่อยผูกพันกับสภาวะตลาด (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด, 2541: 14)

แม้ว่าโรงสีส่วนใหญ่ในทุกจังหวัดเป็นโรงสีขนาดเล็กและทำการสีข้าวเพื่อการบริโภคในท้องถิ่น แต่จำนวนตัวเลขเหล่านี้ก็ชี้ให้เห็นถึงความคึกคักของการค้าข้าวในท้องถิ่นได้ส่วนหนึ่ง

สำหรับการค้าขายในจังหวัดนอกเหนือจากการบริโภคภายในท้องถิ่นนั้น ดูได้จากจำนวนโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ ในจังหวัดเชียงใหม่มีโรงสีขนาดกลางและใหญ่จำนวน 13 โรง ในจังหวัดพิษณุโลกมีจำนวน 10 โรง บรรยากาศการแข่งขันของผู้ค้าในระดับใหญ่มีพอสมควร แต่ไม่ถึงขั้นการใช้กลยุทธ์ราคาในการแข่งขัน โรงสีขนาดใหญ่ที่มีอำนาจในตลาดมี 5 โรง และโรงสีขนาดกลางที่ไม่ค่อยมีอิทธิพล 4-5 โรง โรงสีทั้งหมดนี้มีผู้รับซื้ออยู่ในกรุงเทพฯ และตลาดส่งออกทั้งหมด (จากการสัมภาษณ์นายกชมรมโรงสีข้าวพิษณุโลก) โรงสีขนาดกลางและใหญ่ส่วนมากอยู่ในอำเภอเมืองและไม่ไกลจากอำเภอเมือง

บรรยากาศการค้าข้าวในพิษณุโลกคึกคักมากเนื่องจาก จ.พิษณุโลกมีการปลูกข้าวนาปรัง (ในเขตพื้นที่ชลประทาน) ได้ถึง 2-3 รอบต่อปี จึงทำให้มีธุรกิจไหลเวียน ผลผลิตข้าวโดยรวมประมาณ 1.547 ล้านตันนั้น ใช้บริโภคประมาณ 0.78 ล้านตัน ที่เหลือ 1.1-1.2 ล้านตันเป็นข้าวเปลือกเพื่อการจำหน่าย แต่ตลาดข้าวหอมมะลิซึ่งมีผลผลิตเพียงร้อยละ 9 ของข้าวนาปีเท่านั้น ประกอบกับคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน จึงทำให้การค้าข้าวหอมมะลิในพิษณุโลก ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ในขณะที่เชียงใหม่ ซึ่งผลิตข้าวหอมมะลิในสัดส่วนเดียวกัน แต่ความต้องการสูง และข้าวมีคุณภาพได้มาตรฐาน การค้าข้าวหอมมะลิจึงได้รับความสนใจเป็นอย่างดี

จังหวัดร้อยเอ็ด มีโรงสีขนาดใหญ่ (กำลังการผลิต 100-3,500 ตัน/ปี) จำนวน 13 โรง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองร้อยเอ็ด โรงสีขนาดกลาง (20-100 ตัน/ปี) จำนวน 31 โรง กระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ที่เหลือเป็น

โรงสีขนาดเล็ก ซึ่งรับจ้างสีข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด, 2541)

ชมรมโรงสีข้าว เป็นอีกหนึ่งองค์กรการค้าข้าวในจังหวัด สมาชิกของชมรมเป็นโรงสีขนาดใหญ่และขนาดกลางซึ่งมีกำลังการสีข้าวเปลือก 50 เกวียน/วัน ชมรมโรงสีข้าวมีอายุ 30 ปี มีการประชุมเฉลี่ยเดือนละ 1 ครั้ง ในเรื่องราคาข้าว นโยบายต่างๆ ตลอดจนปัญหาต่างๆ เช่น การปลอมปนข้าว เป็นต้น (สัมภาษณ์ประธานชมรมโรงสีข้าวร้อยเอ็ด)

ตลาดกลาง

เชียงใหม่ไม่มีตลาดกลางข้าวเปลือก หรือทำข้าวดังเช่นที่พบกันมากในภาคเหนือตอนล่าง ในพิษณุโลกมีตลาดกลางที่ได้รับการส่งเสริมจากกรมการค้าภายในรวม 5 แห่ง ปิดทำการไป 1 แห่ง (มิถุนายน 2542) ศูนย์สถิติตลาดกลางอีก 3 แห่ง และทำข้าว ซึ่งกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ หลายแห่ง (ไม่ระบุจำนวน) ข้าวเปลือกที่ซื้อขายผ่านทำข้าวนี้จะส่งต่อไปยังโรงสีข้าวต่างจังหวัด หรือทำข้าวต่างจังหวัด เช่น ทำข้าวก้านันทรัง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีร้านรับซื้อรวบรวมผลผลิตโดยพ่อค้าท้องถิ่นในระดับอำเภอ ซึ่งจะขายต่อให้แก่แหล่งรวบรวมต่างจังหวัด ไชยโล และโรงสีต่างจังหวัด สำหรับพ่อค้าแร่และพ่อค้ารวบรวมที่เข้าไปรับซื้อจากเกษตรกรเองนั้นมีการขายทุกแห่ง

บุรีรัมย์เคยมีตลาดกลางสินค้าเกษตร แต่ได้เลิกกิจการไป เนื่องจากมีปัญหาการบริหารงานและมีสินค้าไม่เพียงพอทำการซื้อขาย เกษตรกรมักขายข้าวให้แก่พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าแร่ หรือโรงสีโดยตรง เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีผู้ฉาง จึงจำเป็นต้องขายข้าวเปลือกในฤดูเก็บเกี่ยว โดยมีพ่อค้าผู้ฉางกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์, 2540)

ร้อยเอ็ด มีตลาดกลางสินค้าเกษตรร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ในเขต อำเภอเมือง จัดตั้งขึ้นเมื่อมีนาคม 2536 ดำเนินการโดย ร.ก.ส. และสหกรณ์จังหวัด เป็นตลาดภายใต้การกำกับของกระทรวงพาณิชย์ มีการซื้อขายข้าวเปลือกซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวหอมมะลิผ่านตลาดนี้

ตลาดแห่งที่สอง คือ ตลาดกลางข้าวและพืชไร่จ.ร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ใน อ.สุวรรณภูมิ เป็นตลาดของเอกชน โดยได้รับการส่งเสริมจากกรมการค้าภายในเมื่อกรกฎาคม 2537 มีเกษตรกรบางส่วนนำข้าวเปลือกมาขายในตลาดนี้เช่นเดียวกับตลาดกลางแห่งแรก โดยขายแยกตามสายพันธุ์และคุณภาพข้าว ได้แก่ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 กข 15 และ กข 6

ตลาดกลางมีการประกาศราคาข้าวเปลือก ซึ่งทำให้เกษตรกรมีข้อมูลดีขึ้น ทำให้มีการแข่งขันราคาคีขึ้น โดยเฉพาะเมื่อราคาตลาดสูงขึ้น นอกจากตลาดกลางและโรงสีแล้ว ยังมีรายงานการรับซื้อข้าวโดยร้านค้ารับซื้อพืชไร่ จำนวน 52 แห่งด้วย

เนื่องจากจังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีข้าวหอมมะลิคุณภาพดี และเป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้เกิดการแข่งขันในการซื้อระหว่างโรงสีและพ่อค้าราคาซื้อขายจึงค่อนข้างสูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในข้าวชนิดเดียวกันและคุณภาพเท่ากัน (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์, 2541) จังหวัดสุรินทร์มีตลาดกลางข้าวและพืชไร่ตามรายงานเพียงแห่งเดียวในเขต อำเภอเมือง โดยรับซื้อข้าวจากเกษตรกรและพ่อค้าทั่วไป ตลาดกลางข้าวไม่ใช่แหล่งค้าขายข้าวเปลือกที่สำคัญในจังหวัดนี้

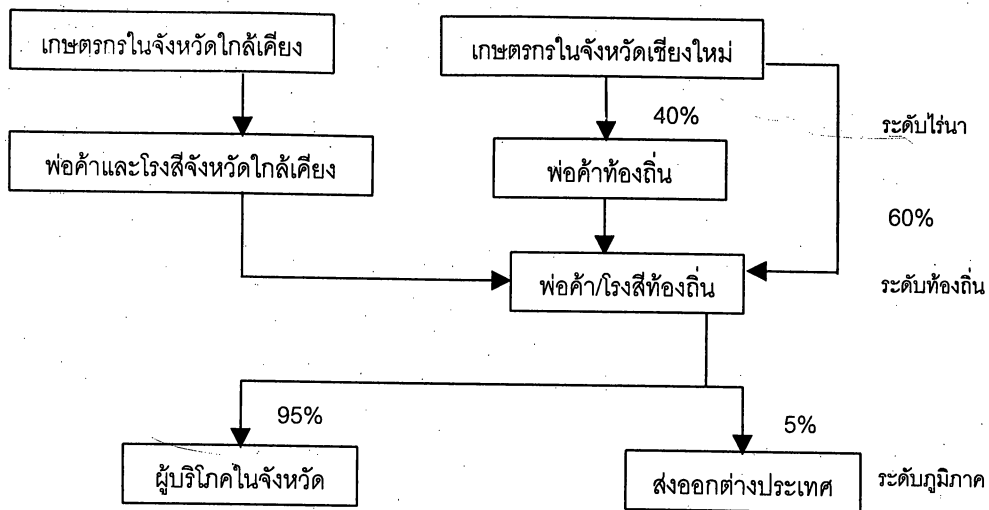
แม้ว่าสุรินทร์จะมีการค้าขายข้าวเปลือกกันมาก และมีการแข่งขันค่อนข้างสูง แต่หน่วยงานของรัฐกลับพบว่าเกษตรกรขาดความสนใจข้อมูลข่าวสารด้านการผลิตและการตลาด (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์, 2541)

2.4 กระบวนการตลาด

กระบวนการตลาดข้าวเปลือก และข้าวสารที่นำเสนอในหัวข้อนี้เป็นกระบวนการตลาดของข้าวที่ปลูกในแต่ละพื้นที่ศึกษาโดยไม่จำกัดพันธุ์ และทั้งที่เป็นกระบวนการตลาดเฉพาะของข้าวหอมมะลิ และเป็นการเสนอข้อมูลที่ได้จากรายงานการตลาดของจังหวัด และข้อมูลจากการสำรวจของคณะวิจัย สำหรับกระบวนการตลาดข้าวหอมมะลิในภาพรวมของประเทศนั้น ผู้อ่านสามารถดูได้จาก รายงานของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร (2542) เรื่องการผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิ

กระบวนการตลาดจังหวัดเชียงใหม่

เกษตรกรในเชียงใหม่ปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก ที่เหลือจึงจำหน่าย ส่วนข้าวหอมมะลิปลูกเพื่อจำหน่ายโดยเป็นการจำหน่ายภายในท้องที่เป็นส่วนมาก พบว่ากระบวนการตลาดข้าวเปลือกโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิของ จังหวัดเชียงใหม่ นั้น เอกชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยพ่อค้ารวบรวมในท้องถิ่น พ่อค้ารวบรวมต่างท้องที่ และโรงสี นอกจากนี้ยังมีชมรมผู้ประกอบการค้าข้าวและโรงสี จังหวัดเชียงใหม่สมาชิกประกอบด้วยโรงสีและพ่อค้าส่ง จากรายงานของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรร้อยละ 40 ขายข้าวเปลือกให้แก่พ่อค้าท้องถิ่น และร้อยละ 60 ขายให้พ่อค้าที่มีโรงสีและโรงสีในท้องถิ่น (เชียงใหม่) (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่, 2542) เชียงใหม่ปลูกข้าวไม่เพียงพอกับการบริโภคภายในจังหวัดจึงต้องรับซื้อข้าวจากพ่อค้าและโรงสีจากจังหวัดใกล้เคียงหรือมีพ่อค้ารวบรวมจากเชียงใหม่เดินทางไปรับซื้อข้าวเปลือกจากต่างจังหวัดมาจำหน่ายให้กับโรงสีขนาดใหญ่และขนาดกลางในเชียงใหม่ ข้าวที่สีแล้วเกือบทั้งหมดถูกบริโภคในเชียงใหม่ ที่เหลือร้อยละ 5 ถูกส่งออกโดยโรงสีขนาดใหญ่ (แผนภาพที่ 1)

ที่มา : คัดแปลงจากสำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่, 2542

แผนภาพที่ 1 กระบวนการตลาดข้าวจังหวัดเชียงใหม่

จากการสำรวจโดยเน้นการซื้อขายข้าวหอมมะลิ พบว่าผู้รวบรวมในท้องที่เป็นกลุ่มที่มีเงินทุนไม่มากนักมักรับซื้อข้าวเปลือกในท้องที่ที่ตนอาศัยอยู่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวหอมมะลิ (หมายถึงข้าวขาวดอกมะลิ 105 และ กข.15) ในช่วงเก็บเกี่ยวข้าว (ปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์) เมื่อซื้อมาแล้วจะจำหน่ายทันทีโดยไม่เก็บรอราคา เนื่องจากไม่มีผู้กลางบางรายที่พอมีเงินทุนและมีผู้กลางเก็บข้าวก็จะเก็บไว้รอราคาเมื่อคาดว่าจะมีกำไร นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นนายหน้าให้กับผู้รวบรวมต่างท้องที่ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่านายหน้าร้อยละ 2-5 ของมูลค่าการซื้อขายในแต่ละครั้ง

ส่วนผู้รวบรวมต่างอำเภอเป็นกลุ่มที่มีเงินทุนค่อนข้างมากจึงมักออกไปรับซื้อข้าวหอมมะลิจากต่างอำเภอ บางครั้งพบว่ามีการรับซื้อในรัศมีกว่า 200 กิโลเมตร ตัวอย่างเช่น พ่อค้าจากอำเภอดอยสะเก็ดเดินทางไปรับซื้อข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรในอำเภอฟาง

และจังหวัดใกล้เคียง เช่น เชียงราย ลำปาง พะเยา เป็นต้น ผู้รวบรวมกลุ่มนี้จำหน่ายผลผลิตเป็นข้าวเปลือกให้กับแหล่งรับซื้อหลายแหล่งทั้งโรงสีขนาดใหญ่และขนาดกลาง ผู้รวบรวมนิยมซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรทั้งนี้เนื่องจากราคาถูกกว่าแหล่งอื่น ดังนั้นผู้รวบรวมพยายามใช้วิธีการต่างๆ ในการชักจูงให้เกษตรกรนำข้าวเปลือกมาจำหน่ายให้ เช่น การให้ส่วนแบ่งแก่รถบริการขนส่งที่นำเกษตรกรมาจำหน่ายข้าวเปลือก การให้ค่าน้ำมันรถหรือค่ารถแก่เกษตรกรผู้นำข้าวเปลือกมาจำหน่าย การชำระค่าข้าวด้วยเงินสดแก่เกษตรกร เป็นต้น ในกรณีที่ผู้รวบรวมพบว่าเกษตรกรนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายที่อื่นก็จะใช้วิธีไปรับซื้อข้าวเปลือกของเกษตรกรถึงแปลงนาและรับซื้อในราคาที่สูงกว่าที่อื่นเล็กน้อย ซึ่งพบว่าได้ผลดีและรวดเร็วกว่าวิธีอื่น นอกจากนี้ผู้รวบรวมยังให้รถรับจ้างขนข้าวทำหน้าที่เป็นตัวแทนคอยหาเกษตรกรที่ต้องการจำหน่ายข้าวเปลือกโดยให้ค่าตอบแทนต้นละ 10-20 บาท

สำหรับโรงสีนั้นพบว่าโรงสีขนาดเล็กทยอยปิดตัวลง เนื่องจากไม่สามารถสู้ข้าวให้ได้คุณภาพดี ดังเช่นโรงสีขนาดใหญ่ เจ้าของโรงสีเหล่านี้จึงเปลี่ยนบทบาทตนเอง มาเป็นผู้รวบรวมข้าวเปลือกแทน มีโรงสีขนาดกลางบางแห่งที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันจึงหันมาค้าส่งข้าวสาร อย่างไรก็ตาม โรงสีขนาดกลางส่วนใหญ่ที่ซื้อข้าวเปลือกเป็นหลักมักซื้อจากผู้รวบรวมและเกษตรกรในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงประมาณร้อยละ 70 ของปริมาณข้าวเปลือกที่ซื้อ ส่วนที่เหลือซื้อจากผู้รวบรวมต่างจังหวัด เนื่องจากผู้รวบรวมมักทำธุรกิจในลักษณะเครือข่ายมีการติดต่อกันอยู่ตลอดเวลา สักส่วนการรับซื้อข้าวจากผู้รวบรวมและจากเกษตรกรนั้นจึงมีความสัมพันธ์กับที่ตั้งของโรงสี หากโรงสีตั้งอยู่ใกล้เมืองสักส่วนการรับซื้อจากผู้รวบรวมก็จะมากขึ้น แม้ว่าโรงสีจะตั้งอยู่ในแหล่งผลิตเช่น อำเภอคอยสะเกิด อำเภอสันกำแพง เป็นต้น ในพื้นที่ที่มีการค้าข้าวมากและมีการแข่งขันกันสูงจะมีโรงสีขนาดกลางเป็นจำนวนมาก (เช่น อำเภอแม่เมาะ มีโรงสีขนาดกลางมากกว่า 30 แห่ง) ในพื้นที่ดังกล่าวพบว่าโรงสีขนาดกลางนั้นนอกจากจะเป็นแหล่งรับซื้อข้าวเปลือกแล้ว ยังเป็นแหล่งรวมของพ่อค้าหรือผู้รวบรวมที่นำข้าวมาสีและทำการซื้อขายข้าวสารที่นำมาสี นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าข้าวสารจากต่างจังหวัด (เช่น ลำพูน และเชียงราย) เข้ามาซื้อข้าวสารที่โรงสีด้วย ในขณะที่โรงสีขนาดใหญ่รับซื้อข้าวเปลือกในปริมาณมาก และรับซื้อจากหลายแหล่ง

การลงตลาดข้าวจังหวัดพิษณุโลก

การลงตลาดข้าวจังหวัดพิษณุโลก ประกอบด้วยคนกลางหลายระดับตั้งแต่ระดับไร่นาระดับท้องถิ่น และระดับภูมิภาค คนกลางที่มีบทบาทใน

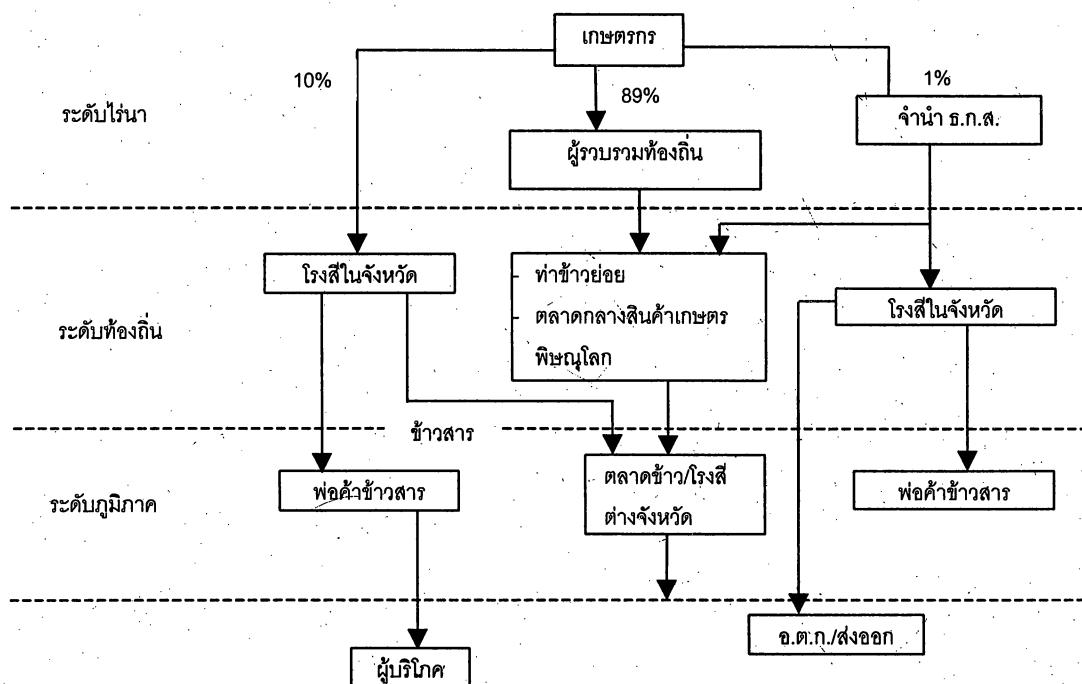
ตลาดมาก ได้แก่ พ่อค้ารวบรวมระดับไร่นา ผู้รวบรวมในท้องถิ่น (ท่าข้าว) นอกจากนี้ยังมีคนกลางกลุ่มอื่นที่มีบทบาทในตลาดอีก ได้แก่ โรงสีขนาดเล็ก ขนาดกลางขนาดใหญ่ รวมทั้งตลาดกลางและศูนย์สาธิตตลาดกลางระดับไร่นา ตลาดพิษณุโลกมีการค้าข้าวตลอดทั้งปีทั้งข้าวหอมมะลิและข้าวพันธุ์อื่น เพียงแต่ตลาดข้าวหอมมะลิตักต้อนน้อยกว่าตลาดข้าวพันธุ์อื่น (เนื่องจากยังมีการปลูกไม่กว้างขวางนัก เพราะผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ต่ำ รายได้จากการปลูกไม่จูงใจเกษตรกร)

ตลาดข้าวโดยทั่วไปของ จังหวัดพิษณุโลกนั้น ผู้รวบรวมในท้องถิ่น (ท่าข้าว) ซึ่งมีอยู่และกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ จะเป็นผู้รวบรวมข้าวเปลือกจากเกษตรกรส่งให้โรงสี ผลผลิตข้าวเปลือกประมาณร้อยละ 89 ถูกจำหน่ายผ่านคนกลางกลุ่มนี้ (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก, 2537) ในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวผู้รวบรวมซื้อข้าวเปลือกเกือบทั้งหมดจากเกษตรกรโดยตรง ส่วนช่วงนอกฤดูเก็บเกี่ยวจะซื้อจากเกษตรกรและบางส่วนซื้อจากผู้รวบรวมท้องถิ่นหรือระดับไร่นา นอกจากจะรวบรวมข้าวเปลือกจากเกษตรกรใน จังหวัดพิษณุโลกแล้วท่าข้าวยังรวบรวมข้าวเปลือกจากจังหวัดอื่นในภาคเหนืออีกด้วยเพื่อรวบรวมส่งไปยังตลาดกลางสินค้าเกษตรพิษณุโลก² จากนั้นจึงกระจายข้าวไปยังจังหวัดที่ผู้รวบรวมในท้องถิ่นมีบทบาทในการเข้าไปรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรในท้องถิ่นอย่างมาก ข้าวเปลือกที่รับซื้อมักเป็นข้าวเปลือกสด เมื่อซื้อมาแล้วก็จะจำหน่ายออกไปทันที (เพราะไม่มีลานตาก) และเนื่องจากมีพ่อค้าผู้รวบรวมจากจังหวัดอื่น (สระบุรี สุพรรณบุรี และฉะเชิงเทรา) เข้ามารับซื้อข้าวจากเกษตรกรในจังหวัดพิษณุโลก ผู้รวบรวมในท้องถิ่นเหล่านี้จึงหาวิธีการต่างๆ มาชักจูงให้เกษตรกรนำข้าวเปลือกมาจำหน่ายให้ตนเอง

² จังหวัดพิษณุโลกมีตลาดกลางสินค้าเกษตรจำนวน 5 แห่ง (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก, 2542) ได้แก่ ตลาดกลางสินค้าเกษตรจังหวัดพิษณุโลก (ท่าข้าวคุณละมัย) ตลาดกลางข้าวและพืชไร่จังหวัดพิษณุโลก ตลาดกลางข้าวและพืชไร่จังหวัดพิษณุโลก (ท่าข้าวครูพูน) ตลาดกลางท่าข้าวพลายเพชร และตลาดกลางข้าวและพืชไร่จังหวัดพิษณุโลก (นกก.ไทยพิษณุ)

เช่น การให้ส่วนแบ่งแก่รถบริการขนส่งที่เกษตรกรใช้บริการเพื่อมาจำหน่ายข้าวเปลือก การให้ค่าน้ำมันรถแก่เกษตรกรที่นำข้าวเปลือกมาจำหน่าย การชำระค่าข้าวแก่เกษตรกรด้วยเงินสด รวมทั้งการออกไปรับซื้อข้าวเปลือกถึงแปลงนาของเกษตรกร ข้าวพันธุ์ที่เป็นที่นิยมในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ข้าวที่มีลักษณะคล้ายข้าวหอมมะลิ เช่น ข้าวชัยนาท เป็นต้น ผลผลิตข้าวเปลือกจากทำข้าวบางส่วนถูกจำหน่ายผ่านโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ในจังหวัด

และโรงสีต่างจังหวัด นอกจากนี้ยังพบว่า พืชโลภมีโรงสีขนาดใหญ่อยู่น้อยมาก (กองควบคุมโรงงาน (2542) ได้สรุปว่าพืชโลภมีจำนวนโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่จำนวน 12 แห่ง จากจำนวนโรงสีทั้งหมด 959 แห่ง (ซึ่งมีวิธีการรวบรวมและจำแนกต่างจากกรมโรงงานอุตสาหกรรม (ตารางที่ 3)) และแม้ว่าโรงสีขนาดเล็กมีจำนวนน้อยลงแต่ยังคงมีบทบาทต่อเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกข้าวอยู่บ้าง ซึ่งเป็นแหล่งสีข้าวของเกษตรกรที่ปลูกข้าวเพื่อการบริโภค (แผนภาพที่ 2)

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิจิตร, 2541

แผนภาพที่ 2 : ครงการตลาดข้าวจังหวัดพิจิตร

ส่วนตลาดข้าวหอมมะลินั้น จากการสำรวจของคณะวิจัยพบว่าผู้รวบรวมในท้องถิ่นยังคงมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมข้าวเปลือกจากเกษตรกร (สัดส่วนของการรับซื้อจากเกษตรกร ดูได้จากแผนภาพที่ 2) และส่งผ่านไปยังท่าข้าวและโรงสีขนาดกลาง นอกจากนี้โรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กยังรับซื้อข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรโดยตรงด้วย คนกลางในตลาดข้าวหอมมะลิทุกระดับมีความพิถีพิถันกับคุณภาพของข้าวหอมมะลิเป็นอย่างมาก การซื้อจึงมีการแยกพันธุ์ระหว่างข้าวหอมมะลิและพันธุ์อื่นอย่างชัดเจน การจำหน่ายผลผลิตของคนกลางเหล่านี้มีทั้งข้าวเปลือกและข้าวสาร ในกรณีที่จำหน่ายข้าวสารดังเช่นโรงสีขนาดกลางนั้น มีการแยกสีข้าวหอมมะลิจากข้าวพันธุ์อื่น โดยส่วนหนึ่งจำหน่ายให้ผู้บริโภคในจังหวัดบางกลุ่ม เช่น ข้าราชการ และยังจำหน่ายให้ผู้บริโภคต่างจังหวัดด้วย ในขณะที่โรงสีขนาดเล็กสีข้าวได้คุณภาพของข้าวไม่ดีเท่าโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ จึงสีข้าวจำหน่ายและรับจ้างสีข้าวในหมู่บ้านเท่านั้น

ข้าวเปลือกหอมมะลิจากท่าข้าวและตลาดกลางสินค้าเกษตรถูกส่งผ่านไปยังโรงสีขนาดใหญ่ และโรงสีต่างจังหวัด โรงสีขนาดใหญ่เป็นแหล่งรับซื้อข้าวหอมมะลิที่สำคัญ เนื่องจากมีทั้งตลาดในประเทศซึ่งมีช่องทางการจำหน่ายหลายช่องทาง หากเป็นข้าวเปลือกจะถูกส่งไปจำหน่ายยังโรงสีต่างจังหวัด เช่น นครสวรรค์ สุพรรณบุรี และอยุธยา (กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์, 2541) ส่วนข้าวสารถูกส่งจำหน่ายที่ตลาดขานเมืองกรุงเทพฯ และห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพฯ และตลาดต่างประเทศ ส่วนโรงสีต่างจังหวัดที่เข้ามารับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิในจังหวัดพิษณุโลกนั้น เนื่องจากข้าวหอมมะลิของพิษณุโลกมีราคาสูงกว่าในเขตทุ่งกุลาร้องไห้จึงมักนำเอาไปผสมปนกับข้าวหอมมะลิในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ครรลองการตลาดเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ตลาดข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีลักษณะที่คล้ายคลึงมากในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว เนื่องจากเป็นเขตที่มีการปลูกข้าวเป็น

หลัก ผู้มีส่วนร่วมในตลาดท้องถิ่น ได้แก่ พ่อค้ารวบรวมพ่อค้าผู้ฉาง ตลอดจนพ่อค้าเร่ในจังหวัดและต่างจังหวัด ส่วนสหกรณ์การเกษตรนั้นปรากฏอยู่เฉพาะในรายงานของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์เท่านั้น

จากรายงานของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์พบว่า เกษตรกรส่วนมากจำหน่ายข้าวเปลือกในช่วงต้นฤดูการเก็บเกี่ยวเนื่องจากเป็นเกษตรกรรายย่อย และไม่มีผู้ฉางเป็นของตนเอง ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีการเก็บรักษาข้าวเปลือกไว้รอราคา ส่วนเกษตรกรที่มีฐานะดีจะเก็บข้าวไว้รอราคาโดยทยอยออกจำหน่ายจนถึงฤดูการเพาะปลูกใหม่ หากผลผลิตข้าวในปีใหม่ออกมาก ก็จะทำข้าวออกจำหน่ายจนหมด เพื่อเตรียมผู้ฉางสำหรับเก็บข้าวรุ่นใหม่ต่อไป

เช่นเดียวกับ จังหวัดบุรีรัมย์ เกษตรกรส่วนใหญ่ใน จังหวัดร้อยเอ็ด และ จังหวัดสุรินทร์ จำหน่ายข้าวในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว การค้าจำหน่ายข้าวจึงเป็นธุรกิจสำคัญของทั้ง 2 จังหวัดนี้ด้วย และมีการแข่งขันกันสูงในการซื้อระหว่างโรงสี และพ่อค้า โดยเฉพาะใน จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งทำให้ราคาซื้อขายค่อนข้างสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน และคุณภาพเท่ากัน จังหวัดสุรินทร์ส่งออกเป็นข้าวสารและข้าวเปลือกเป็นบางส่วนด้วย (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์, 2542)

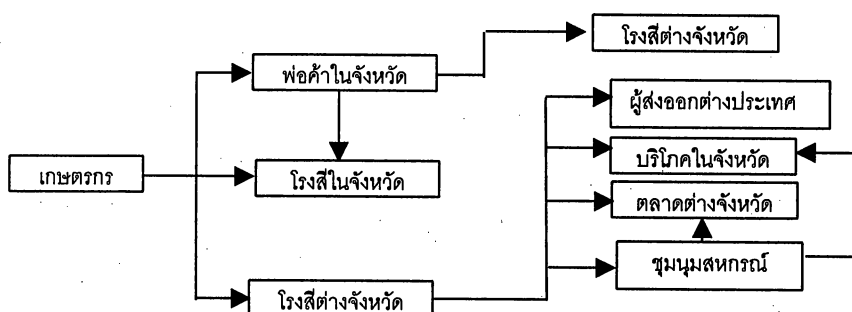
ครรลองการตลาดข้าวในท้องถิ่นของบุรีรัมย์ร้อยเอ็ดและสุรินทร์ ดังรายงานของพาณิชย์จังหวัดทั้ง 3 แห่ง แสดงถึงเส้นทางที่คล้ายคลึงกัน (แผนภาพที่ 3) นั่นคือ พ่อค้า และพ่อค้าผู้ฉาง ซึ่งมีกระจายทั่วไปในอำเภอต่างๆ โรงสีในจังหวัด และโรงสีต่างจังหวัด เป็นผู้ซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าในจังหวัดด้วย ส่วนตัวแทนหรือ หย มีบทบาทในระดับการค้าข้าวสาร โดยเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างโรงสีกับผู้ค้าส่งในประเทศ และผู้ส่งออก สหกรณ์การเกษตรเป็นแหล่งรับซื้อข้าวเปลือก และส่งจำหน่ายให้แก่โรงสีของชุมนุมสหกรณ์

จากการสำรวจ พบว่าพ่อค้ารวบรวมทำการรวบรวมข้าวจากเกษตรกรเกือบทั้งหมดคือประมาณร้อยละ 90 ของข้าวที่ซื้อ ส่วนที่เหลือนั้นรับซื้อจากพ่อค้าย่อย ในขณะที่ฉางขนาดเล็กรับซื้อข้าวจากเกษตรกรเกือบ

ในขณะที่นางข้าวขนาดเล็กรับซื้อข้าวจากเกษตรกรเกือบทั้งหมด นางขนาดใหญ่จะมีโอกาสซื้อข้าวจากพ่อค้าย่อยด้วย สำหรับบางรายที่มีปริมาณซื้อจากเกษตรกรไม่เพียงพอจะมีสัดส่วนการซื้อจากพ่อค้าย่อยสูงถึงร้อยละ 30 ของปริมาณรับซื้อทั้งหมด

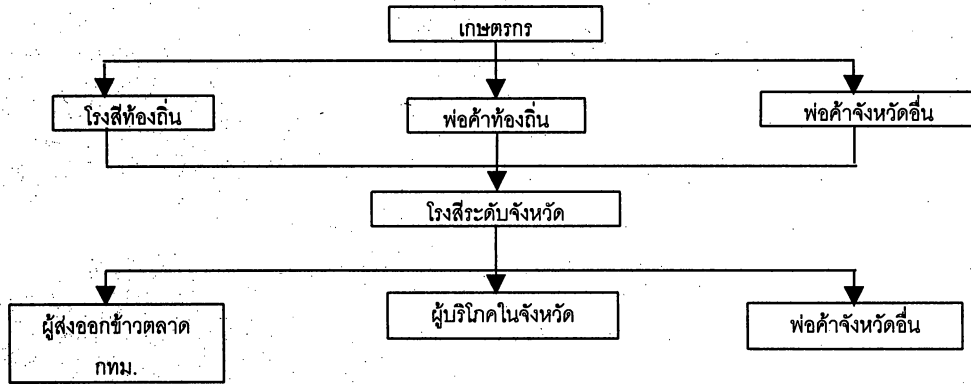
นางข้าวและพ่อค้ารวบรวมในเขตนี้จำหน่ายข้าวเปลือกให้แก่โรงสีขนาดใหญ่ที่อยู่ต่างจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง (เกือบทั้งหมดของจำนวนตัวอย่าง 15 รายที่ให้สัมภาษณ์) และจำหน่ายให้

แก่โรงสีในท้องถิ่นด้วยบางส่วน สัดส่วนของการจำหน่ายให้แก่โรงสีต่างถิ่น และโรงสีในท้องถิ่น (ส่วนมากคือ บริษัทเกษตรรุ่งเรือง) นั้นขึ้นอยู่กับราคาสุทธิ (ราคาที่หักค่าใช้จ่าย) ที่ได้รับ นอกจากนี้บางรายยังทำหน้าที่เป็นนายหน้ารับคำสั่งซื้อ (order) และรวบรวมข้าวเปลือกส่งให้โรงสีขนาดใหญ่และบางรายรวบรวมข้าวเปลือกเพื่อจำหน่ายให้แก่โรงสีในจังหวัดฉะเชิงเทรา และสุพรรณบุรี เป็นหลัก โดยเกือบไม่จำหน่ายให้แก่โรงสีในพื้นที่เลย

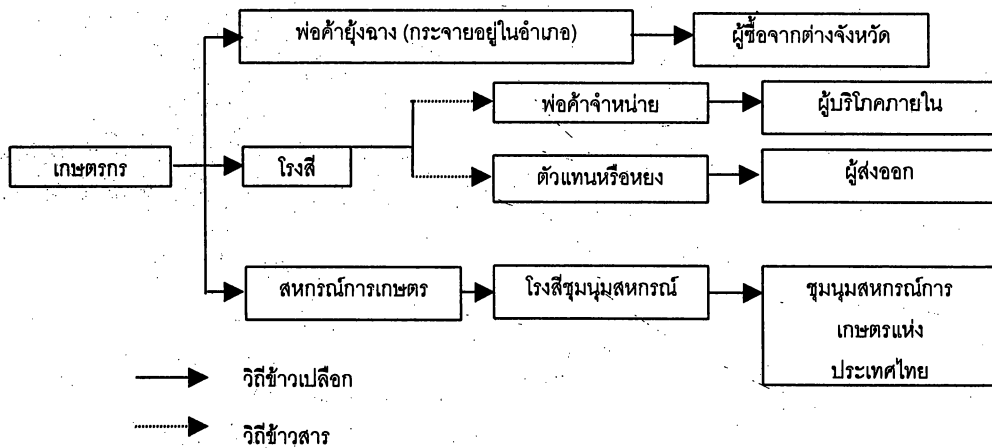
ที่มา: สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์, 2543

(ก) สุรินทร์

ที่มา: สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด, 2542

(ข) ร้อยเอ็ด

ที่มา: สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์, 2541

(ค) บุรีรัมย์

แผนภาพที่ 3 ครรลองการตลาดข้าวใน 3 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับสหกรณ์การเกษตรที่ไม่ทำการแปรรูป จะทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวม ซึ่งในตัวอย่างมี 2 แห่ง คือ สหกรณ์การเกษตรท่าตูม และสหกรณ์การเกษตรปฎิรูป ที่ดินท่าตูม แห่งแรกรับซื้อจากสมาชิกถึงร้อยละ 95 และ เกษตรกรทั่วไปร้อยละ 5 แล้วจำหน่ายให้แก่โรงสีขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ 2 แห่ง ส่วนสหกรณ์รายที่ 2 นั้นรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรแล้วจำหน่ายให้แก่พ่อค้าใน จังหวัด ซึ่งนำไปจำหน่ายต่อให้แก่โรงสีในกรุงเทพฯ และนครราชสีมา

โดยสรุปแล้ว ฉางข้าวและพ่อค้าผู้รวบรวม ส่วนใหญ่จะจำหน่ายข้าวเปลือกให้แก่โรงสีต่างจังหวัด โดยเฉพาะในภาคกลาง ส่วนโรงสีที่อยู่ในพื้นที่นั้นเป็นโรงสีขนาดใหญ่ที่มีการส่งออกข้าวเท่านั้น และเนื่องจาก เขตทุ่งกุลาร้องไห้เป็นเขตที่เน้นการปลูกข้าวหอมมะลิ พ่อค้าคนกลางเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่รับซื้อข้าวหอมมะลิ (กข 15 และข้าวดอกมะลิ 105) เป็นหลัก แม้ว่าจะมีการซื้อข้าวพันธุ์อื่นบ้าง (ได้แก่ ข้าวเมล็ดเล็ก ข้าวเมล็ดใหญ่ และข้าวเหนียว) ก็ตาม ข้าวพันธุ์อื่นๆ เหล่านี้ พ่อค้าคนกลางอาจจำหน่ายให้แก่โรงสีภาคกลางรายใหญ่ซึ่งรับซื้อไปเพื่อจำหน่ายเป็นข้าวสารใต้งจำหน่ายปลีกต่อไป

สังเกตได้ว่าข้าวเปลือกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดินทางไกลมากก่อนจะมีการสี แสดงว่าตลาดข้าวเปลือกมีการแข่งขันกันสูง ผู้ค้ามีโอกาสในการเลือกจำหน่ายได้มากและสะท้อนถึงข้อมูลการตลาดที่ดีในด้านอุปสงค์และอุปทาน และมีการเคลื่อนย้ายสินค้าอย่างคล่องตัว

โรงสีตัวอย่างในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ (จำนวน 15 แห่ง) รับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรในสัดส่วนมากที่สุด คือ โดยเฉลี่ยร้อยละ 67 ของปริมาณข้าวเปลือกหอมมะลิที่รับซื้อทั้งหมด บางแห่งรับซื้อมากถึงร้อยละ 95 ในการรับซื้อข้าวเปลือกนั้น โรงสีมักอรับซื้ออยู่กับที่มากกว่าที่ออกไปหาซื้อข้าวเปลือกเอง นอกจากรับซื้อจากเกษตรกรแล้ว โรงสียังรับซื้อจากฉางข้าว (ร้อยละ 20) พ่อค้า (ร้อยละ 4) พ่อค้าเร่ (ร้อยละ 3.5) สหกรณ์ (ร้อยละ 4.58) และเกษตรกรต่างถิ่นด้วย (น้อยกว่าร้อยละ 1) โรง

สีตัวอย่างที่น่าสนใจเป็นพิเศษมี 2 แห่ง คือ โรงสีของสหกรณ์การเกษตร อำเภอ เกษตรพิสัย และ บริษัทกรุงเทพผลิตภัณฑ์ข้าว จำกัด เนื่องจากทั้งสองเป็นองค์กรของเกษตรกร และรายหลังเชื่อมโยงกับองค์กรของเกษตรกรค่อนข้างมากและได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร

โรงสีจำหน่ายข้าวสารให้แก่โรงสีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ส่งออก และจำหน่ายให้แก่ผู้ส่งออกโดยผ่านหอยเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจำหน่ายในรูปของข้าวคัน (บางรายเป็นข้าวคัดเกรด) ให้แก่ผู้ส่งออก ส่วนข้าวหักนั้นจำหน่ายตลาดในประเทศ บางรายจำหน่ายผ่านหอยไปยังตลาดภาคใต้ ข้าวชั้น 2 และ ชั้น 3 อาจจำหน่ายให้ตลาดในท้องถิ่น โรงสีตัวอย่าง 3 ราย จำหน่ายเป็นข้าวกล้องหอมมะลิ ทั้งนี้ 2 รายมีเหตุผลว่าเคยมีปัญหาเกี่ยวกับ หอย ในการจำหน่ายข้าวขาวคือ ในช่วงที่ราคาต่ำข้าวขาวจำหน่ายได้ยากกว่า และการรับซื้อของหอยนั้น จะสั่งซื้อเมื่อมีการส่งออก ดังนั้นโรงสีจึงเป็นต้องเก็บสต็อกข้าวไว้เอง เมื่อโรงสีมีที่เก็บรักษาน้อย การจำหน่ายข้าวกล้องจึงสะดวกกว่า เพราะข้าวกล้องไม่จำเป็นต้องบรรจุลงกระสอบระหว่างรอจำหน่าย

นอกจากจะจำหน่ายข้าวสารแล้ว โรงสีหลายแห่งยังจำหน่ายข้าวเปลือกให้แก่โรงสีขนาดใหญ่ เมื่อมีข้าวเปลือกเกินกว่าที่จะเก็บสต็อกไว้ได้ เมื่อโรงสีพบว่าข้าวมีความชื้นสูงมาก และไม่มีลานตากข้าวของตนเอง โดยส่งจำหน่ายไปยังแหล่งเดียวกับผู้รวบรวมและฉางข้าวดังกล่าวไปแล้วข้างต้น โรงสีที่สามารถรับซื้อข้าวที่เปียกชื้น ได้แก่ โรงสีที่มีเครื่องอบ เช่น โรงสีของบริษัทมานูญครอง และบริษัทเกษตรรุ่งเรือง เป็นต้น

โรงสีตัวอย่างจำนวน 3 ราย ที่มีการส่งออกข้าวหอมมะลิด้วยตนเองเป็นบางส่วน ได้แก่ บริษัทกรุงเทพผลิตภัณฑ์ข้าว และโรงสีอื่นอีก 2 ราย ทั้ง 3 รายนี้ส่งออกไปยังประเทศออสเตรเลีย ยุโรป สหรัฐอเมริกา แคนาดา จีน และประเทศในอาเซียน ทั้งนี้สหกรณ์การเกษตรอำเภอเกษตรพิสัย เริ่มมีการติดต่อที่จะส่งออกไปสู่บราซิลด้วย

จากการสำรวจพบว่า โรงสีตัวอย่างเกือบทั้งหมดจำหน่ายข้าวสารหอมมะลิให้แก่โรงสีซึ่งเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ 2 ราย และบริษัทค้าข้าวในประเทศ 1 ราย ซึ่งแสดงว่าบริษัททั้ง 3 มีส่วนครองตลาดสำหรับข้าวหอมมะลิจากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างสำคัญ

2.5 การกระจายผลผลิตของเกษตรกร

จากการสำรวจเกษตรกรตัวอย่างในพื้นที่ศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรจำหน่ายผลผลิตมากน้อยเพียงไร และในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวนั้น (ธันวาคม) เกษตรกรได้ปล่อยสินค้าเข้าสู่ตลาดเท่าไรในแต่ละพื้นที่ (เกษตรกรในเชียงใหม่เก็บเกี่ยวข้าวก่อนทุ่งกุลาร้องไห้และพิษณุโลก) การศึกษานี้เสนอการจัดสรรผลผลิตข้าว 2 ประเภท ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ และข้าวพันธุ์อื่น และเกษตรกรตัวอย่างได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีจุดมุ่งหมายหลักในการผลิตเพื่อบริโภคก่อนที่จะเหลือจึงขาย กับอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งระบุว่าตนผลิตข้าวเพื่อขายเป็นหลัก เกษตรกรสองกลุ่มนี้อาจมีพฤติกรรมการขายแตกต่างกัน

ข้าวหอมมะลิ

ตัวเลขในตารางที่ 4 และ แผนภาพที่ 4 และ 5 แสดงผลผลิตรวมของข้าวหอมมะลิต่อครัวเรือน สัดส่วนของเกษตรกรที่ระบุว่ามีการจัดสรรข้าวไว้จำหน่าย และได้จำหน่ายไปแล้วในเดือนธันวาคม และที่รอจำหน่ายภายหลัง และบางส่วนจัดไว้เพื่อบริโภคบางส่วนเก็บไว้ทำพันธุ์และอื่นๆ

ผลผลิตรวมของครัวเรือนในพิษณุโลกโดยเฉลี่ย (7.8 เกียน/ครัวเรือน) สูงกว่าอีก 2 พื้นที่ (5.5 เกียน/ครัวเรือน) เนื่องจากพื้นที่ต่อครัวเรือนสูงกว่านั้นเอง ส่วนทุ่งกุลาร้องไห้นั้น แม้พื้นที่ทำกินจะมากกว่าเกษตรกรในเชียงใหม่ แต่ผลผลิตต่อไร่ต่ำกว่า ดังนั้นผลผลิตรวมจึงใกล้เคียงกัน

ผลผลิตข้าวหอมมะลิเฉลี่ยประมาณร้อยละ 65 ถูกจัดสรรไว้เพื่อจำหน่าย ซึ่งผลผลิตที่เก็บไว้จำหน่ายมี

สัดส่วนสูงที่สุดในเชียงใหม่ และต่ำที่สุดในทุ่งกุลาร้องไห้ การจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรในเชียงใหม่ โดยครัวเรือนที่ระบุว่าตนมุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย (2*) นั้น มีการจำหน่ายทุกครัวเรือน แต่ในจำนวนนี้มีครัวเรือนที่เก็บข้าวหอมมะลิไว้บริโภคประมาณร้อยละ 36 ครัวเรือนที่เก็บไว้ทำพันธุ์มีทั้งสิ้นร้อยละ 14 และใช้เพื่อการอื่น ๆ (ได้แก่ จ่ายเป็นค่าเช่านา และค่าแรงงาน) ประมาณร้อยละ 23 ของจำนวนครัวเรือนในกลุ่มนี้ จากปริมาณผลผลิตทั้งหมด 6.49 ตัน/ครัวเรือน ในกลุ่มนี้นั้นสัดส่วนของผลผลิตที่จำหน่ายสูงถึงร้อยละ 91 ที่เหลือเก็บไว้เพื่อบริโภคและทำพันธุ์เพียงเล็กน้อย (ร้อยละ 9 ของผลผลิตทั้งหมด) ทั้งนี้ครัวเรือนประเภทนี้ จำหน่ายข้าวไปแล้วร้อยละ 93 ของผลผลิต โดยเกษตรกรร้อยละ 18 (ของครัวเรือนผลิตเพื่อจำหน่าย) ครัวเรือนที่เหลือ คือ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82) นั้นยังรอที่จะจำหน่ายในภายหลัง (ด้วยปริมาณผลผลิตร้อยละ 91 ที่เก็บเกี่ยวได้ของกลุ่มที่รอจำหน่าย)

สำหรับครัวเรือนที่ระบุว่าผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักนั้น (1*) มีสัดส่วนครัวเรือนที่จำหน่าย (จำหน่ายแล้วและจะจำหน่ายรวมกัน) ถึงร้อยละ 93 ของตัวอย่างครัวเรือนกลุ่มนี้ โดยร้อยละ 43 ของครัวเรือน ได้จำหน่ายข้าวไปแล้วด้วยปริมาณผลผลิตร้อยละ 78 (เฉพาะของผู้ที่จำหน่าย หรือร้อยละ 33 เฉลี่ยของตัวอย่างทั้งหมดในกลุ่มนี้) ครัวเรือนอีกประมาณร้อยละ 52 รอจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรในกลุ่มนี้ (ผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก) ของเชียงใหม่มีเพียงร้อยละ 30 ที่เก็บข้าวหอมมะลิไว้บริโภค โดยเก็บข้าวไว้เพียงร้อยละ 8.64 ของผลผลิตทั้งหมด (โดยเฉลี่ยของทุกตัวอย่าง หรือเฉลี่ยร้อยละ 29 เฉพาะครัวเรือนที่เก็บข้าวหอมมะลิไว้บริโภค) ทั้งนี้เพราะเกษตรกรเชียงใหม่บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก และโดยรายละเอียดแล้ว ในกลุ่มนี้ยังแยกออกเป็นผู้ที่เพื่อใจที่จะจำหน่ายข้าวหอมมะลิส่วนที่กินไว้บริโภคด้วย หากจำเป็นต้องใช้เงิน (มีเพียงร้อยละ 2 ของจำนวนตัวอย่าง)

สัดส่วนการจำหน่ายข้าวหอมมะลิที่ครัวเรือนซึ่งผลิตเพื่อจำหน่าย และเพื่อบริโภคจัดสรรไว้จำหน่ายนั้น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกพื้นที่ คือครัวเรือนที่ปลูกเพื่อจำหน่ายมีการจำหน่ายข้าวหอมมะลิในสัดส่วนที่สูงกว่า เช่น ในเชียงใหม่ครัวเรือนที่ผลิตเพื่อขายจัดสรรข้าวไว้จำหน่าย ร้อยละ 91 ในขณะที่ครัวเรือนปลูกเพื่อบริโภคจัดสรรข้าวหอมมะลิไว้จำหน่าย ร้อยละ 80 ของผลผลิต ครัวเรือนที่ปลูกเพื่อจำหน่ายมีการเก็บข้าวไว้รอจำหน่ายภายหลังมากกว่าครัวเรือนที่ปลูกไว้บริโภค อย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน ทั้งนี้ยกเว้นในจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งสาเหตุหนึ่งเป็นเพราะว่า เกษตรกร

ในพิษณุโลกส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวข้าวโดยใช้เครื่องเก็บเกี่ยว ครัวเรือนที่ปลูกเพื่อจำหน่ายมีผลผลิต (10 เกวียน) ในปริมาณมากกว่าครัวเรือนที่ปลูกเพื่อบริโภค (6.6 เกวียน) ข้าวที่เกี่ยวข้องกับเครื่องอยู่ในระยะปลงปลั่งมีความชื้นสูง เกษตรกรมีลานตากไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องรีบจำหน่ายทันทีที่เก็บเกี่ยวเสร็จเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่เกษตรกรในเชียงใหม่เก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคนทั้งหมด และเกษตรกรในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีการเก็บเกี่ยวข้าวด้วยแรงงานคน และเครื่องเก็บเกี่ยวผสมกัน ส่วนที่เก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคนมักเป็นข้าวที่สุกแห้งกว่าข้าวที่เก็บเกี่ยวด้วยเครื่อง จึงสามารถเก็บรักษาไว้รอจำหน่ายได้

ตารางที่ 4 การกระจายการใช้ผลผลิตข้าวหอมมะลิ เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

หน่วย : ร้อยละ

สัดส่วนผลผลิต	เชียงใหม่			พิษณุโลก			ทุ่งกุลาร้องไห้			รวม
	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	
	N = 44	N = 22	N = 66	N = 53	N = 26	N = 79	N = 95	N = 11	N = 106	
ผลผลิตรวม (กก./ครัวเรือน)	5015.32	6495.77	5507.99	6646.79	10186.08	7811.62	5411.79	6855.36	5561.59	6255.67
พื้นที่ปลูก (ไร่/ครัวเรือน)	8.49	11.60	9.53	21.83	29.83	24.46	23.71	23.41	23.67	20.20
1. จำหน่าย (รวม)										
1	80.05	91.37	83.83	74.76	77.01	75.50	45.06	56.75	46.28	65.35
2	85.91	91.37	87.81	84.31	80.09	82.84	56.33	62.43	57.04	74.22
3	93.18	100.00	95.45	88.68	96.15	91.14	80.00	90.91	81.13	88.05
1.1 จำหน่ายแล้ว										
1	33.50	16.96	27.99	34.70	52.28	40.49	15.94	18.42	16.20	26.94
2	77.58	93.28	80.31	87.59	75.52	82.02	36.94	33.77	36.53	62.04
3	43.18	18.18	34.85	39.62	69.23	49.37	43.16	54.55	44.34	43.43
1.2 รอจำหน่าย										
1	46.55	74.41	55.84	40.06	24.73	35.01	29.12	38.33	30.08	38.41
2	89.05	90.94	89.88	81.66	80.37	81.36	56.47	60.24	56.94	73.59
3	52.27	81.82	62.12	49.06	30.77	43.04	51.58	63.64	52.83	52.19

ตารางที่ 4 (ต่อ)

หน่วย : ร้อยละ

สัดส่วนผลผลิต	เชียงใหม่			พิษณุโลก			ทุ่งกุลาร้องไห้			รวม
	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	
	N = 44	N = 22	N = 66	N = 53	N = 26	N = 79	N = 95	N = 11	N = 106	N = 251
2. บริโภค										
1	8.64	2.89	6.72	15.35	8.22	13.00	48.14	40.67	47.37	25.86
2	29.25	7.93	21.13	33.89	23.76	31.13	55.10	40.67	53.41	43.86
3	29.55	36.36	31.82	45.28	34.62	41.77	87.37	100.00	88.68	58.96
3. ทำพันธุ์										
1	0.21	0.20	0.21	4.32	9.75	6.11	6.10	2.58	5.73	4.40
2	2.34	1.50	1.98	6.55	10.56	8.18	10.16	5.67	9.80	8.62
3	9.09	13.64	10.61	66.04	92.31	74.68	60.00	45.45	58.49	51.00
4. อื่นๆ										
1	11.10	5.54	9.24	5.57	5.02	5.39	0.70	0.00	0.62	4.39
2	37.55	24.39	33.90	22.70	26.09	23.64	13.23	0.00	13.23	26.87
3	29.55	22.73	27.27	24.53	19.23	22.78	5.26	0.00	4.72	16.33

ที่มา : จากการสำรวจ

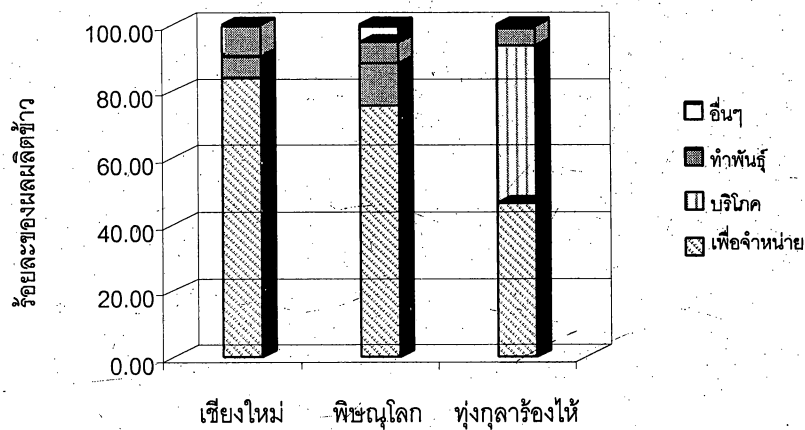
หมายเหตุ : 1 คือ ร้อยละของผลผลิตจากครัวเรือนทั้งหมด

2 คือ ร้อยละของผลผลิตเฉพาะครัวเรือนที่มีการจัดสรรในรายการนั้นๆ

3 คือ ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีการจัดสรรในรายการนั้นๆ

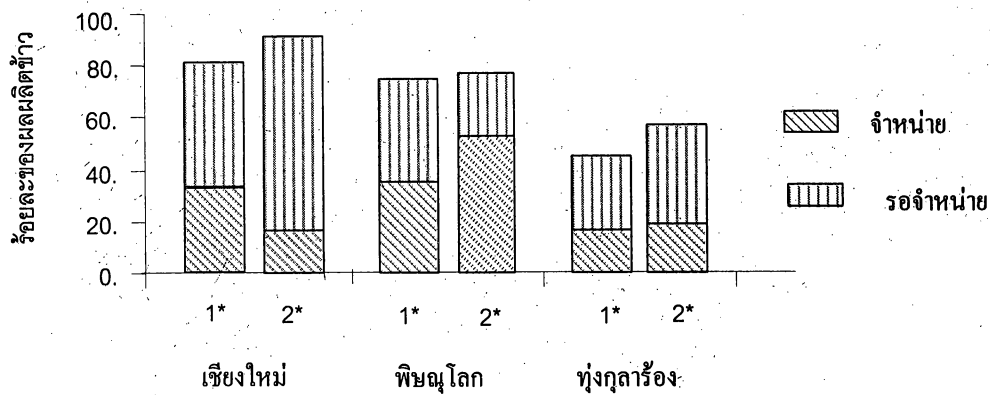
1* หมายถึง ครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภค

2* หมายถึง ครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อจำหน่าย

ที่มา : จากการสำรวจ

แผนภาพที่ 4 การกระจายการใช้ผลผลิตข้าวหอมมะลิของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : 1* คือครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภค

2* คือครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อจำหน่าย

แผนภาพที่ 5 สัดส่วนการจำหน่ายข้าวหอมมะลิของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

ข้าวพันธุ์อื่น

ผลผลิตข้าวพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ข้าวหอมมะลิในเชียงใหม่และทุ่งกุลาร้องไห้ มีปริมาณค่อนข้างน้อย (2.2 และ 1.5 เกวียนต่อครัวเรือน ตามลำดับ) แต่ในพิษณุโลก ผลผลิตข้าวพันธุ์อื่น ๆ สูงถึง 16 เกวียน/ครัวเรือน (ตารางที่ 5)

ผลผลิตถูกนำไปใช้เพื่อการบริโภคมากกว่าเพื่อจำหน่าย คือโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 62 และ 32 ตามลำดับ แต่ค่อนข้างแตกต่างกันระหว่างพื้นที่ กล่าว

คือ ในเขตพิษณุโลก เกษตรกรปลูกข้าวพันธุ์อื่น ๆ ไว้จำหน่ายในสัดส่วนที่สูงมาก คือ ประมาณร้อยละ 70 ของผลผลิต ส่วนในอีก 2 เขตนั้น มีการจำหน่ายข้าวพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ข้าวหอมมะลิเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (แผนภาพที่ 6) และข้าวส่วนมากในเขตพิษณุโลก ได้จำหน่ายไปแล้วในเดือนธันวาคม (แผนภาพที่ 7) ด้วยเหตุผลเดียวกับข้าวหอมมะลิ คือเกษตรกรใช้เครื่องเก็บเกี่ยวจึงจำเป็นต้องจำหน่ายข้าวค่อนข้างเร็ว

ตารางที่ 5 การกระจายการใช้ผลผลิตข้าวพันธุ์อื่น เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

หน่วย : ร้อยละ

รายการ	เชียงใหม่			พิษณุโลก			ทุ่งกุลาร้องไห้			รวม
	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	
	N = 52	N = 10	N = 62	N = 46	N = 28	N = 74	N = 46	N = 5	N = 51	
ผลผลิตรวม (กก./ฟาร์ม)	2406.58	1539.00	2266.65	13728.04	20501.43	16290.95	1448.02	2395.00	1540.86	7618.43
พื้นที่ปลูก (ไร่/ครัวเรือน)	4.13	2.65	3.89	33.88	45.71	38.36	5.46	7.50	5.66	18.01
การใช้ผลผลิต										
1. จำหน่าย (รวม)										
1	10.12	0.00	8.46	66.86	74.03	69.57	1.90	13.73	2.86	31.55
2	64.53	0.00	64.53	75.01	82.91	78.00	42.67	54.92	46.75	75.39
3	15.38	0.00	12.90	89.13	89.29	89.19	4.35	20.00	5.88	41.18
1.1 จำหน่ายแล้ว										
1	2.49	0.00	2.08	37.00	59.54	45.53	0.15	0.00	0.14	19.04
2	63.48	0.00	63.48	77.37	83.36	80.22	6.67		6.67	77.84
3	3.85	0.00	3.23	47.83	71.43	56.76	2.17	0.00	1.96	24.06
1.2 รอจำหน่าย										
1	7.63	0.00	6.38	29.86	14.49	24.04	1.75	13.73	2.73	12.51
2	64.88	0.00	64.88	65.40	57.94	63.54	39.33	54.92	44.53	62.21
3	11.54	0.00	9.68	45.65	25.00	37.84	4.35	20.00	5.88	19.79
2. บริโภค										
1	83.64	100.00	86.33	26.98	19.69	24.22	90.09	81.08	89.35	62.16
2	85.32	100.00	87.76	33.55	32.43	33.20	90.09	81.08	89.35	70.16
3	96.15	100.00	96.77	80.43	60.71	72.97	97.83	80.00	96.08	87.17

ตารางที่ 5 (ต่อ)

หน่วย : ร้อยละ

รายการ	เชียงใหม่			พิษณุโลก			ทุ่งกุลาร้องไห้			รวม
	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	1*	2*	รวม	
	N = 52	N = 10	N = 62	N = 46	N = 28	N = 74	N = 46	N = 5	N = 51	
3. ทำพันธุ์										
1	0.09	0.00	0.07	3.73	4.46	4.01	5.76	5.19	5.72	3.15
2	1.11	0.00	1.11	6.13	5.43	5.82	11.60	6.92	11.04	7.21
3	7.69	0.00	6.45	60.87	82.14	68.92	47.83	60.00	49.02	42.78
4. อื่นๆ										
1	6.15	0.00	5.14	2.42	1.82	2.20	2.25	0.00	2.07	3.14
2	34.83	0.00	34.83	18.59	16.99	18.06	33.78		33.78	27.49
3	17.31	0.00	14.52	13.04	10.71	12.16	6.52	0.00	5.88	11.23

ที่มา : จากการสำรวจ

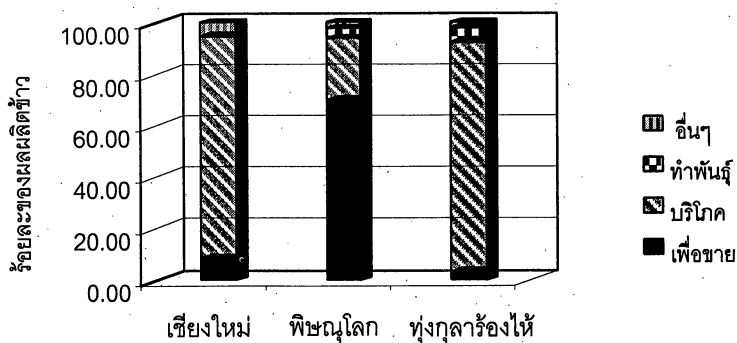
หมายเหตุ : 1 คือ ร้อยละของผลผลิตจากครัวเรือนทั้งหมด

2 คือ ร้อยละของผลผลิตเฉพาะครัวเรือนที่มีการจัดสรรในรายการนั้นๆ

3 คือร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่มีการจัดสรรในรายการนั้นๆ

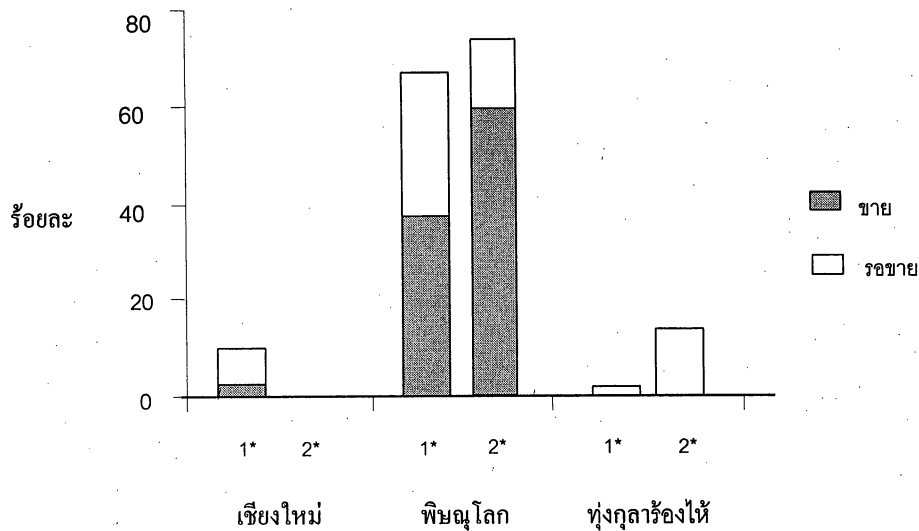
1* หมายถึง ครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภค

2* หมายถึง ครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อขาย

ที่มา : จากการสำรวจ

แผนภาพที่ 6 การกระจายการใช้ผลผลิตข้าวพันธุ์อื่นของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : 1* คือครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภค

2* คือ ครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพื่อจำหน่าย

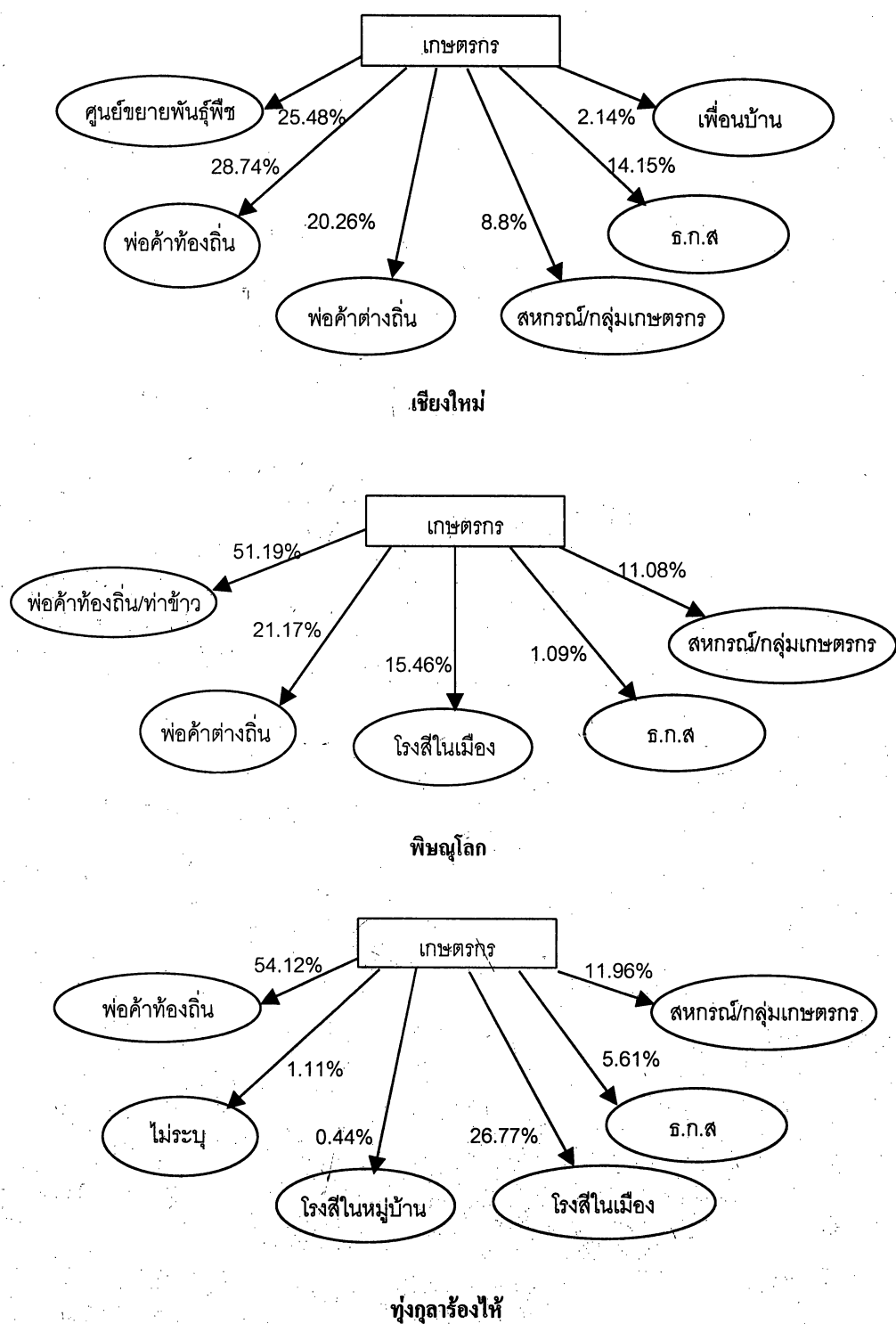
แผนภาพที่ 7 สัดส่วนการจำหน่ายข้าวพันธุ์อื่นของครัวเรือนเกษตร เมื่อสิ้นเดือนธันวาคม 2542

2.6 แหล่งรับซื้อผลผลิตข้าวหอมมะลิของเกษตรกร

ตลาดที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจผลิตของเกษตรกรคือ ตลาดระดับท้องถิ่น หากพิจารณาเฉพาะกลุ่มที่ปลูกเพื่อจำหน่าย แหล่งจำหน่ายข้าวเปลือกที่สำคัญของเกษตรกร (พิจารณาจากสัดส่วนตัวอย่างเกษตรกรที่จำหน่าย) คือ ผู้รวบรวมในท้องถิ่น รองลงมาคือผู้รวบรวมต่างถิ่น และโรงสี ตามลำดับ เมื่อพิจารณาถึงปริมาณข้าวเปลือกที่จำหน่ายไปแล้วพบว่าสัดส่วนของข้าวเปลือกที่จำหน่ายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษามักจำหน่ายข้าวเปลือกให้ผู้รวบรวมในท้องถิ่น โดยเฉลี่ยตั้งแต่ร้อยละ 28 - 54 ของปริมาณข้าวเปลือกที่จำหน่าย เพราะเกษตรกรมีความคุ้นเคยและเชื่อถือผู้รวบรวมในท้องถิ่น และร้อยละ 21 ถูกจำหน่ายให้กับผู้รวบรวมต่างอำเภอที่เข้ามารวบรวมข้าวเปลือกในพื้นที่ (เขตเชียงใหม่และพิษณุโลก) เหตุที่

เกษตรกรไม่จำหน่ายให้แก่โรงสีขนาดเล็กหรือโรงสีในหมู่บ้าน เนื่องจากโรงสีขนาดเล็กส่วนใหญ่รับจ้างสีข้าวเป็นหลัก จึงไม่นิยมซื้อข้าวหอมมะลิเพื่อนำมาสีจำหน่าย ประกอบกับจำนวนโรงสีในหมู่บ้านลดจำนวนลงเรื่อยๆ เพราะไม่สามารถแข่งขันในเรื่องคุณภาพข้าวที่สีและเงินทุนในการดำเนินการที่มีน้อย โรงสีที่ยังดำเนินงานอยู่จะเปลี่ยนบทบาทตนเองไปเป็นผู้รวบรวมข้าวเปลือกให้กับโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่แทน ในขณะที่เกษตรกรในเขตทุ่งกุลาร้องไห้กลับนิยมนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายให้กับโรงสีที่อยู่ในเขตเมือง ซึ่งมักได้แก่โรงสีขนาดเล็กที่มีจำนวนมาก หน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทในการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร (ร้อยละ 9-12 ของปริมาณข้าวเปลือกที่เกษตรกรจำหน่าย) (แผนภาพที่ 8)

แผนภาพที่ 8 แหล่งรับซื้อข้าวเปลือกของเกษตรกรในฤดูเก็บเกี่ยว (ณ เดือนธันวาคม 2542)

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนของข้าวที่จำหน่ายโดยเกษตรกรที่ปลูกเพื่อบริโภคและเพื่อจำหน่าย พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญอยู่หลายประเด็นคือ

1. สัดส่วนของข้าวที่จำหน่ายให้แก่ผู้รวบรวมท้องถิ่น ในเขตพิษณุโลกและทุ่งกุลาร้องไห้ โดยครัวเรือนที่ปลูกเพื่อจำหน่ายสูงกว่าปริมาณที่จำหน่ายของครัวเรือนที่ปลูกเพื่อบริโภค ยกเว้นที่ จังหวัดเชียงใหม่
2. ปริมาณที่เกษตรกรจำหน่ายให้แก่โรงสีในเมืองของครัวเรือนที่ปลูกเพื่อบริโภคมีสัดส่วนสูงกว่า ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรตัวอย่างจำนวนหนึ่งอยู่ใกล้ตัวเมือง (จังหวัดสุรินทร์) จึงสะดวกในการที่จะจำหน่ายข้าวให้แก่โรงสีโดยตรง
3. ปริมาณที่จำหน่ายให้แก่พ่อค้าต่างถิ่นของครัวเรือนที่ปลูกเพื่อบริโภคมีสูงกว่าครัวเรือนที่ปลูกเพื่อจำหน่ายแต่ในเชียงใหม่ไม่มีความแตกต่างกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าแหล่งจำหน่ายของเกษตรกรทั้ง 2 ประเภณี (ที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคหรือเพื่อขาย) ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน แต่เกษตรกรในแต่ละพื้นที่มีเหตุผลที่จำหน่ายให้แก่ผู้รับซื้อต่างๆ เหล่านี้ตามสภาพแวดล้อมและความสะดวกของตน

3. การกำหนดราคาในเชิงปฏิบัติ

ตลาดข้าวเปลือกในพื้นที่ศึกษาแต่ละแห่งมีลักษณะต่างกักล่าวคือ จังหวัดเชียงใหม่ เน้นการปลูกข้าวเหนียวไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก ส่วนข้าวหอมมะลินั้นปลูกเพื่อการค้าและมีปริมาณการผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคจึงต้องนำเข้าจากจังหวัดอื่นมาบริโภคด้วย ในขณะที่ จังหวัดพิษณุโลก มีการผลิตข้าวตลอดทั้งปีและเป็นการปลูกโดยมีจุดประสงค์เพื่อการค้าเป็นหลัก ตลาดข้าวพิษณุโลกจึงมีการซื้อขายข้าวเกือบทุกพันธุ์และมีการซื้อขายคึกคักตลอดปี ส่วนตลาดในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ (บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด และสุรินทร์) เน้นการปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อการค้าเป็นหลัก ดังนั้นตลาดข้าวหอมมะลิในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีความคึกคักเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น สภาพแวดล้อมการตลาดที่แตกต่างกัน

นี้ น่าจะส่งผลต่อการกำหนดราคาข้าวในตลาดในแต่ละพื้นที่ให้แตกต่างกันด้วย

เป็นที่คาดว่า การกำหนดราคาข้าวเปลือกของคณกลางจะเป็นวิธี mark-down pricing โดยใช้ราคาที่ได้คาดว่าจะได้รับหักลบด้วยต้นทุนการดำเนินงานและพิจารณาปัจจัยด้านคุณภาพและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นประกอบ ในหัวข้อนี้จะนำเสนอพฤติกรรมในการกำหนดราคาข้าวเปลือกของคณกลางที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่ โดยอธิบายถึงวิธีการเหล่านั้นเพื่อให้ได้ซึ่งรายละเอียดในเชิงปฏิบัติและเห็นอิทธิพลของคณกลางประเภทต่างๆ ด้วย

3.1 การกำหนดราคาข้าวเปลือกใน

จังหวัดเชียงใหม่

ตลาดข้าว จังหวัดเชียงใหม่เป็นตลาดที่ผลผลิตส่วนใหญ่ถูกจำหน่ายภายในจังหวัด (สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดเชียงใหม่, 2541) การกำหนดราคาของคณกลางในตลาดจึงมักอิงกับแหล่งรับซื้อผลผลิตของคณก่อนข้างมากและแตกต่างกันตามประเภทของคณกลางดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้รวบรวม

ผู้รวบรวมในระบบตลาดข้าวเชียงใหม่ 2 กลุ่มซึ่งได้แก่ ผู้รวบรวมในท้องถิ่นและผู้รวบรวมต่างอำเภอ มีตลาดต่างกันจึงพบว่าการกำหนดราคาข้าวเปลือกต่างกันคือ ผู้รวบรวมในท้องถิ่นกำหนดราคาโดยอิงราคาแหล่งรับซื้อข้าวเปลือกที่สำคัญในท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วย สหกรณ์ พ่อค้ารวบรวมต่างถิ่น และโรงสีในท้องที่ โดยกำหนดราคาข้าวเปลือกต่ำกว่าของโรงสีและสหกรณ์ประมาณกิโลกรัมละ 0.5 - 1 บาท แต่ราคาอาจจะเท่าหรือสูงกว่าผู้รวบรวมต่างถิ่นเล็กน้อย (ในพื้นที่ที่มีการแข่งขันมาก) นอกจากนี้ยังใช้ราคานำหรือราคาแทรกแซงของรัฐบาลเป็นเกณฑ์ในการกำหนดราคาข้าวเปลือกด้วย โดยทั่วไปราคามักต่ำกว่าราคาแทรกแซงเล็กน้อย (ตารางที่ 6) ความแตกต่างระหว่างราคานำและราคาข้าว

ซื้อสูงถึง 500 – 1,000 บาท/กิโลกรัม ในขณะที่พ่อค้า คาดว่าจะจำหน่ายได้ในราคาที่ค่อนข้างสูง พ่อค้าคาดหวังส่วนต่าง 3,000 – 3,500 บาท/กิโลกรัม และสังเกตได้ว่าเมื่อราคาสูงขึ้นพ่อค้าจะทำกำไรมากขึ้นไปด้วย ข้อมูล

นี้ชี้ให้เห็นถึงวิธีกำหนดผลตอบแทนของผู้รวบรวมซึ่งสะท้อนค่าเสียโอกาสของการจัดการเชิงธุรกิจของผู้รวบรวม เมื่อมีการเก็บสต็อกข้าวใหม่ไว้ขายเป็นข้าวสารเก่า ซึ่งราคาสูงกว่าข้าวใหม่ค่อนข้างมาก

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบราคาข้าวเปลือกที่ผู้รวบรวมซื้อเก็บกับที่คาดว่าจะจำหน่าย

ราคานำ (บาท/กิโลกรัม)	ราคาของผู้รวบรวมซื้อ (บาท/กิโลกรัม)	ราคาที่จะจำหน่าย (บาท/กิโลกรัม)
4,500	4,000	7,000
6,000	5,000-5,500	8,500-9,000

ที่มา: จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ราคานำและราคาของผู้รวบรวมซื้อเป็นราคาข้าวใหม่ ส่วนราคาที่จะจำหน่ายเป็นราคาข้าวที่ถูก เก็บรักษาไว้ของผู้รวบรวมหรือข้าวแห้ง (ข้าวแห้งน้ำหนักจะลดลงร้อยละ 3-5 หรือ 30-50 กิโลกรัม/กิโลกรัม)

ระยะเวลาและปริมาณข้าวเปลือกที่ผู้รวบรวมทำการเก็บรักษาขึ้นอยู่กับจำนวนเงินทุนที่มีอยู่และการคาดคะเนราคาที่จะได้รับคือ ผู้รวบรวมที่มีเงินทุนเป็นของตนเองจะเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้งฉางและจำหน่ายเมื่อคิดว่าระดับราคาที่ได้รับเป็นที่น่าพอใจหรือได้รับกำไร กิโลกรัมละประมาณ 2 - 4 บาท (หรือกิโลกรัมละ 2,000 – 4,000 บาท) เพื่อครอบคลุมต้นทุนในการเก็บรักษาซึ่งเฉลี่ยประมาณ 1.2 บาท/กิโลกรัม โดยที่ระดับราคานี้ผู้รวบรวมในท้องถิ่นมักได้จากการสอบถามผู้รวบรวมท้องถิ่น หากไม่ได้รับราคาที่นาพอใจก็มักเก็บข้าวไว้รอจำหน่ายในช่วงก่อนเก็บเกี่ยวข้าวในฤดูถัดไป เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ข้าวเก่ามีราคาสูงสุด ในขณะที่ผู้รวบรวมที่ได้เงินทุนจากการกู้ยืมจะมีระยะเวลาของการเก็บรักษาสั้นกว่าคือจะจำหน่ายเมื่อราคามีแนวโน้มสูงขึ้นหรือเมื่อสามารถทำกำไรได้พอสมควร เนื่องจากต้องรับภาระเรื่องดอกเบี้ย แหล่งเงินกู้ที่สำคัญของผู้รวบรวมเหล่านี้ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร (พ่อค้ารวบรวมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและเป็นสมาชิก สหกรณ์ด้วย)

ผู้รวบรวมต่างอำเภอที่เข้ามารับซื้อข้าวเปลือกในพื้นที่มักซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรเป็นหลักเช่นกัน เมื่อซื้อมาแล้วมักจำหน่ายทันที แหล่งรับซื้อผลผลิตของผู้รวบรวมต่างอำเภอที่สำคัญได้แก่ โรงสีขนาดใหญ่ ดังนั้นจึงราคาของโรงสีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ผู้รวบรวมต่างอำเภอยังมีอิทธิพลต่อราคาในพื้นที่ที่เข้าไปรับซื้อด้วยเนื่องจากซื้อข้าวในปริมาณมาก

ผู้รวบรวมส่วนใหญ่รับซื้อข้าวขาวดอกมะลิ 105 และกข 15 ในราคาเดียวกันในปีที่ข้าวมีราคาแพง แม้จะทราบว่าข้าวทั้งสองชนิดนี้มีคุณภาพต่างกัน ในเรื่องความหอมและคุณภาพของการหุง (ข้าว กข 15 เมื่อหุงแล้วไม่เหนียวนุ่มเท่าข้าวขาวดอกมะลิ 105) เนื่องจากพ่อค้าและโรงสีที่รับซื้อข้าวต่อจากผู้รวบรวมเหล่านี้รับซื้อข้าวสองพันธุ์นี้รวมกันเป็นข้าวหอมมะลิ อย่างไรก็ตามหากปีใดที่ราคาข้าวตกต่ำผู้รวบรวมบางรายยังคงซื้อข้าวหอมมะลิ 105 ปนกับข้าว กข 15 แต่มีบางรายที่แยกซื้อข้าวทั้งสองพันธุ์ และจำหน่ายข้าว กข 15 ก่อนเนื่องจากเป็นข้าวที่มีน้ำหนักเบาเก็บไว้นานน้ำหนักจะหายไปมากกว่าข้าวหอมมะลิ ซึ่ง จังหวัดเชียงใหม่มีการปลูกข้าว กข 15 ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ซื้อจากจังหวัดอื่น เช่น เชียงราย และพะเยา

กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตร

กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรที่มีโรงสีเป็นของตนเอง ทำหน้าที่คล้ายกับโรงสีขนาดกลาง ส่วนอีกกลุ่มได้แก่ กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ที่ไม่มีโรงสีเป็นของตนเองทำหน้าที่เสมือนผู้รวบรวมเท่านั้น การกำหนดราคาซื้อขายของกลุ่มเกษตรกรและ สหกรณ์แตกต่างกันกล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรกำหนดราคาซื้อขายจากเกษตรกรโดยอิงราคาข้าวเปลือกของสหกรณ์ที่กลุ่มนำผลผลิตไปจำหน่าย เช่น กลุ่มเกษตรกรที่อยู่ใน อำเภอสันป่าตอง อิงราคาซื้อขายเปลือกของสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง ราคาที่กลุ่มเกษตรกรจะรับซื้อต่ำกว่าราคาของสหกรณ์เล็กน้อยเนื่องจากมีต้นทุนในการเก็บรักษาและการขนส่งข้าว (ตารางที่ 7) โดยทั่วไปมักเก็บรักษาไว้รอราคาไม่เกิน 1 ปี คือรับซื้อข้าวในช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม และค่อยๆทยอยจำหน่ายไปเรื่อยๆ จนหมดก่อนฤดูกาลเก็บเกี่ยวในปีถัดไป แต่หากปีใดที่ราคาข้าวเปลือกตกต่ำ กลุ่มเกษตรกรบางแห่งอาจยอมเก็บรักษาข้าวเปลือกไว้นานกว่า 1 ปี หรืออาจต้องยอมขายขาดทุนในกรณีที่ไม่มีโรงสีเป็นของตนเอง แต่หากกลุ่มเกษตรกรใดมีโรงสีเป็นของตนเองจะแบ่งข้าวเปลือกบางส่วนนำมาสีเป็นข้าวสารจำหน่าย ในขณะที่การกำหนดราคาซื้อขายเปลือกของสหกรณ์ขนาดใหญ่ที่มีโรงสีเป็นของตนเอง (เช่น สหกรณ์สันป่าตองซึ่งมีการเก็บรักษาข้าวเปลือกไว้ตลอดปี) อิงราคาข้าวสารในจังหวัดเป็นหลัก (เนื่องจากตลาดข้าวสารของสหกรณ์อยู่ในจังหวัด

เป็นสำคัญ) ในขณะที่สหกรณ์ที่ไม่มีโรงสีเป็นของตนเองจะอิงราคาจากแหล่งรับซื้อข้าวเปลือก อย่างไรก็ตาม สหกรณ์มีนโยบายรับซื้อข้าวจากเกษตรกรในราคาที่สูงกว่าราคาท้องตลาดอยู่แล้วโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่เป็นสมาชิก

โรงสี

โรงสีแต่ละขนาดใน จังหวัดเชียงใหม่มีรูปแบบการซื้อขายข้าวและมีตลาดข้าวที่ต่างกันจึงส่งผลต่อการกำหนดราคาที่แตกต่างกันด้วย กล่าวคือ โรงสีขนาดเล็กทำการสีข้าวเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในตำบลและพบว่าบางแห่งพิถีพิถันในการรับซื้อข้าวมากพอสมควร เนื่องจากทราบว่ามีผู้ซื้อข้าวเจ้าบริโภคต้องการข้าวหอมมะลิเท่านั้นและผู้บริโภคเป็นคนรู้จักในหมู่บ้าน จึงแยกข้าวอย่างชัดเจนระหว่างข้าวขาวดอกมะลิ 105 และข้าว กข 15 ในขณะที่บางแห่งถือว่าข้าวขาวดอกมะลิ 105 และ กข 15 คือข้าวหอมมะลิ จึงซื้อรวมกัน การซื้อข้าวเปลือกเพื่อเก็บรักษาจะซื้อไว้เท่าที่มีเงินทุนหมุนเวียน ปัจจุบันโรงสีขนาดเล็กส่วนใหญ่มีกับจ้างสีข้าวให้กับเกษตรกรในพื้นที่เนื่องจากเกษตรกรนิยมบริโภคข้าวเหนียวซึ่งปลูกเอง ค่าบริการสีข้าว 3 ถึง 4 บาท ซึ่งถูกกว่าโรงสีขนาดกลาง นอกจากนี้โรงสีขนาดเล็กยังทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวเปลือกส่งให้แหล่งรับซื้อต่างๆ ที่สำคัญได้แก่ สหกรณ์การเกษตร การกำหนดราคาซื้อขายจึงขึ้นอยู่กับแหล่งรับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีขนาดเล็ก

ตารางที่ 7 ต้นทุนการเก็บรักษาข้าวของกลุ่มเกษตรกรและโรงสีขนาดกลาง ปี 2543

กลุ่มเกษตรกร (จำหน่ายในรูปข้าวเปลือก)		โรงสีขนาดกลาง (จำหน่ายในรูปข้าวสาร)	
รายการ	บาท/กก. ข้าวเปลือก	รายการ	บาท/กก. ข้าวสาร
*เก็บข้าวเปลือก 300,834 กก.		เก็บข้าวเปลือก 260,000 กก.	
ต้นทุนคงที่		ต้นทุนคงที่	
1. ค่าเสื่อมราคาถังฉาง	0.231	1. ค่าเสื่อมราคาถังฉาง	0.077
2. คนงานขนเข้าออกโกดัง	.100		
ต้นทุนผันแปร	.331	ต้นทุนผันแปร	
1. ค่ากระสอบ (กระสอบปุย)	0.067	1. ค่ากระสอบ (กระสอบปุย)	0.139
2. ค่าจ้างบรรจุกระสอบ	0.100	2. ค่าจ้างบรรจุกระสอบ	0.100
3. ดอกเบี้ยเงินกู้ (ร้อยละ 10 ต่อปี)	0.710	3. ดอกเบี้ยเงินกู้ (ร้อยละ 10 ต่อปี)	0.700
4. ค่าไฟฟ้า	0.005	4. ค่าไฟฟ้า	0.005
ต้นทุนในการเก็บรักษา (บาท/กก.)	1.113	ต้นทุนในการเก็บรักษา (บาท/กก.)	1.016
(ระยะเวลา 1 ปี)		(ระยะเวลา 1 ปี)	
เมื่อมีการขนจำหน่าย		เมื่อสีเป็นข้าวสาร	
5. ค่าจ้างคนงานขนส่ง	0.050	6. ค่าสีข้าว	0.360
ต้นทุนในการเก็บรักษาเมื่อขนจำหน่าย	1.263	ต้นทุนในการเก็บรักษาเมื่อสีข้าวแล้ว	1.376

ที่มา : จากการสำรวจ

โรงสีขนาดกลางรับซื้อข้าวเปลือกทั้งจากเกษตรกรและผู้รวบรวมจึงกำหนดราคารับซื้อจากทั้งสองแหล่งเท่ากันแต่สูงกว่าราคารับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีขนาดใหญ่ประมาณกิโลกรัมละ 30 สตางค์ จึงทำให้มีโอกาสเลือกซื้อข้าวที่มีคุณภาพได้มากกว่าโรงสีขนาดใหญ่ และเนื่องจากการจำหน่ายข้าวทั้งในรูปข้าวเปลือกและข้าวสารจึงพบว่าการกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกโดยอิงราคาแหล่งรับซื้ออื่นได้แก่ โรงสีขนาดใหญ่ ส่วนข้าวสารกำหนดราคาตามสถานการณ์ตลาดขณะนั้น และมักมีการสอบถามการเคลื่อนไหวของราคารับซื้อของผู้รวบรวมและโรงสีด้วยเพื่อปรับราคาซื้อขายของข้าวสารและข้าวเปลือกให้สอดคล้องกับสภาพตลาด

โรงสีขนาดใหญ่รับซื้อข้าวเปลือกในปริมาณมาก โดยรับซื้อตลอดทั้งปีจากผู้รวบรวมทั้งที่อยู่ในท้องที่และต่างท้องที่ รวมถึงโรงสีขนาดเล็กและโรงสีขนาดกลาง การกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกทำโดยพิจารณาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ได้แก่ ข้อมูลราคาจากหนังสือพิมพ์ เช่น กรุงเทพธุรกิจ ซึ่งโรงสีมีความเชื่อมั่นในข้อมูลดังกล่าวมากเพราะเป็นข้อมูลที่ได้จากสมาคมโรงสี ราคาจากหนังสือพิมพ์ถูกใช้เป็นเกณฑ์ประกอบกับสถานการณ์ในท้องถิ่น และความต้องการข้าวเปลือกของโรงสีเอง โดยคำนวณให้มีส่วนเหลือมต่ำสุดที่พอรับได้ เมื่อได้รับราคานั้นแล้วอาจกำหนดราคาเพื่อให้ได้รับกำไรมากขึ้น เช่น หากจำหน่ายข้าวเกี่ยวละ 7,900 บาท

โรงสีจะรับซื้อเกวียนละ 7,500 บาท ส่วนเหลือมราคาข้าวเปลือกเกวียนละ 200 บาท ถือเป็นเกณฑ์ต่ำสุดสำหรับสถานการณ์ปกติ จากการศึกษาของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร (2542/43) ระบุว่า โรงสีมีบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาข้าวเปลือก โดยยึดราคาข้าวสาร

จากใบแจ้งราคาจากกรุงเทพฯ แล้วหักด้วยค่าขนส่งจากโรงสีถึงกรุงเทพฯ รวมค่าใช้จ่ายในการสีข้าวและกำไร และกำไรสุทธิที่ได้รับเฉลี่ยสูงถึง 1,365 บาท/เกวียน (รวมรายได้จากรันและเกลบ 410 บาท/เกวียน) (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 กำไรสุทธิที่เกษตรกรและพ่อค้าข้าวแต่ละระดับได้รับ และร้อยละของกำไรสุทธิเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนทั้งหมดของผู้ประกอบการแต่ละระดับ¹

ผู้ประกอบการ	ราคาที่ได้รับ (บาท/เกวียน)	ต้นทุนทั้งหมด (บาท/เกวียน)	กำไรสุทธิ	
			บาท/เกวียน	ร้อยละของต้นทุน
เกษตรกร (ณ ไร่นา)	5,477	5,009	468	9.34
พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น	5,798	5,656	142	2.51
โรงสี	7,798 ²	6,433	1,365	21.22
พ่อค้าส่งออก	8,101	7,866	235	2.99

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2542

หมายเหตุ : ¹ เฉพาะข้าวหอมมะลิและทำการศึกษาทั่วประเทศ

² ราคารวมรายได้จากการจำหน่ายรันและเกลบ (410 บาท/เกวียนข้าวเปลือก)

3.2 การกำหนดราคาข้าวเปลือกในจังหวัด

พิษณุโลก

ตลาดข้าวจังหวัดพิษณุโลกเป็นตลาดที่มีการซื้อขายข้าวตลอดทั้งปีเนื่องจากมีผลผลิตข้าวออกสู่ตลาดตลอดทั้งปี จึงทำให้มีคณกลางและโรงสีจากจังหวัดอื่นๆ เข้ามารับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรและผู้รวบรวมในจังหวัดพิษณุโลกซึ่งสร้างบรรยากาศการแข่งขันในท้องถิ่นให้สูงขึ้น ตลาดข้าวเปลือกของจังหวัดพิษณุโลกเป็นตลาดเปิดที่มีอุปสงค์จากภายนอกมากกว่าจากในจังหวัดเอง การกำหนดราคาข้าวเปลือกน่าจะได้รับอิทธิพลจากผู้ซื้อภายนอกมากเป็นพิเศษซึ่งรวมถึงการกำหนดราคาข้าวหอมมะลิด้วย

ผู้รวบรวม

ผู้รวบรวมหรือพ่อค้าข้าวย่อยซึ่งกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ เป็นแหล่งซื้อขายและรวบรวมผลผลิตข้าวเปลือกที่สำคัญจากเกษตรกรผ่านทางผู้รวบรวมใน

ท้องถิ่น ซึ่งผู้รวบรวมในท้องถิ่นเหล่านี้รู้จักและคุ้นเคยกับเกษตรกรเป็นอย่างดี การกำหนดราคามักอิงราคาตลาดแต่มีกำไรซื้อจากเกษตรกรในราคาที่ต่ำกว่าที่ซื้อจากแหล่งอื่น แต่เมื่อใดที่ผู้รวบรวมในท้องถิ่นพบว่าเกษตรกรนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายให้แหล่งรับซื้อแหล่งอื่นก็จะใช้วิธีออกไปรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรถึงแปลงและกำหนดการรับซื้อสูงกว่าแหล่งอื่นเล็กน้อย (โดยเฉพาะในช่วงที่ต้องการข้าวเปลือกในปริมาณมาก) เพราะมีผู้รวบรวมข้าวจากต่างจังหวัดเข้ามาแข่งขันด้วยผลผลิตที่ทำการซื้อขายผ่านท่าข้าวจะถูกส่งต่อไปยังอีกหลายช่องทางได้แก่ โรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ในจังหวัด รวมทั้งโรงสีและท่าข้าวต่างจังหวัดด้วย การกำหนดการรับซื้อข้าวจากเกษตรกรทำโดยอิงราคาแหล่งที่ผู้รวบรวมนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายมากที่สุดซึ่งได้แก่ โรงสีขนาดใหญ่ ร่วมกับการวัดเปอร์เซ็นต์ข้าวตันและเปอร์เซ็นต์ความชื้นและพบว่าราคาข้าวเปลือกพันธุ์

ขนาดใหญ่ ร่วมกับการวัดเปอร์เซ็นต์ข้าวต้นและเปอร์เซ็นต์ความชื้น และพบว่าราคาข้าวเปลือกพันธุ์ต่าง ๆ ที่ผู้รวบรวมได้รับ (ข้าวชนิดแข็งได้แก่ ข้าวชัยนาท และข้าวชนิดนุ่มเช่น ข้าวหอมมะลิ) ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ ข้าวหอมมะลิมีราคาสูงกว่าข้าวชัยนาทประมาณต้นละ 200 - 1,000 บาท เท่านั้น (ความแตกต่างน้อยกว่าในจังหวัดอื่นๆ) เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากผู้บริโภคในจังหวัดพิษณุโลก นิยมบริโภคข้าวชัยนาทมากกว่า (จากการสัมภาษณ์)

ศูนย์สถิติตลาดกลางระดับไร่นา

เป็นแหล่งรองรับผลผลิตของเกษตรกรในท้องถิ่น ทำให้เกิดการซื้อขาย ณ แหล่งผลิต มีคนกลางหลายระดับเข้ามาทำการซื้อขายข้าวเปลือกกับเกษตรกรโดยตรงและระหว่างคนกลางด้วยกัน (เช่น ผู้รวบรวมท้องถิ่น ผู้รวบรวมต่างถิ่น) ราคาที่ซื้อขายกันขึ้นอยู่กับกลไกการตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย แต่ศูนย์จะแสดงราคาข้าวเปลือกในแต่ละวันซึ่งอิงราคาตลาด กล่าวคือเจ้าหน้าที่ศูนย์จะคอยติดตามราคาจากโรงสีข้าวและข้อมูลจากผู้ประกอบการค้าข้าวอยู่เป็นประจำ ดังนั้นจึงทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวและช่วยทำให้คาดคะเนการเปลี่ยนแปลงของราคาได้ด้วย การมีศูนย์สถิติตลาดกลางทำหน้าที่ในการเพิ่มการแข่งขันและดึงราคาขายข้าวเปลือกให้กับเกษตรกร หากเกษตรกรนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายให้กับคนกลางเอง มักพบว่าได้ราคาที่ต่ำกว่าที่นำมาจำหน่ายที่ศูนย์เสมอ ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรมักไม่หาข้อมูลราคาข้าวเปลือกจึงมักถูกเอาเปรียบจากคนกลาง การซื้อขายกันในศูนย์ดังกล่าวพบว่าไม่มีการฮั้วราคาแต่อย่างใด (ปัญหานี้เป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่พาณิชย์จังหวัดมีความกังวลอยู่) เพราะสำนักงานพาณิชย์จังหวัดได้จัดให้เจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแลและอนุญาตให้เฉพาะพ่อค้าที่ต้องการข้าวเปลือกจริงๆ เท่านั้นที่สามารถเข้ามาซื้อขายกันในศูนย์ได้ ดังนั้นเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงจึงให้ความสนใจนำข้าวเปลือกมาจำหน่ายที่ศูนย์เนื่อง

จากเกษตรกรเห็นว่ามีโอกาสจำหน่ายให้กับพ่อค้าหลายรายและมั่นใจในเรื่องความยุติธรรมเพราะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสำนักงานพาณิชย์จังหวัด

โรงสี

โรงสีขนาดเล็กใน จ.พิษณุโลกได้ลดบทบาทตนเองลงจากเดิมที่เคยเป็นแหล่งรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรในท้องถิ่นและจำหน่ายผลผลิตไปยังตลาดหลายช่องทางทั้งข้าวเปลือกและข้าวสาร แต่ปัจจุบันจากการที่มีผู้รวบรวมจากทั้งในท้องถิ่นและต่างท้องถิ่นเข้ามาจับบทบาทในการซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร จึงทำให้การรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรลดจำนวนลงเหลือเพียงแต่การรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อนำมาสีจำหน่ายแก่ผู้บริโภคในท้องถิ่นและรับจ้างสีข้าวจากเกษตรกร แต่มีโรงสีขนาดเล็กบางส่วนที่ปรับบทบาทตนเองโดยทำหน้าที่เสมือนผู้รวบรวมคอยรวบรวมข้าวจากเกษตรกรแล้วส่งให้โรงสีขนาดใหญ่ การรับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีขนาดเล็กจะซื้อทั้งข้าวเปลือกสดและข้าวเปลือกแห้ง วิธีการกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกขึ้นอยู่กับชนิดข้าว หากเป็นข้าวเปลือกสดจะอิงราคาที่ซื้อขายกันในท้องถิ่นแต่สำหรับข้าวเปลือกแห้งอิงราคาของโรงสีขนาดใหญ่ในจังหวัด (ราคาข้าวเปลือกของโรงสีขนาดใหญ่มักเท่ากับราคาของตลาดกลาง) พร้อมกับการตรวจสอบคุณภาพข้าวด้วย

โรงสีขนาดกลางเป็นโรงสีที่มีตลาดภายในประเทศ สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มที่เป็นสมาชิกสมาคมโรงสีแห่งประเทศไทย และกลุ่มที่ไม่เป็นสมาชิก การกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกของทั้งสองกลุ่มนี้แตกต่างกัน กล่าวคือ โรงสีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสมาคมจะอิงราคาจำหน่ายข้าวสารในตลาดกรุงเทพฯ และหักลดด้วยต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการสีและการขนส่ง ส่วนโรงสีที่เป็นสมาชิกสมาคมนั้นจะอิงราคาสมาคมแจ้งเป็นเกณฑ์ในการกำหนดราคาและปรับลดไปตามคุณภาพข้าวของเกษตรกรซึ่งพิจารณาจากพันธุ์ข้าว ความชื้น และเปอร์เซ็นต์ข้าวต้น อย่างไรก็ตามพบ

ว่า ราคาข้าวหอมมะลิของ จังหวัดพิษณุโลกที่โรงสีขนาดกลางรับซื้อถูกกว่าราคาข้าวหอมมะลิจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากข้าวหอมมะลิของ จังหวัดพิษณุโลกมีสีขุ่นกว่าจึงถือว่ามีคุณภาพด้อยกว่า

ในทัศนะของเจ้าของโรงสีขนาดกลางเห็นว่า ในปีที่มีความต้องการข้าวหอมมะลิมากและมีราคาสูง การจำหน่ายข้าวหอมมะลิที่ทำไรมากกว่าข้าวพันธุ์อื่น ทั้งนี้เนื่องจากต้นทุนที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการสีข้าวทุกพันธุ์เท่ากันต่างกันตรงที่ต้นทุนการอบข้าว ซึ่งหากสามารถซื้อข้าวเปลือกที่มีความชื้นในระดับมาตรฐาน คือ ร้อยละ 15 จะไม่ต้องอบข้าวสามารถลดต้นทุนได้ถึงต้นทุนละ 100 บาทและยังพบอีกว่าโรงสีขนาดกลางมีตลาดเฉพาะสำหรับข้าวหอมมะลิ เช่น ส่งให้ห้างสรรพสินค้า ในกรุงเทพฯ ในขณะที่ข้าวพันธุ์อื่นๆ แหล่งจำหน่ายส่วนใหญ่อยู่ในท้องถิ่น เช่น โรงสีบางแห่งนำข้าวมาบรรจุถุงและส่งจำหน่ายในอำเภอที่โรงสีตั้งอยู่หรืออำเภอเมือง เจ้าของโรงสีขนาดกลางเห็นด้วยกับโครงการส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อการส่งออกเนื่องจากเห็นว่า จะทำให้มีอุปทานข้าวหอมมะลิมากขึ้นและหากสามารถหาตลาดส่งออกได้เท่ากับเป็นการเพิ่มอุปสงค์ที่มีต่อข้าวหอมมะลิในจังหวัด แต่ต้องทำควบคู่ไปกับการเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิเนื่องจากรายได้จากการปลูกข้าวหอมมะลิในปัจจุบันไม่จูงใจให้เกษตรกรทั่วไปหันมาปลูกแทนข้าวพันธุ์อื่น

โรงสีขนาดใหญ่มีตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ การกำหนดราคาซื้อข้าวเปลือกของโรงสีขนาดใหญ่ใน จังหวัดพิษณุโลกอิงอยู่กับราคาที่ตลาดกรุงเทพฯ แล้วจึงนำราคาค้างกล่าวมาคิดทอนด้วยต้นทุนการตลาดและกำหนดราคาให้เหมาะสมกับท้องที่ การกำหนดราคาของโรงสีแต่ละแห่งอาจแตกต่างกันอยู่ระหว่าง 20-40 บาท/เกวียน ส่วนการกำหนดราคาจำหน่ายข้าวของโรงสีในแต่ละช่องทางนั้น (ตลาดในประเทศมีช่องทางการตลาดอยู่หลายช่องทาง) การกำหนดราคาขึ้นอยู่กับจำนวนคู่แข่งของลูกค้าในแต่ละช่องทาง หากช่องทางใดที่ลูกค้าของโรงสีมีคู่แข่งมากก็

จะจำหน่ายในราคาที่ถูกลงกว่าช่องทางอื่น สำหรับโรงสีที่มีตลาดต่างประเทศโรงสีจะอิงราคาจากบริษัทส่งออกซึ่งกำหนดราคาจากอุปสงค์ของตลาดต่างประเทศ จากการที่ราคาข้าวเปลือกที่โรงสีรับซื้อจากเกษตรกรในแต่ละฤดูแตกต่างกัน จึงส่งผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร คือจากเดิมเคยปลูกข้าวปีละ 2 ครั้งเป็นปีละ 3 ครั้งหรือตลอดทั้งปี จากแบบแผนการปลูกข้าวที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวทำให้ปริมาณข้าวที่ออกสู่ตลาดมากขึ้นและทำให้ราคาข้าวเปลือกในแต่ละฤดูในปัจจุบันมีความแตกต่างระหว่างฤดูน้อยลง ดังนั้นความผันผวนของราคาข้าวจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกหรืออุปสงค์ของตลาดโลกค่อนข้างมาก เป็นเหตุให้โรงสีบางแห่งต้องยอมจำหน่ายข้าวสารให้คุ้มกับต้นทุนคงที่เท่านั้น

ในกรณีข้าวขาวดอกมะลิ 105 นั้น พบว่ามีความแตกต่างกันของราคารับซื้อระหว่างข้าวหอมมะลิจาก จ.พิษณุโลกและจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ ราคาข้าวหอมมะลิของ จังหวัดพิษณุโลกต่ำกว่าของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกวียนละ 500-1,000 บาท เนื่องจากคุณภาพข้าวดังกล่าวไปแล้ว จึงไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคใน จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งข้าวหอมมะลิที่บริโภคใน จังหวัดพิษณุโลกมาจากจังหวัดในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับการที่เกษตรกรแต่ละรายปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ไม่มากนัก ทำให้เกษตรกรบางรายจำหน่ายรวมกับข้าวพันธุ์อื่นและได้รับราคาต่ำกว่าข้าวหอมมะลิ นอกจากนั้นยังพบว่าแม้ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ราคาเกวียนละ 7,000 บาท ซึ่งสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่นแต่เนื่องจากผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวหอมมะลิต่ำมากคือ เฉลี่ย 240 กก./ไร่ ในขณะที่ข้าวกข 15 แม้ราคาต่ำกว่า แต่ได้ผลผลิตเฉลี่ยสูงกว่าคือเฉลี่ย 500 กก./ไร่ (ศูนย์สารสนเทศเกษตร, 2542) เมื่อเปรียบเทียบรายได้แล้วรายได้รวมจากการปลูกข้าวกข 15 สูงกว่า ราคาข้าวหอมมะลิที่เป็นอยู่ขณะนี้ไม่ได้จูงใจให้เกษตรกรต้องการปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ดังนั้นหากต้องการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 (ขณะนี้ จังหวัดพิษณุโลกได้จัดให้มีโครงการ

ส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อส่งออก) ต้องสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรเห็นว่าการปลูกข้าวหอมมะลิให้ผลตอบแทนคุ้มค่า ส่วนการกำหนดราคาจำหน่ายข้าวหอมมะลินั้น โรงสีใช้หลักเกณฑ์เดียวกับการกำหนดราคาข้าวพันธุ์อื่นๆ

จากการที่ไม่สามารถกำหนดราคาจำหน่ายข้าวในตลาดได้ (แม้จะมีชมรมโรงสีข้าว ซึ่งมีสมาชิกเป็นโรงสีขนาดใหญ่และขนาดกลางในพิษณุโลก 12 แห่ง) ทำให้โรงสีพยายามรักษาความสามารถในการแข่งขันโดยลดต้นทุนการผลิต โดยการใช้เทคโนโลยีการผลิตเท่าที่มีอยู่ แม้ว่าอาจจะมีประสิทธิภาพต่ำก็ตาม สิ่งที่โรงสีเห็นว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้ต้นทุนการผลิตไม่สามารถลดลงได้มากนักคือ ต้นทุนค่าไฟฟ้า ซึ่งเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่นอกเหนือการควบคุมของโรงสีและเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐควรพิจารณาเปลี่ยนแปลงระบบการคิดค่าไฟฟ้าใหม่ ยิ่งกว่านั้นปัจจุบันโรงสีขนาดใหญ่บางรายพยายามเพิ่มมูลค่าให้กับข้าว เช่น การทำข้าวเคลือบไวดามิน แต่สำหรับตลาดต่างประเทศนั้นยังคงประสบกับปัญหาการแข่งขันกับประเทศคู่ค้าอื่นๆ

3.3 การกำหนดราคาข้าวเปลือกในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ตลาดข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เป็นตลาดข้าวหอมมะลิเป็นหลักที่มีอุปสงค์เพื่อบริโภคในท้องถิ่น ซึ่งเป็นอุปสงค์ส่วนน้อยและเพื่อการส่งออกจากพื้นที่ซึ่งเป็นอุปสงค์ส่วนใหญ่ ตลาดทุ่งกุลาร้องไห้มีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับตลาดขายส่งกรุงเทพฯ และตลาดส่งออก การกำหนดราคาข้าวเปลือกจึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากตลาดปลายทางนอกพื้นที่ที่สำคัญ

ผู้รวบรวมและนางข้าว

การกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกของผู้รวบรวมและผู้รวบรวมและนางข้าว เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ นั่นคือ พ่อค้าผู้รวบรวม และนางข้าว ดูราคาที่จะได้รับจากโรงสีเป็นหลักโดยพิจารณาประกอบกับคุณภาพข้าว ต้นทุน

การดำเนินงาน และราคาที่พ่อค้าคนอื่นเสนอให้แก่เกษตรกรด้วย นางข้าวหนึ่งรายใช้ราคาที่โรงสีให้เป็นเกณฑ์ร่วมกับคุณภาพของข้าว โดยไม่ได้คำนึงถึงราคาของคู่แข่งทั้งนี้เป็นเพราะตนรอรับซื้ออยู่กับที่ จึงเชื่อว่าการที่ตนเป็นเจ้าของนางขนาดเล็ก และมีพ่อค้าผู้รวบรวมรวมทั้งเกษตรกรนำผลผลิตมาจำหน่ายถึงที่นั่น แสดงว่าการพิจารณาคุณภาพข้าวและการเสนอราคาของคนที่ผ่านมาเป็นราคาที่เหมาะสมยอมรับได้ กรณีนี้เป็นตัวอย่างของวิธีการตัดสินใจกำหนดราคาที่ค่อนข้างแคบ (นางข้าวรายเดียวกันนี้ เก็บสต็อกข้าวด้วย โดยพิจารณาการเก็บสต็อกด้วยเหตุผลว่าจะได้กำไรจากความแตกต่างของราคาหรือไม่ โดยไม่ได้คำนึงถึงต้นทุน ซึ่งเป็นแนวคิดการทำธุรกิจที่ค่อนข้างแคบ และทำให้ขาดทุนได้ ถ้าความแตกต่างของราคาในช่วงเวลาเก็บรักษาไม่สูงพอที่จะชดเชยต้นทุน)

สหกรณ์การเกษตร

สำหรับสหกรณ์การเกษตรที่ทำหน้าที่ผู้รวบรวมนั้นระบุว่าใช้ราคาที่จะจำหน่ายได้หักด้วย 5-10 สตางค์/กิโลกรัม สำหรับข้าวทุกชนิดและทุกคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธี mark - down pricing ด้วยอัตราหน่วยค่อนข้างคงที่ แต่การมีช่วงระหว่าง 5 -10 สตางค์/กิโลกรัม ย่อมเปิดโอกาสให้สหกรณ์สามารถบริหารราคาเพื่อทำกำไรเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของราคาพอสมควร

โรงสี

การกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีใช้วิธีการเช่นเดียวกับพ่อค้าผู้รวบรวมและนางข้าวคือ ใช้ราคาข้าวสารที่ได้รับแจ้งจากหอยเป็นเกณฑ์ สำหรับคุณภาพหนึ่งๆ โดยคำนึงถึงต้นทุนของคนด้วย โรงสีบางแห่งใช้ราคาตลาดกลางข้าวขาวที่ส่งออกหรือราคาที่ได้รับทราบจากผู้ส่งออกโดยตรง ทั้งนี้แล้วแต่ว่าโรงสีจำหน่ายให้ใครเป็นสำคัญ ในช่วงที่ข้าวเพิ่งออกใหม่ โรงสีบางแห่งจะเพิ่มความระมัดระวังในการกำหนดราคาโดยสืบราคาและตั้งราคาให้ใกล้เคียงกับราคาตลาด

ในพื้นที่ด้วย (อย่างไรก็ตามมีโรงสี 1 โรงที่ระบุชัดเจนว่าไม่ได้ดูราคาของโรงสีอื่นเลย) สหกรณ์การเกษตรที่ทำการสีข้าวด้วยนั้น กำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกโดยอาศัยข้อมูลราคาตลาดโลก ราคาส่งออก ค่าเงินบาท และศักยภาพของสหกรณ์เอง (ในการแปรรูป) ตลอดจนราคาตลาดข้างเคียง แล้วจึงกำหนดราคา และนำเสนอที่ประชุมเพื่อตัดสินใจ

ความแตกต่างของราคาระหว่างพันธุ์ข้าวมีค่อนข้างสูงในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นอกจากข้าวหอมมะลิแล้ว เกษตรกรยังปลูกข้าวพื้นเมืองอีกหลายชนิด ซึ่งแยกออกเป็นข้าวเมล็ดใหญ่ และข้าวเมล็ดเล็ก โรงสีกำหนดราคารับซื้อแตกต่างกันไปจากข้าวหอมมะลิ คือข้าวเมล็ดใหญ่มีราคาโดยเฉลี่ยร้อยละ 58 - 67 ของราคาข้าวหอมมะลิ ข้าวเมล็ดเล็กมีสัดส่วนต่ำกว่าคือ อยู่ระหว่างร้อยละ 55 - 60 ของราคาข้าวหอมมะลิ (สำหรับข้าวเปลือกเหนียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีราคาต่ำกว่าข้าวเปลือกเจ้า) พ่อค้าคนกลางให้ราคาข้าวหอมมะลิเท่ากันทั้ง 2 พันธุ์ (กข 15 และขาวดอกมะลิ 105) สำหรับข้าวพันธุ์สุพรรณ 1 นั้น ผู้รับซื้อให้ราคาต่ำกว่าข้าว กข 15 และขาวดอกมะลิ 105 ประมาณ 1 - 3 บาท/กิโลกรัม

โรงสีทั้งหมดจะขึ้นราคารับซื้อข้าวเปลือกเมื่อราคาข้าวสารเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากต้องแข่งขันในการซื้อข้าวเปลือก การขึ้นราคาข้าวให้เกษตรกรนั้นโรงสีจะพิจารณาว่าเป็นช่วงที่มีความต้องการข้าวเปลือกหรือไม่ หากมีความต้องการมากก็จะขึ้นราคาให้เกษตรกรทันที

แต่ส่วนใหญ่เป็นการทยอยขึ้น ส่วนรายละเอียดว่าราคาที่ปรับขึ้นเป็นเท่าไรนั้น พ่อค้าและโรงสีไม่มีคำตอบที่แน่นอนนัก (โปรดดูการวิเคราะห์ราคาโดยใช้ข้อมูลราคาอนุกรมเวลาเพื่อแสดงการส่งผ่านราคาของตลาดในหัวข้อที่ 5)

3.4 เปรียบเทียบการกำหนดราคาของสามพื้นที่

การกำหนดราคาของผู้รับซื้อข้าวเปลือกระดับต่างๆ ในสามพื้นที่โดยหลักใหญ่แล้วเหมือนกันคือ การใช้ราคาที่เราคาดว่าจะได้รับเป็นเกณฑ์และหักด้วยค่าใช้จ่าย โดยพิจารณาคุณภาพของข้าวร่วมด้วย เป็นวิธี mark-down pricing ดังที่พบในรายงานการตลาดต่างๆ และเป็นวิธีตั้งราคารับซื้อของสินค้าเกษตร โดยทั่วไปสำหรับข้าวเปลือกก็เช่นกัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาในปี 2524 โดยอัมมาร์ สยามวาลา และคณะ และสำหรับข้าวหอมมะลิในปี 2542 โดยสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร เป็นต้น อย่างไรก็ตามการกำหนดราคารับซื้อของคนกลางแต่ละรายและแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันในรายละเอียด นั่นคือขึ้นอยู่กับความต้องการในท้องถิ่น (เช่นเดียวกับ อัมมาร์ สยามวาลา, 2524) และตลาดเป้าหมายด้วย เพื่อให้เห็นความแตกต่างในรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้สรุปวิธีการกำหนดราคาของคนกลางในแต่ละพื้นที่ (ตารางที่ 9) และเปรียบเทียบราคาข้าวเปลือกพันธุ์ต่างๆ ของสามพื้นที่ไว้ในตาราง 10

ตารางที่ 9 วิธีการกำหนดราคาของคณกลางประเภทต่างๆ ในเชียงใหม่ พินูโลกและเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ประเภทคณกลาง	การกำหนดราคา		
	เชียงใหม่	พินูโลก	เขตทุ่งกุลาร้องไห้
1. ผู้รวบรวม			
• ผู้รวบรวมในท้องถิ่น	• อิงราคาแหล่งรับซื้อ ได้แก่ สหกรณ์ พ่อค้ารวบรวมต่างถิ่น และโรงสีในท้องที่พิจารณาพร้อมกับราคานำของรัฐบาล ราคากำหนดมักจะต่ำกว่าราคา สหกรณ์ โรงสีเล็กน้อย	• อิงราคาแหล่งรับซื้อ ข้าวเปลือก เช่น โรงสีขนาดใหญ่	• อิงราคาแหล่งรับซื้อข้าวเปลือก ได้แก่ โรงสี ประกอบกับคุณภาพข้าว ต้นทุนดำเนินงานและราคาที่พักค้ารายอื่นเสนอให้ แก่เกษตรกร
• ผู้รวบรวมต่างอำเภอ	• อิงราคาแหล่งรับซื้อขนาดใหญ่		
2. ตลาดกลาง		• อิงราคาตลาด (โรงสีและผู้ประกอบการค้าข้าว)	
3. โรงสีขนาดเล็ก	อิงราคาแหล่งรับซื้อ ได้แก่ สหกรณ์	• อิงราคามีการซื้อขายกันในท้องที่(ข้าวเปลือกสด)	
		• อิงราคาโรงสีขนาดใหญ่ (ข้าวเปลือกแห้ง)	
4. โรงสีขนาดกลาง			
• โรงสีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสมาคมโรงสี	• อิงราคาโรงสีขนาดใหญ่และปรับราคาเปลี่ยนแปลงตามสภาพตลาด	• อิงราคาจำหน่ายข้าวสารที่ตลาดกรุงเทพและหักด้วยต้นทุนในการสีและการขนส่งข้าว	
• โรงสีที่เป็นสมาชิกสมาคมโรงสี		• อิงราคาที่สามารถแข่งขันและคุณภาพของข้าว	
5. โรงสีขนาดใหญ่	• อิงข้อมูลราคาจากหนังสือพิมพ์ (ข้อมูลจากสมาคมโรงสี) ประกอบกับสถานการณ์ในท้องถิ่นและความต้องการข้าวเปลือก	• อิงราคาในตลาดกรุงเทพแล้วหักด้วยต้นทุนการตลาดและกำหนดราคาให้เหมาะสมกับท้องที่	• อิงราคาผู้ส่งออก
6. สหกรณ์			
• สหกรณ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวม			• อิงราคาแหล่งรับซื้อข้าวเปลือกและหักด้วยอัตราคงที่ต่อ กิโลกรัม

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ประเภทคนกลาง	การกำหนดราคา		
	เชียงใหม่	พิษณุโลก	เขตทุ่งกุลาร้องไห้
สหกรณ์ที่สีข้าวจำหน่าย	ราคาข้าวในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบกับคุณภาพของข้าว		อิงราคาจากหลายปัจจัยได้แก่ ข้อมูลราคาตลาดโลก ราคาส่งออก ค่าเงินบาท ตลอดจนราคาในตลาดข้างเคียง

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบราคาข้าวเปลือกพันธุ์ต่างๆ ที่โรงสีรับซื้อ

พันธุ์	ราคาและสัดส่วนเมื่อเทียบกับข้าวขาวดอกมะลิ 105		
	เชียงใหม่	พิษณุโลก	เขตทุ่งกุลาร้องไห้
ขาวดอกมะลิ 105	7,200 - 7,500 (100%)	7,000 (100%)	7,500 (100 %)
กข. 15	90%	60%	100%
ชัยนาท	66%	85%	-
ข้าวพันธุ์พื้นเมือง	-	-	-
- ข้าวเมล็ดใหญ่	-	-	58 - 67%
- ข้าวเมล็ดเล็ก	-	-	55 - 60%
ข้าวพันธุ์สุพรรณฯ	-	-	60 - 86%

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขร้อยละ คือสัดส่วนต่อราคาข้าวดอกมะลิ 105 ในแต่ละพื้นที่

4. บทบาทของคนกลางในด้านคุณภาพ

คนกลางในตลาดมีบทบาทในการรักษาไว้ซึ่งคุณภาพของข้าวหรือแม้แต่ควบคุมกำกับและส่งเสริมคุณภาพของข้าวให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ซื้อในประเทศและต่างประเทศ การที่ผู้ซื้อปลายทางจะได้สินค้าที่มีคุณภาพนั้นจะต้องมีการจัดการดูแลให้สินค้ามีคุณภาพในทุกขั้นตอนของการตลาด คุณภาพของข้าวเริ่มจากคุณภาพของข้าวเปลือก สำหรับคนกลางและโรงสีที่รับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลินั้น คุณภาพมีสองด้านคือ คุณภาพในด้านการสีซึ่งประเมินจากอัตราการแปรสภาพข้าวเปลือกเป็นข้าวสารซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ

โดยเฉพาะความชื้น ลักษณะเมล็ดข้าว และพันธุ์ข้าว (รวมถึงประสิทธิภาพของเครื่องจักรและขนาดของโรงสีซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับคุณภาพข้าวเปลือก) คุณภาพอีกด้านหนึ่งคือ ความบริสุทธิ์ของข้าวเปลือกหอมมะลิ ซึ่งความไม่บริสุทธิ์เกิดจากการปนข้าวหอมมะลิด้วยข้าวพันธุ์อื่นๆ เช่น ชัยนาท สุพรรณฯ คลองหลวงฯ เป็นต้น เพราะโรงสีเห็นว่าข้าวเหล่านี้มีคุณสมบัติในการบริโภคต่ำกว่าข้าวหอมมะลิ (แม้ว่าพันธุ์คลองหลวงฯ มีคุณภาพดีกว่าพันธุ์ชัยนาท และเป็นพันธุ์หนึ่งซึ่งกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศรับรอง

เป็น "ข้าวหอมมะลิไทย") การศึกษานี้ให้ความสำคัญต่อคุณภาพในประเด็นที่สองเป็นพิเศษ

4.1 การตรวจสอบคุณภาพของคนกลางใน จังหวัด เชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ปลูกข้าวไม่เพียงพอกับการบริโภคจึงต้องซื้อข้าวจากจังหวัดอื่นมาบริโภค แหล่งที่มาของข้าวมาจากหลายจังหวัดในภาคเหนือ เช่น ลำปาง เชียงราย เป็นต้น ฉะนั้นคนกลางในตลาดจึงต้องมีการตรวจสอบคุณภาพอย่างมาก ซึ่งคนกลางเหล่านี้ ได้แก่ โรงสีและผู้รวบรวมในเชียงใหม่ที่รับซื้อข้าวจากต่างจังหวัด วิธีการตรวจสอบคุณภาพของคนกลางเหล่านี้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

ผู้รวบรวม

ผู้รวบรวมในท้องที่และต่างท้องที่ทำหน้าที่รวบรวมข้าวเปลือกและจำหน่ายให้แก่ผู้รับซื้อหลายแห่งแต่ละแห่งมีความพึงพอใจในเรื่องคุณภาพข้าวและกฎเกณฑ์ในการรับซื้อแตกต่างกัน ผู้รวบรวมในท้องที่มีกรู้จักกับเกษตรกรในท้องที่เป็นอย่างดีประกอบกับการรับซื้อแต่ละครั้งจะซื้อในปริมาณไม่มากนัก และบางรายออกไปรับซื้อข้าวเปลือกในนาของเกษตรกร จึงสามารถตรวจสอบคุณภาพและการปลอมปนของพันธุ์ข้าวได้ง่าย วิธีการตรวจสอบคุณภาพการหักปันของข้าวทำโดย การบดข้าวดูลักษณะและความสมบูรณ์ของเมล็ดข้าว ในกรณีที่ซื้อข้าวหอมมะลิจึงมีการสอบถามเกษตรกรถึงพันธุ์ข้าวที่ปลูกในปีก่อน ด้วยเหตุนี้โอกาสที่จะเกิดการปลอมปนข้าวขาวดอกมะลิ 105 ด้วยข้าวพันธุ์อื่นอันเนื่องมาจากความผิดพลาดของผู้รวบรวมจึงเกิดขึ้นน้อยมาก ยกเว้นในกรณีที่ข้าวเปลือกราคาแพง ผู้รวบรวมจะรับซื้อข้าวขาวดอกมะลิ 105 และกข 15 ในราคาเดียวกันและกำหนดให้เป็นข้าวหอมมะลิ ส่วนผู้รวบรวมต่างอำเภอมักเป็นธุรกิจขนาดใหญ่กว่ามีการรับซื้อข้าวเปลือกทั้งปีและรับซื้อในปริมาณมาก จึงทำให้ความพึงพอใจในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวน้อยลง การตรวจสอบคุณภาพข้าวและการปลอมปนทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร และพบว่าเมื่อเกิดการ

ปลอมปนข้าวแล้วผู้รวบรวมมักจำหน่ายข้าวเหล่านั้นให้กับแหล่งรับซื้อรายใหญ่ เช่น สหกรณ์ และโรงสีขนาดใหญ่

นอกจากปัญหาเรื่องการปลอมปนแล้วยังพบว่าความชื้นของข้าวเปลือกยังเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการรับซื้อข้าวเปลือกของผู้รวบรวม เนื่องจากผู้รวบรวมไม่มีลานตากข้าว ในกรณีที่ซื้อข้าวจากเกษตรกรที่ใช้เครื่องนวด เนื่องจากข้าวที่ใช้เครื่องนวดมีความชื้นค่อนข้างมาก จึงต้องตากให้แห้งพอสมควรก่อนเก็บรักษา หากข้าวไม่แห้งพอข้าวที่เก็บไว้ก็จะเสีย ผู้รวบรวมส่วนใหญ่ไม่มีเครื่องตรวจวัดความชื้น ดังนั้นจึงต้องอาศัยประสบการณ์ของตนเองพอสมควร

กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตร

กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรรับซื้อข้าวเปลือกเพียงไม่กี่พันธุ์ ได้แก่ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 กข 15 และกข 6 การที่จะรับซื้อข้าวกข 15 และข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวคุณภาพเดียวหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับการยอมรับของแหล่งรับซื้อ กลุ่มและสหกรณ์ที่มีเงินทุนไม่มากและจำหน่ายผลผลิตเป็นข้าวสารคัดตราสินค้าของกลุ่มจะพึงพอใจในการเลือกซื้อข้าวเปลือกมากและรับซื้อเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพียงอย่างเดียว ในขณะที่กลุ่มและสหกรณ์บางแห่งรับซื้อข้าวขาวดอกมะลิ 105 และกข 15 เป็นข้าวคุณภาพเดียวกันซึ่งขึ้นอยู่กับตลาด

วิธีการตรวจสอบคุณภาพข้าวนั้น กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่อนข้างคลึงกัน ได้แก่ สิ่งเจือปน ความชื้น เปอร์เซ็นต์หักหรือเปอร์เซ็นต์ข้าวคัน และสีของข้าวสาร เพียงแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของการตรวจสอบแต่ละรายการ การตรวจสอบสิ่งเจือปน เปอร์เซ็นต์ข้าวคันและสีของข้าวสารของกลุ่มเกษตรกรทำโดยเก็บตัวอย่างข้าวมาประมาณ 100 กรัม และใช้เครื่องมือเป่าสิ่งเจือปนออกและนำกลับมาชั่งใหม่เพื่อวัดเปอร์เซ็นต์ของสิ่งเจือปน หากเป็นการฝัดข้าวโดยใช้เครื่องจะยอมรับให้มีสิ่งเจือ

ปนได้ไม่เกินร้อยละ 2 แต่ถ้าผิดโดยใช้แรงคนจะยอมรับสิ่งเจือปนอยู่ระหว่างร้อยละ 5-7 นอกจากนี้ยังตรวจสีของข้าวสารว่ามีเมล็ดสีแดง(หรือเรียกว่าข้าวพันหนุ)หรือไม่ หากมีจะไม่รับซื้อข้าวเปลือกของเกษตรกรรายนั้น อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรไม่ได้กล่าวถึงการตรวจสอบเปอร์เซ็นต์หักหรือเปอร์เซ็นต์ข้าวคืนแต่อย่างใด ในขณะที่สหกรณ์การเกษตรจะตรวจสอบโดยการสุ่มตัวอย่างข้าวเปลือกจากหลายกระสอบ ประมาณ 1 กก. จากนั้นนำมาวัดความชื้น นำข้าวไปบดดูเปอร์เซ็นต์ข้าวคืนซึ่งตามมาตรฐานควรมีเปอร์เซ็นต์ข้าวคืนเกินร้อยละ 36 หากต่ำกว่านี้ก็จะถูกกดราคาลง จากนั้นนำข้าวซึ่งน้ำหนักและวัดสิ่งเจือปนโดยยอมรับให้มีสิ่งเจือปนได้ไม่

เกินร้อยละ 2 เช่นกัน เมื่อตรวจสอบทุกอย่างแล้วจึงนำข้าวเทกองแยกตามระดับคุณภาพที่แตกต่างกัน

สำหรับความชื้นของข้าวนั้นกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรมีหลักเกณฑ์ที่ต่างกันและพบว่ากลุ่มเกษตรกรจะรับซื้อข้าวเปลือกที่มีความชื้นไม่เกินร้อยละ 17 ส่วนสหกรณ์การเกษตรรับซื้อข้าวที่มีความชื้นไม่เกิน ร้อยละ 18 สาเหตุที่สหกรณ์การเกษตรยอมรับข้าวที่มีระดับความชื้นสูงกว่า เนื่องจากสหกรณ์มีเครื่องอบข้าวและลานตากข้าว ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรไม่มีเครื่องอบข้าวมีแต่เพียงลานตากข้าวเท่านั้น นอกจากนี้กลุ่มเกษตรกรยังมีอัตราการหักเปอร์เซ็นต์น้ำหนักข้าวตามระดับความชื้นที่สูงกว่าสหกรณ์ด้วย (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 อัตราการหักเปอร์เซ็นต์น้ำหนักข้าวตามระดับความชื้นของกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์

กลุ่มเกษตรกร		สหกรณ์การเกษตร	
ความชื้นต่ำกว่า 14.0%	ไม่หักเปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักข้าว	ความชื้นต่ำกว่า 14.1%	ไม่หักเปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 14.1-14.5%	หัก 1.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 14.1-14.5%	หัก 1.0% ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 14.6-15.0%	หัก 2.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 14.6-15.0%	หัก 1.5% ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 15.1-15.5%	หัก 3.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 15.1-15.5%	หัก 2.0% ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 15.6-16.0%	หัก 4.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 15.6-16.0%	หัก 2.5% ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 16.1-16.5%	หัก 5.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 16.1-16.5%	หัก 3.0% ของน้ำหนักข้าว
ความชื้น 16.6-17.0%	หัก 6.0% ของน้ำหนักข้าว	ความชื้น 16.6-17.0%	หัก 3.5% ของน้ำหนักข้าว
ถ้าความชื้นเกินกว่า 17.0%	จะไม่รับซื้อ	ความชื้น 17.1-17.5%	หัก 4.0% ของน้ำหนักข้าว
		ความชื้น 17.6-18.0%	หัก 4.5% ของน้ำหนักข้าว
		ถ้าความชื้นเกินกว่า 18.0%	จะไม่รับซื้อ

ที่มา : จากการสำรวจ

กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์รับซื้อข้าวเปลือกจากผู้ที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกแต่ละระดับของการตรวจสอบคุณภาพต่างกัน หากไม่ได้เป็นสมาชิกจะมีวิธีการตรวจสอบที่พิถีพิถันมากกว่า นอกจากการตรวจสอบคุณภาพข้าวเปลือกแล้ว กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์บางแห่งที่ผลิตข้าวสารออกจำหน่ายโดยใช้ตราสินค้า

ของตนเองหรือของลูกค้า ยังมีมาตรฐานของการตรวจสอบข้าวสารเพิ่มอีก เช่น สหกรณ์การเกษตรสันป่าตองที่ผลิตข้าวสารขาวดอกมะลิ 105 ให้แก่บริษัทแอมเวย์ มีมาตรฐานในการตรวจสอบเพิ่มขึ้นอีกหลายประการ เช่น ปริมาณอมิโลส ความชื้นของข้าว การปลอมปน และปริมาณสารพิษตกค้าง เป็นต้น

โรงสี

โรงสีขนาดเล็กทำการสีข้าวสารเพื่อจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคในตำบล โดยทั่วไปเกษตรกรใน จังหวัดเชียงใหม่มักปลูกข้าวเหนียวไว้เพื่อบริโภคเองและซื้อข้าวเจ้าเพื่อบริโภคบางส่วน ซึ่งความพึงพอใจของการเลือกข้าวขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้บริโภคเป็นหลัก หากผู้บริโภคยอมรับว่าข้าว กข 15 และข้าวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวหอมมะลิแล้วโรงสีก็จะซื้อข้าวสองพันธุ์นี้รวมกัน แต่หากผู้บริโภคไม่ยอมรับโรงสีก็จะซื้อข้าวสองพันธุ์นี้แยกกัน การตรวจสอบคุณภาพข้าวของโรงสีขนาดเล็กใช้หลักเกณฑ์เดียวกับผู้รวบรวมในท้องถิ่น เนื่องจาก โรงสีขนาดเล็กมักรู้จักกับเกษตรกรเป็นอย่างดี และซื้อในปริมาณที่ไม่มาก จึงสามารถเลือกข้าวที่มีคุณภาพดีได้ การตรวจสอบคุณภาพและการปลอมปนของข้าวทำได้โดยการบดข้าว ดูลักษณะและความสมบูรณ์ของเมล็ดข้าว บางครั้งก็ออกไปรับซื้อข้าวเปลือกถึงแปลงนาของเกษตรกร เนื่องจากโรงสีขนาดเล็กทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมด้วย

โรงสีขนาดกลางเป็นแหล่งรับซื้อข้าวที่มีความพึงพอใจและมีกระบวนการตรวจสอบคุณภาพข้าวมากกว่าโรงสีขนาดเล็กและพบว่าในบางอำเภอมีการแข่งขันสูงมาก จึงรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรและผู้รวบรวมทั้งในท้องที่และต่างท้องที่ โรงสีมีความมั่นใจในคุณภาพของข้าวเปลือกเมื่อซื้อจากเกษตรกรมากกว่าเมื่อซื้อจากผู้รวบรวม เนื่องจากปริมาณที่เกษตรกรนำมาจำหน่ายไม่มากนัก สามารถตรวจสอบได้ง่ายทั้งเรื่องความชื้น สิ่งเจือปนและการปลอมปนพันธุ์ข้าว โรงสีมีความเชื่อมั่นเมื่อเกษตรกรบอกว่าข้าวที่นำมาจำหน่ายเป็นข้าวดอกมะลิและคิดว่าเกษตรกรต้องการสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ระยะยาวกับโรงสีจึงมักไม่มีการปลอมปนพันธุ์ข้าว ในทางตรงกันข้ามโรงสีพบว่าผู้รวบรวมมักปลอมปนพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ด้วยข้าวชัยนาท โดยเฉพาะเมื่อข้าวเปลือกมีราคาสูง การปนผสมจะปนเป็นกระสอบคือ บางกระสอบเป็น ข้าวชัยนาท

บางกระสอบเป็นข้าวขาวดอกมะลิ 105 และบางกระสอบเป็นข้าว กข 15 มักพบว่าผู้รวบรวมบางรายบอกให้โรงสีทราบว่าเป็นข้าวเปลือกที่นำมาจำหน่ายในวันนั้นเป็นพันธุ์อะไร โรงสีบางแห่งก็รับซื้อแต่หากไม่รับซื้อก็มักจะแนะนำให้ผู้รวบรวมรายนั้นนำไปจำหน่ายให้กับโรงสีขนาดใหญ่แทน ดังนั้นโรงสีขนาดกลางคิดว่าข้าวที่มีการปลอมปนมักถูกจำหน่ายไปยังโรงสีขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามที่ผ่านมามีปรากฏว่าโรงสีขนาดกลางเคยรับซื้อข้าวชัยนาทโดยตั้งใจ กล่าวคือเมื่อผู้ซื้อขอให้โรงสีผสมข้าวขาวดอกมะลิ 105 กับข้าวชัยนาท เช่นอัตราส่วน 4 : 1 เพื่อจำหน่ายในราคาที่ต่ำลงให้แก่ผู้บริโภคบางกลุ่ม (เช่น ผู้บริโภคในนิคมอุตสาหกรรม) หรือในกรณีที่โรงสีมีข้าวเปลือกคุณภาพต่ำ (ข้าวชัยนาท) ปริมาณมากไม่สามารถจำหน่ายได้หมด จึงผสมข้าวชัยนาทกับข้าวขาวดอกมะลิ 105 และทยอยจำหน่ายไปจนกว่าข้าวชัยนาทจะหมด สัดส่วนของการผสมไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับระดับราคาข้าว

การตรวจสอบคุณภาพข้าวซึ่งโรงสีขนาดกลางใช้ปฏิบัติอยู่ใช้หลักเกณฑ์เดียวกับสหกรณ์ เมื่อผู้รวบรวมหรือเกษตรกรนำข้าวเปลือกมาจำหน่าย ในขั้นแรกจะตรวจสอบการปลอมปนของข้าวพันธุ์อื่น จากนั้นจึงใช้เครื่องสีขนาดเล็กสีเพื่อดูเปอร์เซ็นต์ข้าวคืน และสีของข้าวสาร และวัดความชื้นของข้าวซึ่งระดับที่โรงสีขนาดกลางรับได้คือ ร้อยละ 14 และสูงสุดร้อยละ 18 หากความชื้นสูงกว่าร้อยละ 16 จะต้องมีการตากและอบข้าวเพื่อลดความชื้น พบว่าโรงสีขนาดกลางส่วนใหญ่ไม่มีเครื่องอบข้าว ดังนั้นการอบข้าวจึงต้องใช้เครื่องอบของสหกรณ์ เช่น โรงสีที่อยู่ในอำเภอสันป่าตองมักนำข้าวไปอบที่สหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง โดยสหกรณ์คิดอัตราค่าอบดังนี้

อัตราค่าอบข้าว = เปอร์เซ็นต์ความชื้นที่ต้องการลด x
น้ำหนักข้าวเปลือกทั้งหมด x 70 สตางค์

เหตุผลของการที่ต้องการนำข้าวที่มีความชื้นสูงกว่าร้อยละ 16 ไปอบก่อนนำมาสี เนื่องจากข้าวเปลือกที่มีความชื้นสูงกว่าร้อยละ 16 ไม่สามารถนำมาสีได้ทันที เพราะข้าวจะติดมือไม่สามารถสีได้

นอกจากการตรวจสอบคุณภาพโดยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นแล้ว โรงสีขนาดกลางยังใช้วิธีการอื่นๆ อีกเพื่อแยกชนิดของข้าวดังนี้

1. กลิ่นของข้าวสาร ข้าวชัชนาไม่มิกลิ่นหอม ในขณะที่ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีกลิ่นหอม
2. ลักษณะข้าวเมื่อหุงเสร็จ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เมื่อหุงสุกแล้วเมล็ดมีลักษณะแน่นเหนียวมีกลิ่นหอม ข้าวชัชนาจะพองเป็น 2 เท่า และมีลักษณะแข็งกระด้าง ในขณะที่ข้าวกข 15 เมล็ดสั้นกว่าข้าวดอกมะลิ 105 เล็กน้อย แต่สังเกตได้จากการหุงคือ ข้าวกข 15 เมื่อหุงแล้วจะคุดน้ำไม่หมดทำให้มีความชื้นที่เกินหม้อ ข้าวจะบูดในวันถัดมา ซึ่งไม่เกิดกับข้าวขาวดอกมะลิ 105 นอกจากนี้ข้าวกข 15 ยังหอมน้อยกว่าข้าวดอกมะลิ 105 ด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่าโรงสีขนาดกลางสามารถควบคุมคุณภาพข้าวให้เป็นไปตามความต้องการของผู้บริโภคและตลาด โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการแข่งขันกันสูงและมีผู้บริโภคหลายระดับเช่น คุณภาพข้าวในอำเภอแม่เมาะ มีหลายระดับตั้งแต่ข้าวหอมมะลิ 100% ข้าวหอมมะลิผสมข้าวชัชนาในอัตราส่วน 3 : 1 หรือ 2 : 1 ข้าวหอมมะลิ 100% ผสมข้าวท่อนหอมมะลิ และข้าวท่อนชัชนา และข้าวรวด (หมายถึงข้าวที่ไม่มีการแยกข้าวท่อนและข้าว 100% ออกจากกัน)

โรงสีขนาดใหญ่รับซื้อข้าวหลายพันธุ์และหลายคุณภาพ แม้ว่าต้องการควบคุมคุณภาพให้อยู่ในระดับที่ต้องการ อีกทั้งยังมีเครื่องมืออุปกรณ์ในการตรวจคุณภาพข้าวมากกว่าโรงสีขนาดอื่น แต่เนื่องจากรับซื้อข้าวเปลือกแต่ละครั้งในปริมาณมาก บางครั้งรับซื้อข้าวจากผู้รวบรวมต่างอำเภอหรือต่างจังหวัดทำให้พบกับ การปลอมปนได้ง่าย จึงพบว่าโรงสีขนาดใหญ่บางแห่งขึ้นป้ายประกาศรับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิจาก

จังหวัดลำปาง เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาการปลอมปนดังกล่าว

นอกจากนี้การปลอมปนพันธุ์ข้าวยังเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ที่เร่ร่อนเช่นเมื่อโรงสีมีความจำเป็นต้องซื้อข้าวเป็นการเร่งด่วนหรือเมื่อต้องปฏิบัติให้ทันกำหนดตามนโยบายของรัฐบาล เช่นกรณีที่มีการประกาศรับซื้อข้าวเปลือกโดยชุมนุมสหกรณ์ซึ่งรับซื้อข้าวจากสหกรณ์การเกษตร โรงสีที่รับซื้อข้าวเปลือกจากชุมนุมสหกรณ์พบว่าข้าวเปลือกมีการปลอมปนมาเป็นทอดๆ และยังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เมื่อราคาข้าวสูงขึ้นจะมีการปลอมปนข้าวเกิดขึ้นโดยผู้บริโภครส่วนใหญ่ไม่ทราบข้อเท็จจริงนี้และแม้จะสงสัยก็ไม่สามารถบอกได้ว่ามีการผสมข้าวในสัดส่วนเท่าใด และเป็นข้าวพันธุ์ใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากที่มีการปลอมปนข้าวชัชนากับข้าวขาวดอกมะลิ 105

4.2 การตรวจสอบคุณภาพข้าวของคนกลางใน

จังหวัดพิษณุโลก

ตลาด จังหวัดพิษณุโลกมีการซื้อขายข้าวเกือบทุกพันธุ์ที่เกษตรกรผลิตได้ คนกลางในตลาดจึงต้องมีความพิถีพิถันเป็นอย่างมากกับการตรวจสอบคุณภาพข้าว โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิเนื่องจาก เป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวหลายพันธุ์ที่มีลักษณะคล้ายข้าวหอมมะลินอกจากนั้นข้าวหอมมะลียังมีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่นแต่ราคาต่ำกว่าข้าวชนิดเดียวกันในตลาดเขตทุ่งกุลาร้องไห้ จึงเกิดปัญหาในการปลอมปนพันธุ์ข้าวทั้งที่เกิดขึ้นในพิษณุโลกเองอีกทั้งยังเป็นแหล่งที่คนกลางในตลาดอื่นมาซื้อข้าวเพื่อนำไปปลอมปนอีกด้วย

ผู้รวบรวม

หลักเกณฑ์ในการตรวจสอบคุณภาพข้าวของผู้รวบรวมทำโดยการแยกข้าวออกเป็น 2 ประเภท คือข้าวอ่อนนุ่ม เช่น ข้าวหอมมะลิ และ กข 15 เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งคือ ข้าวแข็ง เช่น ข้าวชัชนา ข้าวฉกาจ และสุพรรณบุรี ซึ่งผู้รวบรวมจะซื้อข้าวขาวดอกมะลิ

105 กข 15 และชยันนาท แยกจากพันธุ์อื่นๆ เนื่องจากมีลักษณะและคุณภาพแตกต่างจากข้าวพันธุ์อื่น ส่วนข้าวพันธุ์อื่นส่วนใหญ่จะซื้อเป็นข้าวรวมเพราะคุณภาพของข้าวไม่ต่างกัน การตรวจสอบการปลอมปนนั้นพบว่า ผู้รวบรวมสามารถแยกแยะความแตกต่างของพันธุ์ข้าวได้ เช่น ข้าวหอมสุรินทร์และขาวอากาศนั้น แม้จะมีลักษณะเหมือนข้าวขาวดอกมะลิ 105 แต่สามารถสังเกตได้คือ ข้าวหอมสุรินทร์เมล็ดมีขนาดใหญ่กว่า ส่วนขาวอากาศเป็นข้าวมีท้องไข่ ข้าวที่มีสีคล้ายข้าวขาวดอกมะลิ 105 มากที่สุดได้แก่ ข้าวชยันนาท แต่เมล็ดอ้วนกว่าเล็กน้อยจึงต้องมีกระบวนการตรวจสอบโดยการเคี้ยวเมล็ดข้าว หากเป็นข้าวดอกมะลิ 105 จะรู้สึกชาลิ้น อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบแยกข้าวหอมดอกมะลิ 105 จากพันธุ์ชยันนาททำได้ค่อนข้างยากหากผู้รวบรวมไม่มีประสบการณ์เพียงพอ

ผู้รวบรวมยอมรับการผสมปนระหว่างข้าวขาวดอกมะลิ 105 และกข 15 ทั้งนี้เนื่องจากข้าวทั้งสองถือเป็นข้าวประเภทเดียวกันคือ ข้าวหอมมะลิ แต่หากมีการปนผสมข้าวพันธุ์อื่นจะถือว่าเป็นการปลอมปนข้าวซึ่งจะกตราคาลงตามการปลอมปนของข้าว ข้าวที่มีการปลอมปนในปริมาณมากจะถูกนำไปจำหน่ายเป็นข้าวรวม ส่วนข้าวที่มีการปลอมปนเพียงเล็กน้อยผู้รวบรวมก็จะเสี่ยงนำไปจำหน่ายให้กับโรงสีในลักษณะของข้าวหอมมะลิ ซึ่งหากโรงสีตรวจพบและไม่รับซื้อก็จะนำมาเก็บไว้ในฉางและนำข้าวขาวดอกมะลิ 105 มาผสมให้มากขึ้นเพื่อให้การปลอมปนเจือจางลงหรือเก็บข้าวที่มีการปลอมปนดังกล่าว รอจำหน่ายให้กับพ่อค้าจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมักรับซื้อข้าวหอมมะลิในราคาที่สูงกว่าที่โรงสีรับซื้อ

ศูนย์สาธิตตลาดกลางระดับไรนา

ในปัจจุบันมีศูนย์สาธิตตลาดกลางอยู่ทั้งหมด 3 แห่ง (ศูนย์ที่ 1 ตั้งอยู่ที่หมู่บ้าน 4 ตำบลบ้านกลาง อำเภอวังทอง ศูนย์ที่ 2 ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม และศูนย์ที่ 3 ตั้งอยู่ที่ ตำบลหนองกระทำว

อำเภอนครไทย) ศูนย์ดังกล่าวเป็นแหล่งสนับสนุนเรื่องอำนวยความสะดวกในการซื้อขายข้าวระหว่างเกษตรกรกับผู้ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกประกอบด้วย เครื่องชั่ง ลานตาก และโกดัง เปิดให้เกษตรกรนำข้าวเปลือกมาจำหน่ายในช่วงเดือนธันวาคมซึ่งเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว ศูนย์สาธิตแต่ละแห่งสามารถรองรับผลผลิตข้าวเปลือกของแต่ละตำบลถึงร้อยละ 30 หลักเกณฑ์การกำหนดคุณภาพในการซื้อขายใช้มาตรฐานอันเดียวกับโรงสีขนาดใหญ่และสหกรณ์การเกษตร การดำเนินงานของศูนย์ที่เปิดอยู่ถือว่าประสบความสำเร็จพอสมควร ยกเว้นศูนย์นครไทย ซึ่งมีทำเลค่อนข้างห่างไกล

โรงสี

โรงสีทุกขนาดรับซื้อข้าวทุกพันธุ์โดยใช้หลักการที่ว่า หากข้าวพันธุ์ใดสามารถแยกเป็นข้าว 100% ได้ก็จะแยก แต่หากแยกไม่ได้ก็จะนำมารวมกันและกำหนดเป็นข้าวรวม ส่วนการตรวจสอบคุณภาพนั้นไม่ว่าจะเป็นข้าวพันธุ์ใดก็จะพิจารณาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ พันธุ์ข้าว ความชื้นและการปลอมปน แต่โรงสีแต่ละแห่งมีความพิถีพิถันในการใช้เกณฑ์ดังกล่าวต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากมีอุปกรณ์และเครื่องมือในการทดสอบแตกต่างกันกล่าวคือ โรงสีขนาดใหญ่มีเทคโนโลยีการตรวจสอบคุณภาพมากกว่าโรงสีขนาดเล็ก จึงสามารถตรวจสอบคุณภาพในหลายด้านและทำได้รวดเร็วกว่าโรงสีขนาดเล็ก ในขณะที่โรงสีที่มีเครื่องมือในการตรวจสอบน้อยกว่าต้องใช้ประสบการณ์ของผู้รับซื้อเป็นอย่างมาก

การตรวจสอบคุณภาพของโรงสีขนาดเล็กทำได้จำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับโรงสีขนาดใหญ่และโรงสีขนาดกลาง เนื่องจากไม่มีเครื่องมือที่ช่วยในการตรวจสอบ การตรวจสอบคุณภาพทำโดยใช้วิธีง่าย ๆ คือ นำข้าวเปลือกมาประมาณ 100 กรัมบดดูและชั่งเพื่อทดสอบว่ามีข้าวคันกี่กรัม ส่วนความชื้นไม่สามารถตรวจสอบได้เนื่องจากไม่มีเครื่องมือวัดความชื้น จึงต้องใช้ประสบการณ์ของผู้ซื้อเอง ดังนั้นมักพบว่าเจ้าของโรงสีขนาดเล็กที่ไม่ค่อยมีประสบการณ์มักเผชิญกับปัญหาการ

ปลอมปนของข้าวที่ซื้อจากเกษตรกร หากเกิดการปลอมปนกับข้าวหอมมะลิที่ซื้อมาทำให้ต้องยอมจำหน่ายแม้ว่าจะขาดทุน โรงสีบางแห่งไม่รับซื้อข้าวเปลือกที่มีการปลอมปน แต่บางแห่งรับซื้อแต่ปรับเป็นข้าวรวม ในกรณีที่ซื้อข้าวจากตลาดกลางสามารถตรวจสอบได้มากกว่าเนื่องจากใช้เครื่องวัดความชื้นของตลาดกลางได้ แต่อย่างไรก็ตามยังต้องใช้ประกอบกับการบดดูเปอร์เซ็นต์ของข้าวคืนจึงอาจกล่าวได้ว่า ข้าวที่โรงสีขนาดเล็กซื้อจากตลาดกลางผ่านการตรวจสอบคุณภาพมากกว่าซื้อจากเกษตรกร แต่โรงสีขนาดเล็กก็ยังนิยมซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรมากกว่าแหล่งอื่นเนื่องจากสะดวกในการติดต่อ

สำหรับโรงสีขนาดกลางนั้นรับซื้อข้าวทุกพันธุ์เช่นกัน แต่ละแห่งเน้นการรับซื้อข้าวแต่ละพันธุ์แตกต่างกัน บางแห่งเน้นการรับซื้อข้าวนาปี บางแห่งเน้นการรับซื้อข้าวนาปรัง อย่างไรก็ตามพบว่าโรงสีขนาดกลางทุกแห่งซื้อข้าวหอมมะลิด้วย หลักเกณฑ์ในการซื้อข้าวหอมมะลิของโรงสีขนาดกลางใช้มาตรฐานเดียวกับโรงสีขนาดใหญ่คือมีการพิจารณาพันธุ์ข้าว การปลอมปน ความชื้นและเปอร์เซ็นต์ข้าวคืน ปัญหาที่เกิดขึ้นในการตรวจสอบการปลอมปน คือ การตรวจสอบการปลอมปนของข้าวสดทำได้ยากกว่าข้าวแห้ง อย่างไรก็ตามหากพบว่าเกิดการปลอมปนในข้าวก็จะปรับเป็นข้าวรวมดังเช่นโรงสีขนาดใหญ่ โรงสีขนาดกลางมีความเชื่อว่าการปลอมปนมักเกิดขึ้นในขณะที่เก็บเกี่ยว และเกิดกับข้าวเปลือกที่ถูกจำหน่ายให้กับโรงสีขนาดใหญ่มากกว่าโรงสีขนาดกลางเนื่องจากโรงสีขนาดใหญ่รับซื้อข้าวเปลือกครั้งละมากๆ ทำให้การตรวจสอบทำได้ไม่ทั่วถึง แม้จะมีเครื่องมือช่วยตรวจสอบมากกว่า แต่การที่โรงสีขนาดใหญ่ไม่ขาดทุนเมื่อซื้อข้าวที่มีการปลอมปนนั้น เนื่องจากสีข้าวในปริมาณที่มาก ดังนั้นจึงสามารถเจือจางข้าวที่ปลอมปนได้ง่ายกว่า นอกจากนี้การปลอมปนยังอาจเกิดขึ้นได้ในระดับร้านขายปลีกที่พ่อค้าแอบปลอมปนข้าวสารแล้วจำหน่ายให้กับผู้บริโภค ส่วนในระดับโรงสีขนาดกลางนั้นการปลอมปนทำได้ยากเพราะการรับซื้อข้าวใน

แต่ละครั้งไม่มากเหมือนโรงสีขนาดใหญ่จึงสามารถตรวจสอบได้ง่ายและทั่วถึงกว่า ผู้ที่นำข้าวเปลือกมาจำหน่ายให้กับโรงสีขนาดกลางส่วนใหญ่ ได้แก่ เกษตรกรในท้องถิ่นและบริเวณใกล้เคียง และโรงสีขนาดเล็กอีกเล็กน้อย โรงสีขนาดกลางไม่มีผู้ที่ทำหน้าที่รวบรวมข้าวให้แต่อย่างใด และแม้ว่าโรงสีขนาดกลางส่วนใหญ่จะรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรแต่พบว่าไม่ได้มีการทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้ากับเกษตรกร

การรับซื้อข้าวของโรงสีขนาดกลางจะแยกซื้อตามพันธุ์ทั้งนี้เนื่องจาก ราคาข้าวเปลือกแต่ละพันธุ์แตกต่างกันโดยเฉพาะ ข้าวหอมมะลิ (ข้าวหอมมะลิของโรงสีขนาดกลาง คือ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เท่านั้น) มีการแยกสีต่างหากจากพันธุ์อื่น และแยกจำหน่ายด้วย ในขณะที่ข้าวพันธุ์อื่นที่มีคุณภาพใกล้เคียงกันจะนำมารวมกัน เช่น ข้าว 35 พวงทอง และสุพรรณ โดยให้เหตุผลว่ารสชาติดีกว่าและนุ่มกว่าข้าวชัยนาท 100%

โรงสีขนาดใหญ่มีความพิถีพิถันในการเลือกคุณภาพข้าวเปลือกอย่างมากโดยเฉพาะคุณภาพข้าวหอมมะลิ โรงสีมีกรรมวิธีและขั้นตอนการเลือกซื้อหลายขั้นตอนด้วยกัน และพบว่าโรงสีมีความมั่นใจในคุณภาพข้าวเปลือกที่ซื้อจากเกษตรกรพอสมควร กระบวนการตรวจสอบคุณภาพข้าวเมื่อรับซื้อจากเกษตรกร เริ่มจากการสอบถามเกษตรกรถึงคุณภาพข้าวเปลือกที่นำมาจำหน่าย ทั้งนี้หากเป็นข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรที่นำเชื่อดือการตรวจสอบจะไม่มากนัก แต่หากเป็นเกษตรกรที่ไม่นำเชื่อดือจะตรวจสอบด้วยวิธีทดสอบอื่นๆ อีก เช่น การทดสอบด้วยเครื่องทดสอบอมิโลส การทดสอบโดยการนำข้าวไปหุง (ทำเมื่อซื้อข้าวนั้นมาแล้ว) ซึ่งโรงสีบางแห่งอาจมีเทคนิคการทดสอบแตกต่างจากที่อื่นด้วย เช่น การทดสอบโดยการเคี้ยวอมเพื่อทดสอบกลิ่นข้าวหอมมะลิ ในกรณีที่เป็นการรับซื้อข้าวจากคนกลางการตลาด (ผู้รวบรวมหรือโรงสี) ที่นำข้าวเปลือกมาจำหน่ายครั้งละมากๆ การทดสอบจะทำโดยการสุ่มตัวอย่างขึ้นมาทดสอบ และหากพบว่าข้าวหอมมะลิถูกปนผสมก็จะปรับลดระดับคุณภาพข้าวให้เหลือเพียงข้าวรวม เหตุที่

โรงสีขนาดใหญ่ให้ความพึงพิถันกับการปลอมปนและคุณภาพของข้าวหอมมะลิต่างกันนั้น เนื่องจากตลาดข้าวหอมมะลิของโรงสีส่วนใหญ่เป็นตลาดต่างประเทศ ซึ่งมาตรฐานกำหนดคุณภาพของข้าวหอมมะลิ (มีการกำหนดลักษณะขนาดของเมล็ดข้าว คุณสมบัติทางเคมีประเภทของข้าว ชั้นของข้าว ชนิดของข้าวขาว ชนิดของข้าวกล้อง รวมทั้งการทดสอบลักษณะต่างๆ ของข้าว) นอกจากนั้นตลาดแต่ละแห่งยังมีความต้องการข้าวคุณภาพต่างกัน ดังนั้นจึงต้องกำหนดคุณภาพข้าวให้ตรงตามความต้องการของตลาด

ตลาดภายในประเทศของโรงสีขนาดใหญ่มีช่องทางการจำหน่ายหลายช่องทาง ได้แก่ ห้างที่กรุงเทพฯ พ่อค้าท้องถิ่น และพ่อค้าต่างจังหวัด โรงสียอมรับการปลอมปนได้ไม่เกินร้อยละ 10 และเชื่อว่าโรงสีทุกระดับประสบกับปัญหาดังกล่าวหากเกิดปัญหาการปลอมปนข้าวที่ซื้อมาจากเกษตรกรน่าจะเกิดจากความไม่ตั้งใจของเกษตรกรและยังคิดว่าปัญหาดังกล่าวน่าจะเกิดในขั้นตอนการจำหน่ายของพ่อค้าหรือผู้รวบรวมซึ่งตั้งใจปลอมปนข้าวโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิมีการนำข้าวชียนามาปลอมปน โดยพ่อค้าหรือผู้รวบรวมมักจำหน่ายข้าวให้กับโรงสีครั้งละมาก ๆ ทำให้การตรวจสอบข้าวอาจทำได้ไม่ทั่วถึง อย่างไรก็ตามหากโรงสีพบว่าพ่อค้าหรือเกษตรกรรายใดปลอมปนข้าวก็จะใช้วิธีการราคารับซื้อเป็นข้าวรวมหรือไม่ติดต่อค้าขายกับพ่อค้าผู้รวบรวมหรือเกษตรกรรายนั้นอีก

นอกจากจะคำนึงถึงเรื่องพันธุ์ข้าวแล้วโรงสียังคำนึงถึงความชื้นของข้าวด้วยโดยกำหนดระดับความชื้นของข้าวที่รับซื้อ หากเป็นข้าวเปลือกข้าวที่ถือว่ามีคุณภาพความชื้นควรอยู่ระหว่างร้อยละ 14 - 15 แต่หากเป็นข้าวสารความชื้นควรประมาณร้อยละ 14 อย่างไรก็ตามในกรณีที่ข้าวมีความชื้นสูงเกินกว่ากำหนด โรงสีจะใช้เครื่องอบลดความชื้นแต่การทำให้ความชื้นลดลงร้อยละ 1 นำหนักข้าวจะลดลงร้อยละ 15 และทำให้ต้นทุนสูงขึ้น ดังนั้นหากรับซื้อข้าวที่มีความชื้นสูงกว่าที่กำหนด

ราคารับซื้อจะถูกหักลดไปตามความชื้นและการปลอมปน

สำหรับข้าวพันธุ์อื่นมีความพึงพิถันที่มีต่อการคัดพันธุ์จะน้อยกว่า กล่าวคือข้าวพันธุ์ใดมีคุณภาพใกล้เคียงกัน เช่น สุพรรณ A และชียนา โรงสีจะนำมารวมกันจำหน่ายเป็นข้าวชียนาแต่หากข้าวพันธุ์อื่นสามารถแยกชื่อตามพันธุ์ได้ก็จะแยกแต่หากแยกไม่ได้ก็รับซื้อเป็นข้าวรวม แต่ยังคงคำนึงถึงความชื้นของข้าวด้วยเช่นกัน

จากการสำรวจสามารถกล่าวได้ว่า คนกลางในพิษณุโลกมีความพึงพิถันอย่างมากกับการซื้อขายและตรวจสอบคุณภาพข้าวหอมมะลิ โดยการใช้กระบวนการตรวจสอบทั้งเครื่องมือและประสบการณ์ของผู้ซื้อเนื่องจากระดับราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่มีการนำเอาข้าวพันธุ์อื่นที่มีคุณภาพแตกต่างกันมาปนผสมจะถูกกดราคาระงพันที่ยกเว้นในกรณีที่มีการปนผสมระหว่างข้าวขาวดอกมะลิ 105 และ กข 15 ที่เป็นที่ยอมรับของคนกลางส่วนใหญ่ว่าข้าวทั้งสองพันธุ์เป็นข้าวหอมมะลิ แม้จะมีการยอมรับการปนผสมดังกล่าวแต่ก็มีระดับของการยอมรับการปนผสม กล่าวคือหากการปนผสมมากเกินไปก็ถูกกดราคาระงพันเช่นกัน ทั้งนี้ข้าวหอมมะลิที่รับซื้อมาแล้วยังถูกแยกสีต่างหากจากพันธุ์อื่น ดังนั้นข้าวหอมมะลิที่ได้จนถึงก่อนมีการจำหน่ายจึงมีคุณภาพดี การปนผสมจึงมักเกิดขึ้นในขั้นตอนการจำหน่ายจากมือคนกลางระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับขายส่งไปจนถึงระดับขายปลีกซึ่งผู้บริโภคไม่มีโอกาสทราบข้อมูลดังกล่าว

4.3 การตรวจสอบคุณภาพข้าวของคนกลางในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องการรับซื้อข้าวหอมมะลิบริสุทธิ์ แต่ทุกฝ่ายระบุว่ามีการปนข้าวพันธุ์อื่นมากับข้าวหอมมะลิ และเกิดขึ้นทุกระดับตั้งแต่ข้าวเปลือกจนถึงส่งออก ผู้ค้าทุกรายเชื่อว่าข้าวพันธุ์ กข 15 และขาว

คอกมะลิ 105 มีคุณภาพเหมือนกันในสายตาของผู้บริโภค สำหรับผู้ค้าข้าวแล้วคุณภาพของข้าว 2 พันธุ์นี้มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย ซึ่งการปลอมปนข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้หมายถึง การปนข้าวหอมมะลิด้วยข้าวพันธุ์อื่นๆ เช่น ชัยนาท สุพรรณ1 คลองหลวง1 เป็นต้น เพราะโรงสีเห็นว่าข้าวเหล่านี้มีคุณสมบัติในการบริโภคต่ำกว่าข้าวหอมมะลิ (แม้ว่าพันธุ์คลองหลวง1 จะมีคุณภาพดีกว่าพันธุ์ชัยนาท และเป็นพันธุ์หนึ่งที่กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศรับรองเป็น "ข้าวหอมมะลิไทย")

ผู้รวบรวมและนางข้าว

ผู้รวบรวมและนางข้าวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ส่วนใหญ่เน้นการซื้อขายข้าวหอมมะลิเป็นหลัก และซื้อข้าวนาปรังและข้าวเมล็ดใหญ่บ้างเล็กน้อย ยกเว้นปีใดก็ตามที่ข้าวหอมมะลิคุณภาพไม่ดีอันเนื่องมาจากฝนตกในช่วงเก็บเกี่ยวทำให้ข้าวเปลือกแตกหักง่ายก็จะเปลี่ยนมาซื้อขายข้าวเมล็ดใหญ่และเมล็ดเล็กมากขึ้น ผู้รวบรวมและนางข้าวส่วนใหญ่รับซื้อข้าวเปลือกอยู่กับที่และมักซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรมากกว่าจากพ่อค้ารวบรวมที่นำมาจำหน่ายเนื่องจากพ่อค้าในเขตภาคกลางที่มีการทำนาปรัง เช่น สิงห์บุรี และชัยนาท มักนำข้าวชัยนาทและคลองหลวง1 มาปนผสมกับข้าวหอมมะลิซึ่งเกิดขึ้นในขั้นตอนการค้า ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่มีความจำเป็นต้องซื้อจากพ่อค้าเหล่านี้จะมีการตรวจที่ละเอียดมากกว่าเมื่อซื้อจากเกษตรกร บางรายมีการตรวจถึง 2 ขั้นตอน คือ สุ่มตรวจที่รถและขณะนำมาเทกอง หากพบการปลอมปนส่วนใหญ่มักไม่รับซื้อเลย บางรายเท่านั้นที่ซื้อและปรับราคาลงเป็นข้าวเมล็ดใหญ่หรือข้าวขาว สาเหตุที่ทำให้เกิดการปลอมปนในขั้นตอนการค้าเนื่องจาก ความแตกต่างกันของราคาข้าวหอมมะลิและข้าวนาปรัง ส่วนการปลอมปนที่เกิดขึ้นกับข้าวของเกษตรกรเกิดเนื่องจากความไม่ตั้งใจของเกษตรกรแต่เกิดเพราะพันธุ์ข้าวที่ได้จากหน่วยงานราชการที่ไม่บริสุทธิ์จึงทำให้ข้าวที่ได้มีการปลอมปน

สำหรับหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบคุณภาพข้าวของผู้รวบรวมแต่ละรายในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นั้นคล้ายกัน คือ นำข้าวมาบดดูเปอร์เซ็นต์ข้าวคืน สีของข้าวสาร ลักษณะเมล็ด การปลอมปนพันธุ์ และความชื้น แม้ว่าใช้หลักเกณฑ์การตรวจสอบอย่างเดียวกันแต่พบว่าวิธีการและเครื่องมือยังมีความแตกต่างกัน บางรายมีเครื่องมือช่วยตรวจสอบ ในขณะที่บางรายต้องอาศัยประสบการณ์ของตนเอง เช่น การวัดความชื้นของข้าวที่ผู้รวบรวมรายที่ไม่มีเครื่องวัดความชื้นจะใช้วิธีตรวจความชื้นด้วยสายตา หากรายใดมีเครื่องวัดความชื้นก็จะยอมรับที่ความชื้นร้อยละ 14-15 ผู้รวบรวมและนางข้าวมักรับซื้อข้าว กข 15 และข้าวคอกมะลิ 105 รวมกันโดยกำหนดเป็นข้าวหอมมะลิแต่บางรายซื้อข้าวสองพันธุ์นี้แยกกัน ดังเช่นผู้รวบรวมใน จ.สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ซื้อข้าว กข 15 ตอนเป็นข้าวสดแต่ซื้อข้าวขาวคอกมะลิ 105 ตอนเป็นข้าวแห้ง เพราะสามารถช่วยในการตรวจสอบการปลอมปนพันธุ์ข้าวที่เกิดจากการนำข้าวนาปรังมาผสม (ข้าวชัยนาทมักมีความชื้นมากกว่าข้าวขาวคอกมะลิ 105)

ในกรณีที่มีการเก็บสต็อกข้าว .ก็จะมีการแยกพันธุ์ระหว่างข้าวขาวคอกมะลิ 105 กับ กข 15 เนื่องจากข้าว กข 15 เป็นข้าวที่มีน้ำหนักเบา น้ำหนักจึงหายไปค่อนข้างเร็วและเชื่อว่า ข้าว กข 15 จะมีการกลายพันธุ์มาก

ผู้รวบรวมและนางข้าวทั้ง 3 จังหวัดให้ความเห็นเกี่ยวกับการปลอมปนข้าวหอมมะลิว่า หากเกิดกับข้าวเปลือกของเกษตรกรก็เป็นเพราะพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรได้จากหน่วยงานของรัฐไม่บริสุทธิ์ แต่หากเกิดในขั้นตอนการค้าของคนกลางการตลาดอื่นๆ แล้วจะเกิดจากความแตกต่างของราคาอย่างชัดเจนระหว่างข้าวหอมมะลิกับข้าวพันธุ์อื่น ประกอบกับมีการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่มีลักษณะคล้ายข้าวหอมมะลิ เช่น พันธุ์ปทุมธานี และชัยนาท เป็นต้น จึงทำให้เกิดการปลอมปนง่าย ฉะนั้นการพัฒนาพันธุ์ควรเป็นพันธุ์ที่มีลักษณะต่างจากหอมมะลิอย่างชัดเจนเพื่อง่ายต่อการตรวจสอบการ

ปลอมปน นอกจากนั้นหน่วยงานของรัฐควรมีมาตรการลงโทษคนกลางที่ปลอมปนข้าวหอมมะลิ อีกทั้งยังเชื่ออีกว่าการปลอมปนยังเกิดขึ้นทุกระดับตลาด ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อตลาดข้าวหอมมะลิของไทยอย่างมาก

สหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตรในเขตทุ่งกุลาร้องไห้เน้นรับซื้อข้าวหอมมะลิเช่นเดียวกับคนกลางในตลาดกลุ่มอื่น จากการสำรวจพบว่าส่วนใหญ่มีการซื้อข้าวข 15 และข้าวดอกมะลิ 105 รวมกันและกำหนดเป็นข้าวหอมมะลิ มีเพียงสหกรณ์บางแห่งใน จ.ร้อยเอ็ด ที่ซื้อข้าวข 15 และข้าวดอกมะลิ 105 แยกกัน คือ ซื้อข 15 ในช่วงเดือนตุลาคม ถึงธันวาคม ซึ่งข้าวที่ซื้อเป็นข้าวสด ส่วน

ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ซื้อช่วงต้นปี โดยจะจำหน่ายข้าวข 15 ก่อนเพราะน้ำหนักเบา หากเก็บไว้น้ำหนักจะหยาบมากกว่าข้าวขาวดอกมะลิ 105

หลักเกณฑ์ที่ใช้ตรวจสอบคุณภาพข้าวของสหกรณ์เหมือนกับหลักเกณฑ์ที่คนกลางกลุ่มอื่นใช้ ซึ่งได้แก่ สิ่งเจือปน ความชื้น เปอร์เซ็นต์ข้าวหัก สีของข้าวสาร และการปลอมปนพันธุ์ แต่มาตรฐานที่สหกรณ์ยอมรับอาจสูงกว่านั้นคือ

สหกรณ์ได้กำหนดให้ข้าวต้นต้องสูงกว่า 40% และความชื้นร้อยละ 13 - 14 จึงจะเข้ามาตรฐานที่จะรับซื้อสหกรณ์กำหนดเกรดของข้าวตามเปอร์เซ็นต์ข้าวต้นและเปอร์เซ็นต์ความชื้นดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 เกณฑ์ในการพิจารณาเปอร์เซ็นต์ข้าวต้นและเปอร์เซ็นต์ความชื้นของสหกรณ์การเกษตร

แบ่งตามข้าวต้น	แบ่งตามความชื้นในช่วงต้นฤดู
> 40%	20 - 25%
38 - 39%	26 - 29%
35 - 37%	> 30%
31 - 34%	
28 - 30%	
25 - 27%	

ที่มา : จากการสำรวจ

สหกรณ์ใช้หลักเกณฑ์ดังกล่าวอย่างเคร่งครัดเมื่อซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้า แต่ส่วนใหญ่สหกรณ์รับซื้อจากเกษตรกรเป็นหลักทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิก อีกทั้งยังเชื่อว่าเกษตรกรไม่มีเจตนาปลอมปนพันธุ์ข้าว ในขณะที่หากเกิดกับพ่อค้าแล้วจะเป็นเพราะเจตนาของพ่อค้าที่ซื้อข้าวที่มีลักษณะคล้ายหอมมะลิมาผสม เนื่องจากเห็นความแตกต่างของราคาข้าวหอมมะลิกับข้าวพันธุ์อื่น เมื่อใดก็ตามที่ต้องซื้อข้าวเปลือกจาก

พ่อค้า สหกรณ์จะพิถีพิถันมากโดยเฉพาะเมื่อเป็นการซื้อข้าวหอมมะลิ ซึ่งสหกรณ์บางแห่ง เช่น สหกรณ์ทำนุ จ.หวัดสุรินทร์ แก้ปัญหาดังกล่าวโดยขึ้นป้ายประกาศไม่รับซื้อข้าวจากพ่อค้าต่างถิ่น นอกจากนี้สหกรณ์ยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่าการทำให้ปัญหาการปลอมปนในข้าวหอมมะลิลดน้อยลงนั้นสามารถทำได้ โดยการจำกัดพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิและควรกำหนดเขตการทำข้าวนาปีและข้าวนาปรังให้ชัดเจน

โรงสี

โรงสีทั้งหมดพบว่าข้าวเปลือกหอมมะลิที่รับซื้อเคยมีการปลอมปน การปลอมปนในข้าวเปลือกเกิดจากพ่อค้าเกือบทั้งหมด โรงสีเชื่อเช่นกันว่าเกษตรกรมักไม่สนใจปลอมปนข้าว แต่การปนของข้าวพันธุ์อื่นเกิดจากเมล็ดพันธุ์ที่ไม่บริสุทธิ์ซึ่งเกษตรกรรับมาจากส่วนราชการ ดังนั้นการปลอมปนในระดับข้าวเปลือกจึงเกิดจากการจงใจของพ่อค้า ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของผู้รวบรวม ฉางข้าวและสหกรณ์ ดังนั้นโรงสีจะเพิ่มความระมัดระวังในการตรวจสอบพันธุ์ข้าวเมื่อรับซื้อจากพ่อค้า โดยเฉพาะพ่อค้าเร่ และพ่อค้าต่างถิ่น โรงสีกว่าร้อยละ 75 จะไม่ซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิถ้าพบว่าข้าวพันธุ์อื่นปนมา ในขณะที่โรงสีบางแห่งยังคงรับซื้อโดยกดราคาดลงให้เป็นข้าวขาวทั่วไป

การตรวจสอบพันธุ์ข้าวที่โรงสีใช้ปฏิบัติอยู่มีหลายวิธี กล่าวคือดูจากลักษณะทั่วไปทางกายภาพ และกลิ่นตามความชำนาญของตน และดูความเหนียวของข้าวสุก ตลอดจนการใช้ห้องปฏิบัติการตรวจสอบทาง

เคมีเพื่อหาค่าอมิโลส โรงสีจะสุ่มตัวอย่างจากข้าวเปลือกบนรถในกรณีที่ เป็นรถเล็ก และสุ่มตัวอย่างเพิ่มเมื่อข้าวเปลือกเทกองบนลานข้าว สำหรับรถบรรทุกขนาดใหญ่ (มักเป็นของพ่อค้าผู้รวบรวม และฉางข้าว) ด้วยจำนวนตัวอย่างที่มากขึ้นด้วย การตรวจสอบพันธุ์ขั้นแรกใช้วิธีสังเกตลักษณะทางกายภาพของข้าว โดยดูท้องไข่ สีของข้าวสาร ความขาวเมล็ด ความวาวมัน ถ้าเป็นข้าวชัยนาท ท้องไข่จะเห็นชัดเจน และสีม่วง ส่วนสุพรรณ 1 และคลองหลวง 1 ลักษณะเหมือนข้าวหอมมะลิมาก แต่ไม่วาวมัน เท้าพันธุ์ถูก 15 และข้าวขาวดอกมะลิ 105

ค่าอมิโลสที่ทางการกำหนดไว้เป็นมาตรฐานคือ ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 12.0 และไม่เกินร้อยละ 19.0 โรงสีขนาดใหญ่และขนาดค่อนข้างใหญ่ที่ทำการส่งออกเองบางส่วนและจำหน่ายข้าวให้แก่ผู้ส่งออกนั้นจะพิถีพิถันเป็นพิเศษในการตรวจสอบค่าอมิโลส และกำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเกรดดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 13 เกณฑ์การพิจารณาค่าอมิโลส

โรงสี ก. ใช้เกณฑ์อมิโลส 12% - 18%	
% การปน	การจัดเกรดข้าวหอมมะลิ
5%	คิดเป็นข้าวมะลิ 100%
10%	คิดเป็นข้าวมะลิ 90%
20%	คิดเป็นข้าวขาว
> 20%	ไม่รับซื้อ

ที่มา : จากการสำรวจ

ในขณะที่บริษัทกรุงเทพผลิตภัณฑ์ข้าว กำหนดการปนข้าวไว้ที่ร้อยละ 2 เท่านั้น ส่วนโรงสีที่ส่งออกข้าวหอมมะลิรายใหญ่กำหนดคัดราคาดลงร้อยละ 30 ของราคาข้าวหอมมะลิที่ตกลงไว้กับโรงสีท้องถิ่นเมื่อพบว่ามีการปลอมปน และบางรายก็จำหน่ายข้าวเปลือก

ต่อให้โรงสีใหญ่ต้องนำข้าวเปลือกกลับไปสีเอง ทำให้โรงสีท้องถิ่นตรวจสอบการรับซื้อข้าวเปลือกรัดกุมยิ่งขึ้นเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาตามภายหลัง แม้ว่าโรงสีจะมีประสบการณ์ในการรับซื้อและตรวจสอบพันธุ์ข้าว แต่บางรายก็พบว่าตนเองมีความเชื่อมั่นได้เพียงร้อยละ 70 ว่าจะไม่เกิดการผิดพลาด

การปลอมปนข้าวโดยพ่อค้านั้นเกิดจากความแตกต่างของราคาเป็นสำคัญเมื่อใดที่ภาวะตลาดดี และราคาข้าวสูงจะมีการปลอมปนมากขึ้น (แสดงว่าความแตกต่างของราคาจะมากขึ้นด้วย) พ่อค้าต่างถิ่นนำข้าวมาปิ้งจากจังหวัดอื่น เช่น สุพรรณบุรี กาฬสินธุ์ และพิษณุโลก เข้าไปปนกับข้าวหอมมะลิในท้องถิ่น ก่อนที่จะแปรรูป หรือขนส่งต่อไปยังโรงสีที่อื่น ในรูปของข้าวหอมมะลิจากทุ่งกุลาร้องไห้

การตรวจสอบการปลอมปนข้าวโดยโรงสีตัวอย่างในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีความเข้มงวดรัดกุมค่อนข้างแตกต่างกันระหว่างโรงสี แม้ว่าทุกแห่งจะตั้งใจตรวจสอบก็ตาม แต่ปรากฏว่าร้อยละ 45 ของโรงสีมีการตรวจสอบทางเคมี และร้อยละ 30 ของโรงสีมีความเคร่งครัดในการกำหนดเกรดและการรับซื้อเป็นอย่างมาก

ความพิถีพิถันในเรื่องคุณภาพข้าวหอมมะลิของผู้ส่งออก และโรงสีผู้ส่งออกจากประสบการณ์ของโรงสีในเขตทุ่งกุลาร้องไห้พบว่า ลูกค้ารายสำคัญของโรงสีเหล่านี้ซึ่งเป็นผู้ประกอบการขนาดใหญ่มีความละเอียดรอบคอบในการตรวจสอบการปลอมปน และปฏิเสธการซื้อข้าวปนจนเป็นที่รับรู้ของโรงสีต่างจังหวัด นอกจากนี้ผู้รับซื้อจะมีตลาดข้าวขาวอื่นอยู่ด้วยเท่านั้น จึงจะซื้อข้าวปลอมปนเหล่านั้นนำไปจำหน่ายในลักษณะของข้าวขาว ความเข้มงวดของผู้รับซื้อในภาคกลางจึงมีส่วนสำคัญในการป้องกันการปลอมปนข้าวสำหรับโรงสี และส่งผลต่อไปยังผู้รวบรวม และฉางข้าวด้วย อย่างไรก็ตามดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าโรงสีต่างจังหวัดเหล่านี้ระบุว่า พ่อค้าส่งออกมีการผสมข้าวก่อนส่งออกซึ่งโรงสีต่างจังหวัดในตัวอย่างบางรายให้ข้อมูลว่าตลาดแต่ละประเทศต้องการข้าวในคุณภาพที่แตกต่างกัน ดังนั้นการผสมปนพันธุ์ข้าวในขั้นตอนการส่งออกจึงเป็นไปตามความต้องการของผู้นำเข้าในแต่ละประเทศตามกำลังซื้อของผู้บริโภคในประเทศนั้นๆ อย่างไรก็ตามการปลอมปนโดยจงใจให้เกินขีดตกลงก็ยังคงเกิดขึ้นและส่งผลเสียให้

แก่ประเทศ โดยเฉพาะในช่วงที่ตลาดส่งออกมีความต้องการสูงในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมา

5. ราคาและพฤติกรรมการส่งผ่านราคา

สถิติราคารายเดือนในตลาดท้องถิ่นช่วยให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวของราคาในรอบปีซึ่งสะท้อนอุปทานในท้องถิ่นและอุปสงค์รวม (ของท้องถิ่นและอุปสงค์จากภายนอกแหล่งผลิตนั้นๆ) สำหรับระดับราคาของท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลาเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างพื้นที่สามารถสะท้อนถึงความแตกต่างของคุณภาพได้อีกส่วนหนึ่งด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อมูลที่สืบค้นได้ในแต่ละจังหวัดไม่อยู่ในเวลาและรูปแบบที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ ดังนั้นในหัวข้อนี้จึงจำเป็นต้องเสนอการวิเคราะห์ราคาโดยสังเขป และเสนอการวิเคราะห์พฤติกรรมการส่งผ่านราคาเฉพาะเท่าที่สามารถจะหาข้อมูลได้เพียงพอเท่านั้น

การเคลื่อนไหวของราคาข้าวหอมมะลิใน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดสุรินทร์ และ จังหวัดร้อยเอ็ด และการเคลื่อนไหวของราคาข้าวนาปีและนาปรัง (ไม่เจาะจงพันธุ์) ของ จังหวัดพิษณุโลก มีรูปแบบโดยรวมเหมือนกันคือ ราคาต่ำสุดในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม และราคาจะสูงขึ้นหลังจากนั้นเมื่อข้าวใหม่เปลี่ยนเป็นข้าวเก่า ราคาจะสูงสุดในรอบแรกประมาณเดือนกุมภาพันธ์ และเมื่อราคาข้าวนาปีปรังออกสู่ตลาดราคาจะตกลงอีกประมาณเดือนเมษายน ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในเชียงใหม่-พิษณุโลก แต่สังเกตเห็นได้เล็กน้อยในสุรินทร์ และร้อยเอ็ด (ซึ่งได้รับผลกระทบจากข้าวนาปีปรังพันธุ์อื่นๆ ทำให้ราคาข้าวหอมมะลิมีราคาลดลงบ้างเล็กน้อย) จะสังเกตเห็นว่าราคาข้าวหอมมะลิในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะใน จังหวัดสุรินทร์ มีการเคลื่อนไหวแปรปรวนต่ำกว่าในเชียงใหม่ (แผนภาพที่ 10 และตารางที่ 14)

ตารางที่ 14 ราคาเฉลี่ยข้าวเปลือกหอมมะลิในจังหวัดต่างๆ

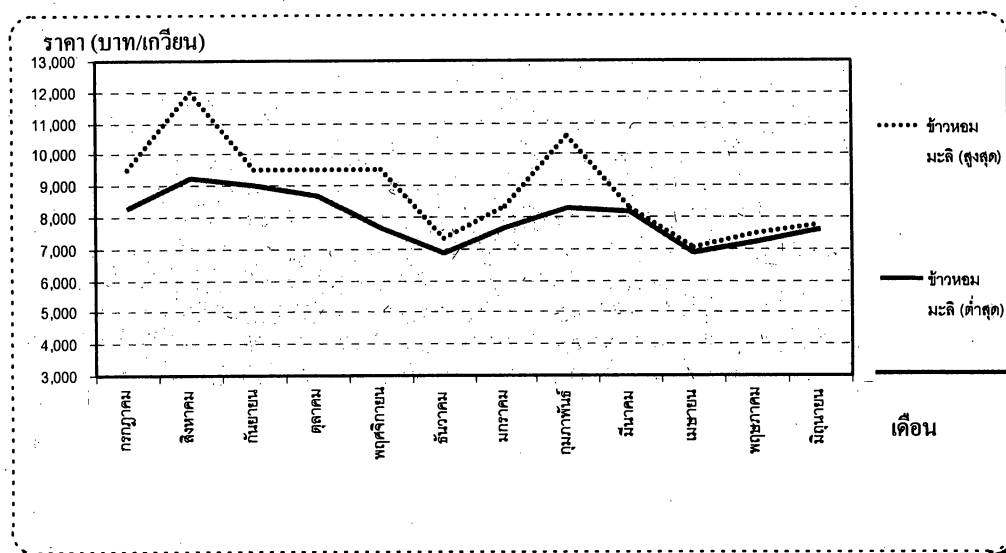
ค่าสถิติ	เชียงใหม่		ร้อยละ	สุรินทร์
	ราคาต่ำสุด	สูงสุด		
ราคาเฉลี่ย	7,962.50	8,908.33	7,611.25	8,346.88
S.D	776.68	1,469.51	633.70	457.92
C.V. (%)	9.75	16.50	8.33	5.47

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : (1) ราคาเฉลี่ยปีการผลิต 2540/2541 - 2541/42

(2) ราคาเฉลี่ย พ.ศ. 2542-2543

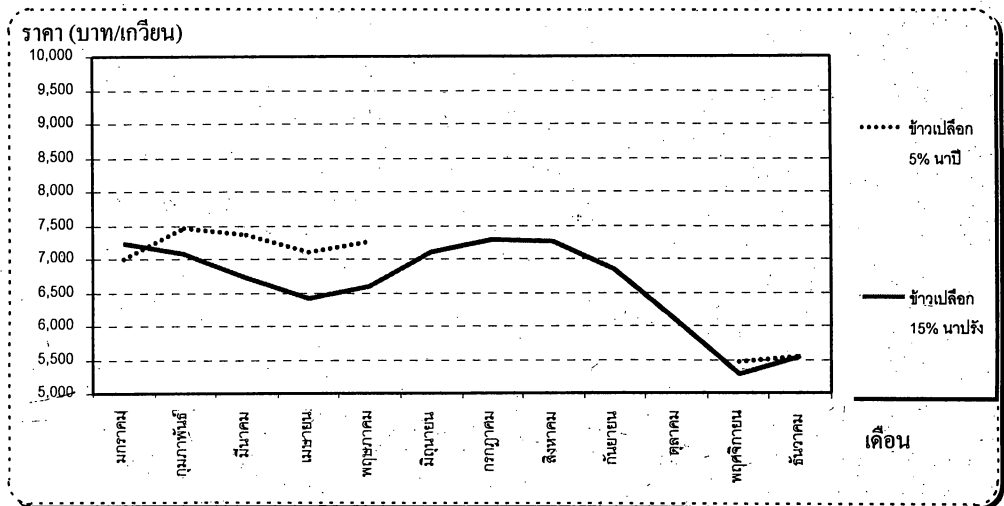
(3) ราคาเฉลี่ย พ.ศ. 2540-2541

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่

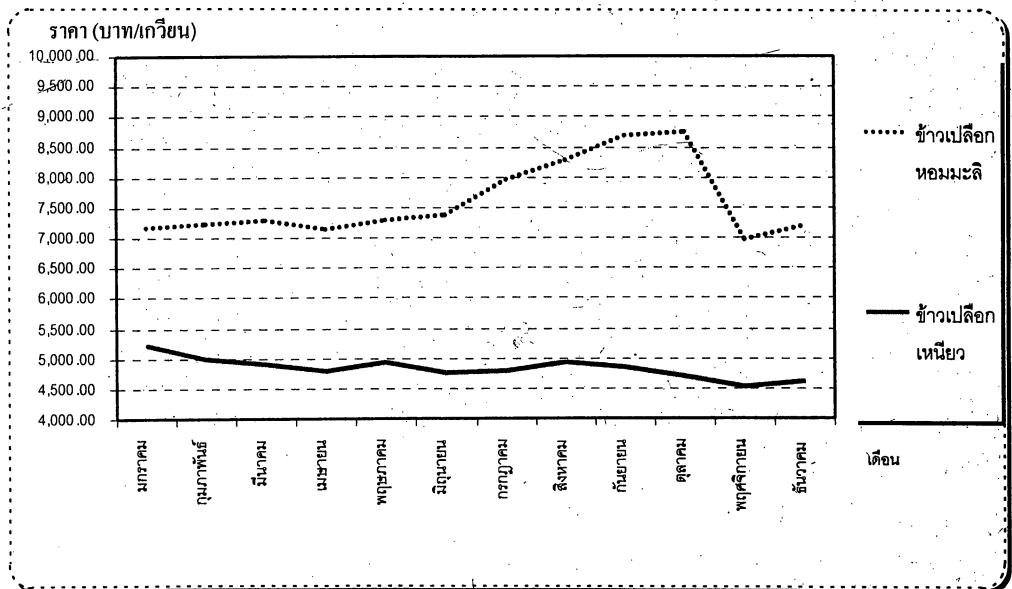
หมายเหตุ : เป็นราคาเฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ. 2540/41

ก. เชียงใหม่

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก

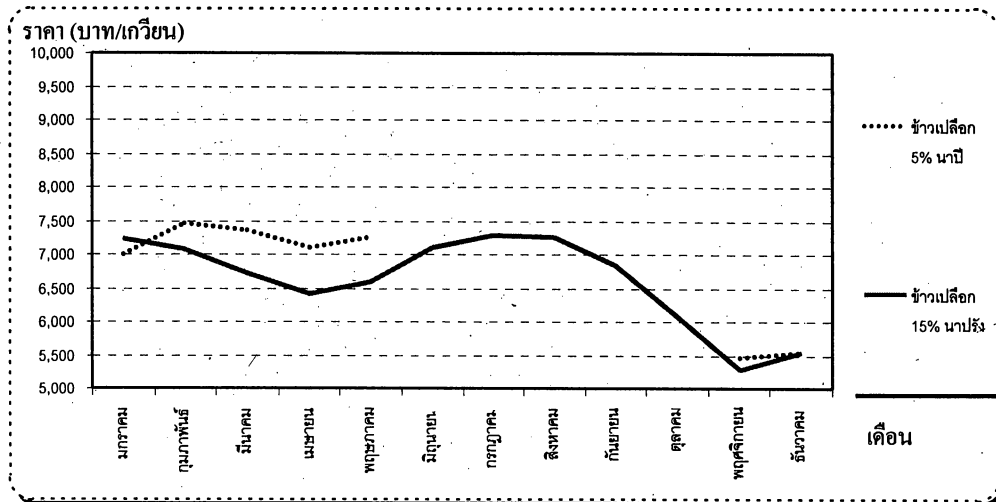
ข. พิษณุโลก

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด

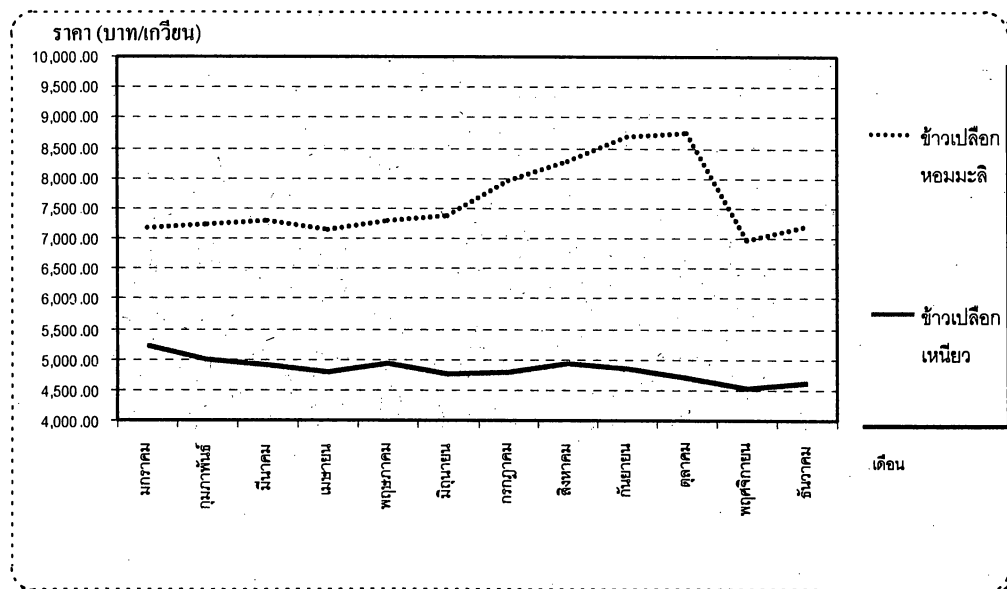
หมายเหตุ : เป็นราคาเฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ. 2542-2543 และเดือนธันวาคมใช้เฉพาะปี พ.ศ. 2542

ค. ร้อยเอ็ด

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก

ข. พิษณุโลก

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ : เป็นราคาเฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ. 2542-2543 และเดือนธันวาคมใช้เฉพาะปี พ.ศ. 2542

ค. ร้อยเอ็ด

การศึกษาพฤติกรรมการส่งผ่านราคาดังนั้นทำเพื่อพิสูจน์ประสิทธิภาพราคา (pricing efficiency) ของตลาดว่ามีความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้แก่ผู้มีส่วนร่วมในตลาดได้ดีเพียงไร นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะพิสูจน์ทิศทางการกำหนดราคาหรือการส่งผ่านราคาอีกด้วย ในกรณีที่อุปสงค์ อุปทานในท้องถิ่นหรือระดับไรนา มีส่วนในการกำหนดราคาในท้องถิ่น ราคาในท้องถิ่นหรือระดับไรนาควรจะถูกส่งผ่านไปยังตลาดปลายทาง (ตลาดขายปลีกหรือขายส่ง) ในทางตรงข้ามถ้าอุปสงค์และอุปทานในตลาดปลายทางเป็นปัจจัยกำหนดในท้องถิ่น ราคาหรือข้อมูลจะถูกส่งผ่านมากำหนดราคาที่ไรนาหรือต้นทาง ในกรณีที่ตลาดท้องถิ่นและตลาดปลายทางมีบทบาทในการกำหนดราคาซึ่งกัน

และกันนั้นจะพบว่าราคาถูกส่งผ่านไปทั้งสองทิศทางแบบจำลองของการศึกษาในที่นี้จึงประกอบไปด้วยแบบจำลองการส่งผ่านราคาทั้งสองทิศทาง (forward และ backward price transmission) ดังปรากฏในสมการที่ 1 - 4 ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์นี้เป็นข้อมูลอนุกรมเวลายรายเดือน ระหว่างมกราคม 2537 ถึง ธันวาคม 2540 ของราคาข้าวเปลือกหอมมะลิและราคาข้าวสารหอมมะลิ 100% ชั้น 2 ณ ตลาดขายส่งกรุงเทพฯ

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นและเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา spurious regression แบบจำลองในสมการที่ (3) - (6) จะใช้เทคนิคการวิเคราะห์ co-integration และ error correction

แบบจำลองการส่งผ่านราคาในระยะยาวแบบ forward price transmission

$$\ln P_t^W = \alpha_1 + \alpha_2 \ln P_t^F + e_t^W \quad (3)$$

แบบจำลองการส่งผ่านราคาในระยะยาวแบบ backward price transmission

$$\ln P_t^F = \beta_1 + \beta_2 \ln P_t^W + e_t^F \quad (4)$$

โดย	P_t^W	=	ราคาขายส่งข้าวสาร ณ เดือนที่ t (บาท/กก.)
	P_t^F	=	ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับ ณ เดือนที่ t (บาท/กก.)
	e	=	error term
	α, β	=	ค่าสัมประสิทธิ์

แบบจำลองการส่งผ่านราคาในระยะสั้นแบบ forward price transmission

$$\Delta \ln P_t^W = \alpha_1 + \alpha_2 \Delta \ln P_t^F + \alpha_w e_{t-1}^W + \alpha_{11} \Delta \ln P_{t-1}^F + \alpha_{12} \Delta \ln P_{t-1}^W + \varepsilon_{wt} \quad (5)$$

แบบจำลองการส่งผ่านราคาในระยะสั้นแบบ backward price transmission

$$\Delta \ln P_t^F = \alpha_1 + \alpha_2 \Delta \ln P_t^W + \alpha_F e_{t-1}^F + \alpha_{11} \Delta \ln P_{t-1}^W + \alpha_{12} \Delta \ln P_{t-1}^F + \varepsilon_{Ft} \quad (6)$$

ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับเฉลี่ย 5,567 บาท/เกวียน ในขณะที่ราคาขายส่งข้าวสารเฉลี่ยที่ 12,685 บาท/ตัน สำหรับช่วงเวลาการศึกษา 48 เดือน ค่าสถิติของราคาในรูปแบบ natural log (แสดงไว้ในตารางที่ 15) จะสังเกตได้ว่าความแปรปรวน (โดยเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ย) ของราคาขายส่งต่ำกว่าราคาฟาร์มเล็กน้อย (ดูจากค่า CV) การเคลื่อนไหวรายเดือนของราคาทั้ง 2 ตลาดส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน (แผนภาพที่ 11)

ผลการทดสอบ unit root พบว่าราคาข้าวเปลือกและราคาขายส่งข้าวสารต่างเป็น non-stationary ในระดับ

เดียวกัน แสดงว่าราคาของสองตลาดนี้มีความสัมพันธ์กันในระยะยาว ดังนั้นสมการ (3) และ (4) จึงสามารถทำการวิเคราะห์ต่อไปได้ด้วยวิธี ordinary least squares (OLS)¹ ผลการวิเคราะห์แสดงไว้ในตารางที่ 16 และ 17

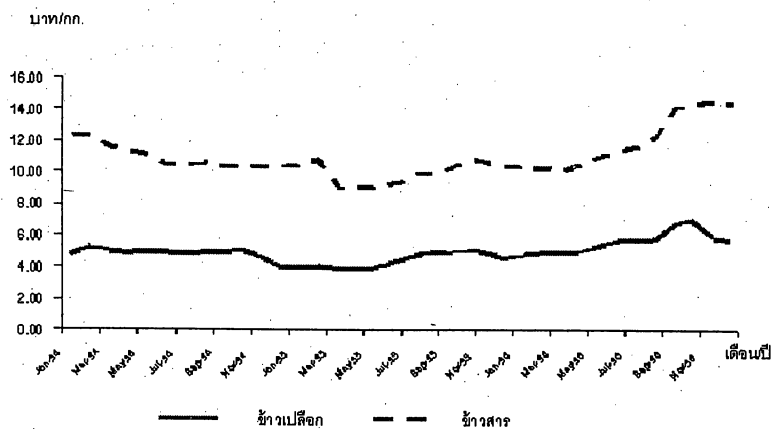
ผลการประมาณค่าสมการ (3) และ (4) ซึ่งให้เห็นว่ามีการส่งผ่านราคาทั้ง 2 ทิศทาง กล่าวคือค่า α_2 และ β_2 มีนัยสำคัญสูงกว่าที่ค่า 1.0852 และ 0.8169 ตามลำดับ (ตารางที่ 16 และ 17) การทดสอบว่า α_2 และ β_2 เท่ากับ 1 หรือไม่นั้น ผลปรากฏว่า β_2 เท่ากับ 1

ตารางที่ 15 ค่าสถิติของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

Variable	N	Min	Max	Mean	SD	CV (%)
$\ln P^F$	48	1.3752	2.2472	1.7168	0.2400	13.98
P^F (บาท/กก)		3.9558	9.4612	5.5670	1.2710	
$\ln P^W$	48	2.1972	3.1755	2.5404	0.2890	11.38
P^W (บาท/กก)		8.9998	23.9387	12.6877	1.3350	

ที่มา : จากการคำนวณ

¹ แบบจำลองในสมการที่ (3) และ (4) ได้รับเลือกให้เป็นแบบจำลองเพื่ออธิบายการส่งผ่านของราคาในรายงานนี้ หลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์สมการการส่งผ่านราคาด้วยแบบจำลอง GARCH-M โดยเพิ่มตัวแปรความเสี่ยงของราคาซึ่งใช้ค่า standard deviation (σ) ของราคาที่เป็นตัวแปรตาม ผลการวิเคราะห์พบว่าความเสี่ยงในตลาดขายส่งมีผลให้พหุค่าส่งนำไปพิจารณาในการกำหนดราคาขายส่งร่วมกับการตอบสนองต่อราคาข้าวเปลือก แต่สำหรับราคาข้าวเปลือกที่ระดับไถ่นานันตัวแปรความเสี่ยงของราคาข้าวเปลือกทำให้แบบจำลอง forward transmission ผิดไปจากความเป็นจริง จึงสรุปว่าแบบจำลอง GARCH-M ไม่ใช่แบบจำลองที่เหมาะสมสำหรับอธิบายพฤติกรรมการส่งผ่านราคาสำหรับข้อมูลชุดนี้

ที่มา : จากการคำนวณ

แผนภาพที่ 11 การเคลื่อนไหวราคารายเดือนของข้าวเปลือกและข้าวสาร

ตารางที่ 16 ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการการส่งผ่านราคาไปข้างหน้าในระยะยาว

Variable	Coefficient	t-statistic
Const	0.6710	6.7631**
$\ln P_t^F$	1.0852	18.9584**
$R^2 = 0.8865$		

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : ** Significance at the 1% level

ตารางที่ 17 ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการการส่งผ่านราคาไปข้างหลังในระยะยาว

Variable	Coefficient	t-statistic
Const	-0.3533	-3.217**
$\ln P_t^W$	0.8169	18.958**
$R^2 = 0.8865$		

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : ** Significance at the 1% level

ผลการทดสอบนี้ชี้ให้เห็นว่าการส่งผ่านราคาจากไร่นาไปยังตลาดขายส่งมีประสิทธิภาพต่ำกว่าการส่งผ่านราคาจากตลาดขายส่งกลับไปยังไร่นา กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงของราคาร้อยละ 1 ในระดับไร่นานั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากกว่าร้อยละ 1 ในตลาดขายส่งแต่ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนการตอบสนองของราคาข้าวเปลือกในระดับไร่นาต่อการเคลื่อนไหวของราคาขายส่งข้าวสารเป็นไปอย่างสมบูรณ์ในระยะยาวคือ ร้อยละ 1 ของราคาที่เปลี่ยนไปในตลาดขายส่งได้ส่งผ่านไปยังราคาระดับไร่นาร้อยละ 1 เช่นกัน จึงสรุปได้ว่าการส่งผ่านราคาจากตลาดขายส่งไปยังไร่นามีประสิทธิภาพว่าการส่งผ่านราคาจากไร่นาไปสู่ตลาดขายส่งเล็กน้อย

ผลการวิเคราะห์แบบจำลอง error correction ในสมการที่ 5 และ 6 ดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 18 และ

19 ซึ่งให้เห็นความเร็วของการปรับตัวของราคาให้เข้าสู่ดุลยภาพระยะยาวของราคาในสองตลาด ซึ่งพบว่าความเร็วของการปรับตัวของราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับนั้นเร็วกว่าการปรับตัวของราคาขายส่งเกือบ 2 เท่าตัว (ดูจากค่าสัมประสิทธิ์ของตัว e_{t-1}) การที่ราคาในตลาดขายส่งเปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้าเช่นนี้นับว่าสอดคล้องกับประสบการณ์ของนักวิจัยที่ผ่านมา กล่าวคือพ้อค้ามักไม่นิยมที่จะเปลี่ยนแปลงราคากับผู้บริโภคบ่อยๆ (Tomek and Robinson, 1979) ในที่นี้พ้อค้าขายส่งก็เช่นกัน การที่พ้อค้าขายส่งพยายามรักษาระดับราคาให้ใกล้เคียงกับราคาเดิมได้ก็ด้วยการปรับคุณภาพข้าว (ด้วยการผสมข้าวพันธุ์อื่นที่มีราคาถูกให้มากขึ้นหรือน้อยลง) ให้สอดคล้องกับราคาที่จะขาย ดังกล่าวแล้วข้างต้น

ตารางที่ 18 ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการการส่งผ่านราคาไปข้างหน้าในระยะสั้น

Variable	Coefficient	t-statistic
Const	0.0051	0.9722
$\Delta \ln P_t^F$	0.4391	5.4041**
e_{t-1}^w	-0.2635	-3.6603**
$\Delta \ln P_{t-1}^F$	-0.3122	-2.9303**
$\Delta \ln P_{t-1}^w$	0.3126	2.4047*
$R^2 = 0.5432$	D.W. = 1.9578	F-test = 12.1865

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : ** Significance at 1% level and * at the 5% level

ตารางที่ 19 ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการการส่งผ่านราคาไปข้างหลังในระยะสั้น

Variable	Coefficient	t-statistic
Const	-0.0043	-0.5907
$\Delta \ln P_t^w$	1.0108	6.1675**
e_{t-1}^F	-0.4822	-4.0654**
$\Delta \ln P_{t-1}^w$	0.4817	3.3820**
$\Delta \ln P_{t-1}^F$	-0.0817	-0.4413
$R^2 = 0.5526$	D.W. = 1.9313	F-test = 12.6593

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : ** Significance at 1% level

6. สรุป

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย "แนวทางเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวหอมมะลิภายใต้สภาพเสี่ยงเชิงชีวภาพ" โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ ทำความเข้าใจระบบตลาดท้องถิ่น เพื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมการตลาดที่ใกล้ชิดตัวเกษตรกร โดยเน้นวิธีการซื้อขายของพ่อค้าในท้องถิ่น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพข้าว การตั้งราคาซื้อขายและการส่งผ่านราคา ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อผู้วางนโยบายว่าระบบตลาดในปัจจุบันสามารถสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรได้ดีเพียงไร หรือควรจะพัฒนาแก้ไขในด้านใดเพื่อให้เกิดแรงจูงใจอย่างเพียงพอ ในอันที่จะพัฒนาคุณภาพของข้าวหอมมะลิต่อไป

ตลาดท้องถิ่นของพื้นที่ศึกษาสามแห่งมีสภาพที่แตกต่างกัน กล่าวคือตลาดข้าวหอมมะลิในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีพัฒนาการเต็มที่ตลาดข้าวเกือบทั้งหมดเป็นตลาดข้าวหอมมะลิ ตลาดข้าวหอมมะลิ จังหวัดพิษณุโลกมีการพัฒนาต่ำสุด ส่วนตลาดข้าวหอมมะลิในจังหวัดเชียงใหม่ มีพัฒนาการปานกลางเมื่อเปรียบเทียบกับทุ่งกุลาร้องไห้ และ จังหวัดพิษณุโลก แม้ว่าปริมาณผลผลิตข้าวหอมมะลิจะน้อยกว่าพิษณุโลกทั้งในด้านปริมาณรวมและสัดส่วนของพื้นที่เพาะปลูกข้าวโดยรวมของจังหวัด (ร้อยละ 8.08) ก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจาก จังหวัดพิษณุโลกเป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญ แต่ข้าวหอมมะลิมีการปลูกเพียงร้อยละ 9.33 การค้าข้าวพันธุ์ชันทง จึงเป็นธุรกิจหลักของ จังหวัดพิษณุโลก นอกจากนี้ยังเป็นเพราะคุณภาพข้าวหอมมะลิของ จังหวัดพิษณุโลกด้อยกว่าคุณภาพข้าวของพื้นที่อื่นๆ จึงทำให้ราคาข้าวหอมมะลิในพื้นที่นี้ต่ำที่สุดและไม่สร้างกำไรให้แก่พ่อค้าได้ดีเท่าพื้นที่อื่น แม้ จังหวัดเชียงใหม่จะมีผลผลิตข้าวหอมมะลิเพียง 19,000 ตัน (ปี 2540/41) แต่มีความต้องการในพื้นที่สูง และคุณภาพของข้าวหอมมะลิตีพอสมควร จึงทำให้ราคาข้าวหอมมะลิตั้งสูงกว่า ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีคุณภาพข้าวดีกว่าจึงเป็นแรงจูงใจให้มีการซื้อขายข้าวหอมมะลิ ในพื้นที่ค่อนข้างสูง

ผู้รวบรวมหรือพ่อค้าท้องถิ่นนับเป็นคนกลางที่ใกล้ชิดเกษตรกรมากที่สุดในทุกพื้นที่ศึกษา แต่สำหรับพิษณุโลกนั้น ทำข้าวหอมมะลิบทบาทในการรับซื้อข้าวจากเกษตรกรเช่นเดียวกับพ่อค้าท้องถิ่นด้วย ส่วนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นั้น โรงสีในเมืองมีการรับซื้อข้าวหอมมะลิจากเกษตรกรโดยตรง ในสัดส่วนของข้าวสูงกว่าในพื้นที่อื่น โรงสีเหล่านี้เป็นโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ ส่วนโรงสีขนาดเล็กของทุกพื้นที่มีบทบาทลดลงจากอดีตซึ่งเคยเป็นผู้รับซื้อข้าวเปลือกมาเป็นผู้รับจ้างสีข้าวเพื่อการบริโภคในท้องที่เป็นส่วนใหญ่

เกษตรกรที่ปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อขายเป็นเป้าหมายหลักนั้นมีการขายข้าวในช่วงเดือนเก็บเกี่ยวในสัดส่วนของตัวอย่างน้อยกว่าเกษตรกรที่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก การปลูกข้าวหอมมะลิของเกษตรกรในเชียงใหม่ นั้นเป็นการปลูกเพื่อขายเป็นสำคัญ คือประมาณร้อยละ 80 ของผลผลิตที่จัดสรรไว้เพื่อจำหน่าย (และร้อยละ 75 และร้อยละ 40 ของผลผลิตใน จังหวัดพิษณุโลก และทุ่งกุลาร้องไห้ตามลำดับ) ในเดือนเก็บเกี่ยว (ธันวาคม 2542) เกษตรกรขายข้าวไปเพียงประมาณร้อยละ 20 ของผลผลิตที่ต้องการจำหน่ายในเชียงใหม่ ร้อยละ 40 ในจังหวัดพิษณุโลก และต่ำกว่าร้อยละ 20 ในทุ่งกุลาร้องไห้ แสดงว่าข้าวที่ต้องการขายส่วนมากยังคงถูกเก็บรักษาไว้เพื่อรอขายในภายหลังเพื่อราคาที่ดีขึ้น

การกำหนดราคาซื้อขายข้าวเปลือกของพ่อค้า และโรงสีมีลักษณะ mark - down pricing คือใช้ราคาที่จะได้รับลบด้วยต้นทุนค่าใช้จ่ายและกำไร อย่างไรก็ตามการกำหนดราคาซื้อขายของคนกลางแต่ละรายและแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดนั้นคือขึ้นอยู่กับความต้องการในท้องถิ่น (โดยเฉพาะ จังหวัดเชียงใหม่) และตลาดเป้าหมาย การมีศูนย์สถิติการตลาดและตลาดกลาง (ใน จังหวัดพิษณุโลก) และสหกรณ์ (ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้) ช่วยให้เกษตรกรได้รับทราบข้อมูลอย่างเป็นปัจจุบัน และส่งเสริมการแข่งขันด้านราคาในท้องที่ได้ดีขึ้น โดยเฉพาะ สหกรณ์ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งอิงราคาตลาดโลก ราคาส่งออก ราคาในตลาดใกล้เคียง และ

อัตราแลกเปลี่ยนเงินเป็นเกณฑ์ในการกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือก

ข้าวหอมมะลิได้รับราคาสูงกว่าราคาข้าวเจ้าพันธุ์อื่นๆ และแตกต่างกันไปตามพื้นที่ ได้แก่ ราคาข้าวพันธุ์ชัยนาทคิดเป็นร้อยละ 66 และ 85 ของราคาข้าวหอมมะลิใน จังหวัดเชียงใหม่ และพิษณุโลก ตามลำดับ ข้าวเจ้าเมล็ดใหญ่ เมล็ดเล็ก และข้าวสุพรรณ 60 มีราคาร้อยละ 55 - 86 ของราคาข้าวหอมมะลิในทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนข้าว กข 15 ซึ่งเป็นข้าวหอมมะลินั้นราคาเท่ากับข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้แต่มีราคาเพียงร้อยละ 90 ใน จังหวัดเชียงใหม่

ความแตกต่างของราคาข้าวหอมมะลิที่เกษตรกร ได้รับในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน (ในเดือนเดียวกัน) เนื่องจากคุณภาพอันได้แก่ความชื้น และเปอร์เซ็นต์ข้าวตันหรืออัตราส่วนการแปรรูป สีของข้าวสาร สิ่งเจือปนและความบริสุทธิ์ของพันธุ์ข้าวหอมมะลิ แม้จะกล่าวได้ว่าโรงสีและคนกลางในทุกพื้นที่มีความระมัดระวังในเรื่องการปลอมปนพันธุ์ข้าว แต่ก็สามารถระบุได้ว่าในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ นั้นมีการตรวจสอบคุณภาพข้าวอย่างพิถีพิถัน และมีการใช้อุปกรณ์การตรวจระดับอมิโลสอย่างจริงจังและเข้มงวดมากกว่าในพื้นที่อื่น โรงสีมักปฏิเสธที่จะรับซื้อข้าวที่มีการปลอมปนเกินอัตราที่กำหนด เนื่องจากโรงสีถูกตัดราคาจากแหล่งรับซื้อในภาคกลางและผู้ส่งออก หรือถึงขั้นไม่รับซื้อ ด้วยมาตรการนี้ทำให้ต้องมีการตรวจสอบเข้มงวดย้อนถอยไปจนถึงการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร สำหรับ จังหวัดเชียงใหม่ นั้น โรงสีขนาดกลางมีโอกาสตรวจสอบได้ทั่วถึงมากกว่าและเสนอราคาให้สูงกว่าราคารับซื้อของโรงสีขนาดใหญ่เล็กน้อย (0.30 บาท/กก.) เพื่อเป็นแรงจูงใจให้แก่เกษตรกรและผู้รวบรวมนำข้าวเปลือกมาขายให้แก่ตน

คนกลางและโรงสีในทุกพื้นที่ที่มีความเห็นตรงกันว่าความไม่บริสุทธิ์ของข้าวหอมมะลิเกิดจากคนกลางทุกระดับด้วยความตั้งใจ แต่มักไม่เกิดจากเกษตรกรนอกจากเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรปลูกจะไม่บริสุทธิ์มากกว่าที่

เกษตรกรจะตั้งใจปลอมปน การปลอมปนจะมีมากขึ้นในปีที่ข้าวมีราคาสูง สำหรับพ่อค้าส่งออกนั้นจะปนข้าวขาวพันธุ์อื่นกับข้าวหอมมะลิตามสัดส่วนที่ผู้นำเข้าต้องการ ส่วนพ่อค้าขายปลีกและขายส่งมักจะผสมข้าวเช่นกัน โดยเปลี่ยนแปลงสัดส่วนข้าวพันธุ์อื่นให้สอดคล้องกับราคา เมื่อใดที่ข้าวราคาสูงและไม่ต้องการขึ้นราคาขาย พ่อค้าจะปนข้าวพันธุ์อื่นและรักษาระดับราคาไม่ให้สูงจนเกินไป อย่างไรก็ตามมีโอกาสเป็นไปได้สูงที่พ่อค้าผสมพันธุ์ข้าวเพื่อให้ได้กำไรมากขึ้น

การตัดราคาเนื่องจากเกิดการปนของพันธุ์ข้าวมีหลักเกณฑ์ค่อนข้างชัดเจนสำหรับโรงสีหลายแห่งและสหกรณ์ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ แต่ไม่ชัดเจนสำหรับโรงสีทั่วไป ในกรณีที่โรงสีเห็นว่าการผสมปนของพันธุ์ข้าวค่อนข้างสูงโรงสีจะไม่รับซื้อเลยหรือรับซื้อโดยให้ราคาเป็นข้าวขาวทั่วไปแทนที่จะเป็นข้าวหอมมะลิซึ่งราคาต่างกันค่อนข้างมาก ดังนั้นสำหรับเกษตรกรและคนกลางที่ขายข้าวหอมมะลิบริสุทธิ์จะได้รับผลตอบแทนในส่วนนี้อย่างเต็มที่

ในภาพรวมพบว่าระบบราคาในตลาดข้าวหอมมะลิมีประสิทธิภาพสูง ในการส่งผ่านราคาจากไร่นาไปสู่ตลาดขายส่งข้าวสาร และจากตลาดขายส่งกลับไปยังไร่นา แสดงให้เห็นว่าราคาข้าวหอมมะลิในท้องถื่นถูกกำหนดด้วยอุปสงค์ อุปทานในท้องถื่นด้วย มิใช่ถูกกำหนดจากตลาดปลายทางเพียงทิศทางเดียว ข้อเท็จจริงนี้เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายราคานั้นคือ การเพิ่มอุปสงค์ในท้องถื่นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว (เช่น เพิ่มอุปสงค์เพื่อการเก็บรักษา) จะมีส่วนช่วยดึงราคาให้สูงขึ้นได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีมาตรการอื่นรองรับ โดยเฉพาะโกดังและบริการที่จำเป็นอื่นๆ

โดยสรุปแล้ว การศึกษานี้ตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ข้างต้นได้ว่าระบบตลาดข้าวหอมมะลิในท้องถื่น สามารถสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรปรับปรุงคุณภาพข้าวได้ทั้งนี้โดยดูจากราคาข้าวขาวดอกมะลิ 105 ได้รับราคาดีกว่าข้าว กข 15 (ใน จังหวัดเชียงใหม่) และราคาข้าวหอมมะลิจะถูกตัดทอนราคาดลง เมื่อมีการปลอมปน

มากับข้าวขาวพันธุ์อื่น (ทุกพื้นที่) แต่การปลอมปนเกิดขึ้นทุกระดับชั้นของตลาด เนื่องจากคนกลางบางส่วนหวังแสวงหากำไรโดยยอมเสี่ยงกับการตรวจสอบคุณภาพและจากช่องโหว่ของข้อกำหนดการปนของพันธุ์ข้าว จากการที่ระบบตลาดสามารถส่งผ่านราคาได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น แสดงว่าเมื่อราคาดีขึ้นในตลาดปลายทาง ราคาที่เกษตรกรได้รับจะสูงขึ้นด้วย ดังนั้นการกำหนดราคาตามคุณภาพ ควรจะนำไปสู่ราคาฟาร์มที่สูงขึ้นด้วย แต่ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่าราคาที่เกษตรกรได้รับต่างกันนั้นสอดคล้องกับความแตกต่างของคุณภาพมากน้อยเพียงไร

7. ข้อเสนอแนะ

1. ระบบการคัดทอนราคาของผู้รับซื้อในภาคกลางและผู้ส่งออก ในปัจจุบันเป็นวิธีที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ แต่ยังไม่สมบูรณ์เพราะยังปรากฏว่ามีคนกลางที่พยายามปลอมปนข้าวอยู่เสมอ ดังนั้นควรสนับสนุนให้ผู้รับซื้อทุกระดับและโรงสีมีเครื่องมือตรวจวัดค่าอมิโลสอย่างทั่วถึง เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการวัดระดับการปลอมปนของพันธุ์ข้าวอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดราคาให้ยุติธรรมแก่โรงสีและเกษตรกร หรือผู้รวบรวมท้องถิ่น และจะมีมาตรการสำคัญในการป้องกันการตั้งใจปลอมปนของพ่อค้าคนกลาง
2. การที่เกษตรกรกว่าร้อยละ 80 รอขายข้าวภายหลังการเก็บเกี่ยวนานกว่า 1 เดือนขึ้นไปเพื่อให้ได้ราคาสูงนั้นนับเป็นความพยายามช่วยเหลือตนเองของเกษตรกร รัฐควรสนับสนุนให้เกษตรกรเก็บรักษาข้าวในยุ้งฉางของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร และร.ก.ส. ให้มากขึ้น
3. ตลาดข้าวหอมมะลิใน จังหวัดพิษณุโลกยังไม่พัฒนาเพียงพอ เนื่องจากอุปทานข้าวหอมมะลิมีสัดส่วนเพียงเล็กน้อย และคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร ประกอบกับเกษตรกรแต่ละรายมีผลผลิตไม่มาก โอกาสในการที่จะเกิดการปนกับข้าวพันธุ์อื่นจึงมีสูงกว่าในเชียงใหม่ และทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้พ่อค้ารับซื้อข้าวขาวทั่วไปแทนและได้รับราคาต่ำ การที่จะพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพข้าว

หอมมะลิใน จังหวัดพิษณุโลก หรือพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีสภาพแวดล้อมการตลาดเช่นเดียวกันนี้ จำเป็นต้องสร้างบรรยากาศของตลาดข้าวหอมมะลิขึ้นใหม่โดยการเพิ่มอุปทานให้เพียงพอ และควรพิจารณาพันธุ์ข้าวหอมซึ่งสามารถผลิตในพื้นที่ลักษณะเช่นเดียวกันนี้ โดยได้คุณภาพดีกว่าข้าวขาวมะลิ 105

4. เกษตรกรใน จังหวัดพิษณุโลก และทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งเก็บเกี่ยวข้าวด้วยเครื่องเก็บเกี่ยว จำเป็นต้องเกี่ยวข้าวในระยะปลับปลิงและต้องขายข้าวทันทีหลังเก็บเกี่ยวเนื่องจากไม่มีลานตาก และในอนาคตมีแนวโน้มว่าเกษตรกรจะต้องอาศัยเครื่องเก็บเกี่ยวแทนแรงงานเพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมลานตาก และเครื่องอบความชื้นให้เกษตรกรซึ่งอาจขยายการดำเนินการโดย ร.ก.ส. และ สหกรณ์การเกษตรให้ทันกับความต้องการในอนาคต มาตรการนี้ยังช่วยสนับสนุนการเก็บรักษาข้าวของเกษตรกรดังกล่าวแล้วในข้อ 2 ด้วย

5. แม้ว่าในภาพรวมระบบราคาจะมีประสิทธิภาพในการส่งผ่านข้อมูลราคาเป็นอย่างดี แต่ในระยะสั้นเฉพาะหน้าวันต่อวันนั้นเกษตรกรอาจนำข้อมูลราคามาใช้ไม่ทัน นอกจากนั้นเกษตรกรส่วนมากขายข้าวเปลือกให้แก่ผู้รวบรวมท้องถิ่น โดยให้เหตุผลว่ามีความคุ้นเคยและเชื่อถือกัน จากความเชื่อถือกันดังกล่าวอาจทำให้เกษตรกรขาดการติดตามข่าวสารราคา และการคัดทอนราคาอันเนื่องจากคุณภาพ ดังนั้นควรกระตุ้นให้เกษตรกรตรวจสอบราคา และระวังการเอารัดเอาเปรียบอย่างสม่ำเสมอโดยผ่านสื่อต่างๆ ให้มากขึ้น และผ่านระบบ internet ของตำบล

6. ศูนย์สถิติการตลาดใน จังหวัดพิษณุโลก และสหกรณ์การเกษตรในทุ่งกุลาร้องไห้มีบทบาทชัดเจนในการช่วยให้การกำหนดราคาเป็นไปอย่างตลาดที่มีการแข่งขันสูงขึ้น ราคาโปร่งใส สำหรับการซื้อขายในท้องถิ่นนั้นๆ จึงควรสนับสนุนให้มีศูนย์สถิติการตลาด และสหกรณ์การเกษตรที่ดำเนินการเช่นนี้ให้มากขึ้น โดยเลือกพื้นที่ให้เหมาะสมด้วย

7. โรงเรียนและสหกรณ์หลายแห่งสามารถรับซื้อข้าวเปลือกด้วยราคาที่สูงขึ้น เนื่องจากมีแหล่งรับซื้อเฉพาะ ซึ่งเจาะจงข้าวคุณภาพดี นับเป็นแนวทางการตลาดที่ควรสนับสนุน การสร้างตลาดเฉพาะกลุ่ม (niche market) สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าได้ดีและจะส่งผลต่อราคาที่เกษตรกรได้รับสูงขึ้นด้วย

8. ข้าว กข 15 และข้าวหอมมะลิพันธุ์อื่นๆ ได้รับการยอมรับเป็นข้าวพันธุ์หอมมะลิเช่นเดียวกันนั้น ช่วยให้ง่ายต่อการจัดการตลาด และชี้ให้เห็นว่าในอนาคตเมื่อมีการพัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ซึ่งจัดอยู่ในประเภทข้าวหอมมะลิ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกร คนกลางและโรงสีรู้ และยอมรับโดยทั่วกัน (ไม่ให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจ เช่น ข้าวคลองหลวง) และจะนำไปสู่การจัดการการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ

มากขึ้น และหากเป็นพันธุ์ที่มีคุณภาพพิเศษอาจสร้าง niche market เพิ่มเติม

9. งานวิจัยในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพและราคาข้าวยังมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการต่อไป โดยเฉพาะคุณภาพข้าวเปลือก สำหรับข้าวในระดับขายปลีกได้เคยมีการวิเคราะห์ไว้นานกว่าสิบปีแล้ว จึงสมควรที่จะมีการทำอีกครั้งในปัจจุบัน

10. ควรมีการศึกษาประสิทธิภาพของการสีข้าวเป็นการเร่งด่วน เนื่องจากโรงสีขนาดกลางจำนวนมากมีปัญหาต้นทุนการสีข้าวสูง และถ้าโรงสีพยายามรักษากำไรไว้ในระดับเดิมย่อมหมายถึง ราคาข้าวเปลือกจะถูกกดให้ต่ำลง และความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกของข้าวไทยจะลดลงด้วย

เอกสารอ้างอิง

- Bollerslev, T., (1986) "Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity", *Journal of Econometrics.*, 31, 307–327.
- Charemza, W. and D. Deadman. (1992). *New Directions in Econometric Practice*. Cambridge: University Press.
- Dickey, D. and W. Fuller, (1979) "Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series with Unit Root", *Journal of the American Statistical Association.*, 74, 427–431.
- Dickey, D. and W. Fuller, (1981) "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, 49, 1057–1072.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York : John Wiley & Sons, Inc.
- Engle, R., and Clive W. Granger, (1987) "Cointegration and Error - Correction Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica*, 55, 391–407.
- FAO, *INFOFISH, Trade News*. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Gujarati, D. (1995). *Basic Econometrics*. 3rd ed. McGraw – Hill.
- Johnston, J. and J.Dinardo. (1997). *Econometric Methods*. 4th ed. McGraw - Hill.
- Ling, B., P.Leung and Y. Shang, (1998) "Behaviour of Price Transmissions in Vertically coordinated Markets : The Case of Frozen Black Tiger Shrimp (*Penaeus monodon*)", *Aquaculture Economics and Management*, 2 : 353 - 360.
- Said, S. and D. Dickey. "Testing for Unit Roots in Autoregressive - Moving Average Models with Unknown Order", *Biometrice*, 71: 599 – 607.
- Tomek, W.G. and K.L. Robinson. (1979). *Agricultural Product Prices*. Cornell University Press.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่. (2542). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่. (2543). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ: กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์. (2541). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดบุรีรัมย์ ประจำปี 2540*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก. (2538). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2537*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก. (2542). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด. (2542). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดร้อยเอ็ด ประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์. (2542). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดสุรินทร์ ประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์. (2543). *ข้อมูลการตลาดจังหวัดสุรินทร์ ประจำปี 2542*. กรุงเทพฯ : กระทรวงพาณิชย์.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2542). "การผลิตการตลาดข้าวหอมมะลิ", เอกสารเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 23/2542, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ศูนย์สารสนเทศการเกษตร. (2542). รายงานผลการสำรวจข้าวนาปี ปีการเพาะปลูก 2540/41. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

อัมมาร์ สยามวาลา เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และวัชรียา โตสงวน. (2542). “การผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิ”, เอกสารเศรษฐศาสตร์การเกษตร เลขที่ 23/2542, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ใบบอกรับเป็นสมาชิก

ข้าพเจ้า.....

อยู่บ้านเลขที่.....ถนน.....

ตำบล.....อำเภอ/เขต.....

จังหวัด.....

โทรศัพท์.....

มีความประสงค์จะบอกรับเป็น "สมาชิกวารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่"

มีกำหนด.....ปี ในอัตรา 195.- บาท ต่อปี

ทั้งนี้ ตั้งแต่ฉบับที่.....ปีที่.....

ถึงฉบับที่.....ปีที่.....

ลงชื่อ.....

(ผู้บอกรับเป็นสมาชิก)

...../...../.....

(กรุณาส่งเช็คหรือธนาคัติ ส่งจ่ายในนามของ นางสาวสินีนาง ธรรมณี)

